

CRNA GORA

MINISTARSTVO ODRŽIVOG RAZVOJA
I TURIZMA

REZIME

**Četvrtog godišnjeg izvještaja o sprovođenju Milenijumskih razvojnih ciljeva
u Crnoj Gori za period od 01. januara do 31. decembra 2014. godine**

Podgorica, oktobar 2015.

Međunarodni kontekst: Milenijumski razvojni ciljevi (MRC) rezultat su pregovora Milenijumskog samita održanog 2000. godine. U skladu sa usvojenom Milenijumskom deklaracijom Ujedinjenih nacija (UN), sprovođenje i praćenje osam Milenijumskih razvojnih ciljeva definisano je kao jedna od najvažnijih obaveza zemalja članica UN-a do 2015. godine, samim tim, oni predstavljaju i jedan od prioriteta u razvojnoj agendi Crne Gore.

MRC 1 - Iskorjenjivanje ekstremnog siromaštva i gladi,
MRC 2 - Ostvarivanje univerzalnog osnovnog obrazovanja,
MRC 3 - Ostvarivanje ravnopravnosti polova i osnaživanje položaja žena,
MRC 4 - Smanjenje smrtnosti djece,
MRC 5 - Poboljšanje zdravlja majki,
MRC 6 - Borba protiv HIV/AIDS, malarije i drugih bolesti,
MRC 7 - Obezbeđivanje održivosti životne sredine,
MRC 8 - Uspostavljanje globalnog partnerstva za razvoj.

Crna Gora i MRC: Kao potpisnica Milenijumske deklaracija Crna Gora se obavezala da implementira Milenijumske razvojne ciljeve i da prati njihovo sprovođenje. Period izvještavanja započeo je 2004. godine od kada su izrađeni i od strane Vlade Crne Gore usvojeni sljedeći izvještaji:

- jula 2005. godine - inicijalni *Izveštaj o napretku u ostvarivanju Milenijumskih razvojnih ciljeva u Crnoj Gori*, kojim je utvrđen tadašnji status razvoja Crne Gore u odnosu na MRC.
- jula 2010. godine - *Srednjoročni izvještaj o Milenijumskim razvojnim ciljevima u Crnoj Gori*. Pripremljen je u saradnji sa UN sistemom u Crnoj Gori i daje presjek stanja u svih 8 oblasti. Značaj izrade ovog Izvještaja je nacionalizacija MRC, odnosno prilagođavanje globalnih Ciljeva nacionalnim uslovima razvoja.
- decembra 2011. godine - *Prvi godišnji izvještaj o sprovođenju Milenijumskih razvojnih ciljeva u Crnoj Gori*. Ovim izvještajem je započelo praćenje sprovođenja MRC na godišnjem nivou, što je kao obaveza proisteklo prilikom usvajanja Srednjoročnog izvještaja.
- aprila 2013. godine - *Drugi godišnji izvještaj o sprovođenju Milenijumskih razvojnih ciljeva u Crnoj Gori*, kojim je pored presjeka stanja za osam ciljeva definisan i set preporuka za prevazilaženje problema u realizaciji ciljeva.
- septembra 2013. godine - *Izveštaj o Milenijumskim razvojnim ciljevima u Crnoj Gori za period od 2010. do 2013. godine*, osnov za pripremu Platforme za učešće na sastanku visokog nivoa o Milenijumskim razvojnim ciljevima, koji je održan 25. septembra 2013. godine u sjedištu Ujedinjenih nacija u Njujorku.
- jula 2014. godine – *Treći godišnji izvještaj o sprovođenju Milenijumskih razvojnih ciljeva u Crnoj Gori*, ovim izvještajem zaključeno je da su za 2013. godinu evidentna zaostajanja u postizanju ciljeva 1 (smanjenje siromaštva), 3 (rodna ravnopravnost) i 7 (održivost životne sredine). Osim toga, ocijenjeno je da se ostvaruje progres u realizaciji ciljeva 2, 4, 5 i 6.

Proces pripreme: U skladu sa Programom rada Ministarstva za 2015. g. Odjeljenje za održivi razvoj i integralno upravljanje morem i obalnim područjem u Ministarstvu održivog razvoja i turizma pripremio je *Četvrti godišnji izvještaj o sprovođenju Milenijumskih razvojnih ciljeva za period od 1. januara do 31. decembra 2014. godine*. U izradi Četvrtog godišnjeg izvještaja učešće je uzeo i Koordinacioni tim uspostavljen prilikom izrade prva tri godišnja izvještaja, a koga čine predstavnici državnih organa u čijoj je nadležnosti implementacija pojedinih ciljeva.

Podatke o pregledu stanja po pojedinačnim ciljevima, u domenu svojih nadležnosti, predstavnici pojedinih resora su dostavili u formi popunjenih formulara pripremljenih od strane Odjeljenja. Na osnovu dostavljenih priloga, komentara i mišljenja, Odjeljenje je napravilo analizu opšteg stanja koja je bila predmet evaluacije ekspertskog tima angažovanog na podršci u izradi Četvrtog godišnjeg izvještaja. Pri tom se može ocijeniti da dostavljeni pregledi stanja ne sadrže u potrebnoj mjeri konkretizovanu analizu uzroka neostavriavanja pojedinih zadataka u okviru ciljeva, odnosno analizu mogućnosti za rješavanje tako utvrđenih problema.

Struktura Izvještaja: Četvrtim godišnjim izvještajem o sprovođenju Milenijumskih razvojnih ciljeva je napravljen presjek stanja sa aspekta sprovedenosti zadataka u okviru osam ciljeva, identifikovani problemi u sprovođenju i date preporuke za unapređivanje procesa implementacije u sljedećem izvještajnom periodu, a u cilju ostvarivanja progressa u dostizanju utvrđenih ciljnih vrijednosti do kraja 2015. godine. Takođe, dat je osvrt na Ciljeve održivog razvoja koji će predstavljati osnovu za praćenje sprovođenja održivog razvoja u periodu do 2030. godine, uključujući i izazove s aspekta prelaska sa Milenijumskih razvojnih ciljeva na Ciljeve održivog razvoja.

Četvrti godišnji izvještaj strukturiran je kako slijedi:

Dio A sadrži osnovne informacije o Izvještaju i o procesu njegove izrade.

Dio B daje analizu stanja za period od 1. januara do 31. decembra 2014. godine za svaki cilj pojedinačno uključujući: tabelarni prikaz trenda svih indikatora u okviru cilja i opis trenutnog stanja, trendova, izazova i opšte ocjene izgleda da se cilj ostvari.

Dio C je posvećen zaključcima i preporukama za prevazilaženje problema u realizaciji ciljeva, kao i napretku u primjeni preporuka Trećeg godišnjeg izvještaja koji je ostvaren u 2014. godini.

Dio D sadrži osnovne informacije o Ciljevima održivog razvoja i njihovoj povezanosti sa Milenijumskim razvojnim ciljevima.

Zaključci o opštem stepenu sprovedenosti MRC: Opšti zaključak ovog Izvještaja je da su evidentna zaostajanja u postizanju ciljeva 1 (smanjenje siromaštva), 3 (rodna ravnopravnost), 6 (borba protiv HIV/AIDS) i 7 (održivost životne sredine). U odnosu na 2013. godinu, evidentno je pogoršanje kad je u pitanju cilj 6 (borba protiv HIV/AIDS, tuberkuloze i nezaraznih bolesti), ali treba imati u vidu osjetljivost indikatora na male promjene u apsolutnim iznosima. Crna Gora je na dobrom putu da ostvari ciljeve 2 (ostvarivanje univerzalnog osnovnog obrazovanja), 4 (smanjenje smrtnosti djece) i 5 (poboljšanje zdravlja majki).

Kod MRC 1 je ipak zabilježen napredak u odnosu na podatke iz Trećeg godišnjeg izvještaja, ali i novi podaci o siromaštvu pokazuju da postavljeni cilj neće biti dostignut. Stopa siromaštva, jaz siromaštva i oštrina siromaštva bilježe napredak. Gini koeficijent takođe pokazuje pad nejednakosti u Crnoj Gori u 2013. godini u odnosu na 2012. godinu, čime se prekinuo trend rasta nejednakosti u društvu koji je bio prisutan u prethodnom periodu. Značajno je smanjena stopa siromaštva na sjeveru i u ruralnim oblastima. Ovo smanjenje ipak prije svega treba pripisati migracijama, odnosno depopulaciji sjevernih i ruralnih oblasti tokom 2014. godine, jer je u tom periodu u svakoj opštini sa sjevera Crne Gore evidentiran negativan migracioni saldo koji ukupno iznosi 1 186 lica. Ta lica su migrirala u ostale djelove Crne Gore, u kojima je evidentiran pozitivan migracioni saldo.

Ipak, teško je očekivati da će bilo koji od zadataka kod MRC 1 biti postignut do kraja 2015. godine. Neće biti dostignute ni ciljne vrijednosti za smanjenje nezaposlenosti, uprkos blagom napretku kad je u pitanju ovaj indikator i na ukupnom nivou i po kategorijama nezaposlenosti. Stoga je za poboljšanja u oblasti smanjenja siromaštva i nezaposlenosti neophodna dalja borba sa strukturnom nezaposlenošću, unapređenje podudaranja ponude i tražnje na tržištu rada, kao i efikasniji sistem socijalne zaštite.

Kada je u pitanju MRC 2, značajan napredak je ostvaren kod obuhvata djece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem budući da se stopa upisa školske 2013/2014. godine prvi put našla iznad nivoa od 40%, što je i ciljna vrijednost za 2015. godinu. Ovaj indikator je dodatno poboljšan u 2014/2015. godini i iznosio je 43,33%. Indikator je dostigao cilj i kad je u pitanju obuhvat i dječaka i djevojčica. Iako neki podaci za MRC 2 još uvijek nisu dostupni, vjerovatno je da će svi zadaci kod MRC 2 biti u potpunosti ostvareni do 2015. godine.

S druge strane, teško je očekivati da će se bilo koji od zadataka iz MRC 3 ostvariti uprkos blagom napretku kad je u pitanju smanjenje stope nezaposlenosti žena, odnosno povećanje stope zaposlenosti, kao i indikator participacije žena u javnom životu. Vrijednosti svih pokazatelja su i dalje znatno ispod ciljnih.

Za MRC 4 i 5 koji se odnose na smanjenje smrtnosti djece i majki karakteristični su pozitivni trendovi i poboljšanja kod većine pokazatelja u posljednjem izvještajnom periodu. Izuzetak su stope vakcinacije odojčadi i djece koje bilježe značajan pad. Za razliku od prethodnog izvještajnog perioda, negativan rezultat bilježi se kada je u pitanju MRC 6 - borba protiv HIV/AIDS, tuberkuloze i ostalih nezaraznih bolesti. Ovo se odnosi posebno na stopu novoregistrovanih slučajeva HIV i AIDS-a koje bilježe porast, što ukazuje na potrebu za dodatnim naporima kako bi se ostvario predviđeni cilj u ovoj oblasti.

Kao i u prethodnom, i tokom ovog izvještajnog perioda došlo je do poboljšanja kod određenog broja pokazatelja u okviru MRC 7 (održivost životne sredine). Takođe, stanje pokazatelja odabranih za praćenje napretka kod ovog cilja je veoma različito – od onih kod kojih su ciljne vrijednosti prevaziđene (površina pod šumama, udio obnovljivih izvora energije u ukupnoj potrošnji finalne energije, emisije gasova sa efektom staklene bašte), preko onih gdje se Crna Gora približila ostvarenju utvrđenih ciljeva i izvjesno je da će ih ostvariti u toku 2015. godine (npr. udio zaštićenih područja u nacionalnoj teritoriji), do pokazatelja gdje još postoje brojni izazovi koje treba prevazići da bi se ciljevi ostvarili. U ovu poslednju kategoriju spadaju udio morskih ekosistema u ukupnoj površini zaštićenih područja, stepen antropogenog uticaja na kvalitet površinskih voda, gubici u sistemima vodosnabdijevanja, kao i stepen priključenosti na kanalizacionu mrežu i prečišćavanje optadnih voda. Ukupno posmatrano nije realno očekivati da će MRC 7 biti ostvaren.

Izazovi u ispunjenju MRC: Na bazi prethodnog može se zaključiti da je Crna Gora napravila napredak kada je u pitanju dostizanje pojedinih Milenijumskih razvojnih ciljeva. Ipak, na putu ka potpunom ostvarenju ciljeva su stajali i još uvijek stoje brojni izazovi i prepreke. Izazovi se uglavnom odnose na redukciju siromaštva i unapređenje opšteg socio-ekonomskog položaja stanovništva u Crnoj Gori. Uprkos značajnom unapređenju opšteg ambijenta za poboljšanje položaja pojedinca u godinama prije globalne ekonomske krize, sama kriza je uticala na

ograničavanje sposobnosti i sveukupnog potencijala usmjerenog na ostvarenje tog cilja. To smanjenje potencijala je bilo vidljivo kroz smanjenje priliva direktnih investicija koje su značile ostvaranje novih radnih mjesta, dodatno slabljenje industrijskog sektora, smanjen obim poslovanja i smanjenu likvidnost domaćih preduzeća, veći broj tehnoloških viškova i posljedično veći broj zahtjeva za socijalnom zaštitom i pritiskom na budžet koji se suočavao sa smanjenjem naplate prihoda u odnosu na period prije krize. Uprkos oporavku, ključni izazovi koji su i danas prisutni odnose se na smanjenje regionalnih razlika, stope siromaštva (naročito u ruralnim oblastima) i stope nezaposlenosti.

Značajni su izazovi koji se odnose na veću socijalnu uključenost pojedinih grupa, ali i na podizanje ukupne svijesti o raznim socijalnim problemima sa kojima se susrijeću određene vulnerabilne grupe kao što su pripadnici romske populacije, mladi koji prvi put stupaju na tržište rada, dugoročno nezaposlene osobe, žene, osobe oboljele od HIV-a/AIDS-a i sl. Osim toga, kao izazov se javlja i unapređenje opšteg razumijevanja problema održivosti životne sredine i rad na povećanju odgovornosti svih relevantnih subjekata.

Po pitanju rodne ravnopravnosti kao izazovi i dalje se izdvajaju niske političke participacije i nedovoljne primjene principa rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou. U pojedinim opštinama ne postoji nikakav mehanizam/tijelo koje se bavi pitanjem rodne ravnopravnosti, a osim toga vidljivo je odsustvo rodne perspektive iz lokalnih politika.

Uspjeh na putu ostvarenja ciljeva zavisi i od uspjeha u relaizaciji brojnih aktivnosti koje se direktno sprovode od strane nadležnih institucija. Stoga te institucije na raspolaganju moraju imati odgovarajuća sredstva odnosno kapacitete, čije obezbjeđivanje i dalje donosi brojne izazove. Pored odgovarajućih finansijskih sredstava neophodni su i adekvatni i dovoljni ljudski kapaciteti čiji nedostatak se uglavnom do sada manifestovao u manjku aktivnosti ili nedostatku informacija o rezultatima i uticaju pojedinih aktivnosti. To ukazuje na potrebu unapređenja sistema praćenja ostvarenja pojedinih indikatora.

Ciljevi održivog razvoja: U periodu od januara 2013. godine do avgusta 2015. godine vođene su intenzivne konsultacije zemalja UN o Agendi za održivi razvoj do 2030. godine čija će primjena započeti po isteku 2015. godine kao krajnjeg roka za ispunjenje Milenijumskih razvojnih ciljeva. Sastavni dio Agende su ciljevi održivog razvoja o kojim su pregovori vođeni u okviru Otvorene radne grupe za definisanje Ciljeva održivog razvoja. Agenda je upravo usvojena na Samitu o održivom razvoju u okviru Sedamdesetog zasijedanja Generalne skupštine UN-a.

Crna Gora je kroz rad Odjeljenja za održivi razvoj i integralno upravljanje morem i obalnim područjem u Ministarstvu održivog razvoja i turizma u saradnji sa Ministarstvom vanjskih poslova i evropskih integracija učestvovala i u procesu međuvladinih pregovora za definisanje razvojne agende. Ciljevi održivog razvoja su definisani na način da naglašavaju pristup poštovanju i zaštiti ljudskih prava, kao i izbalansirano uključivanje tri dimenzije održivog razvoja. Ciljevi se dalje razrađuju definisanjem indikatora održivog razvoja od strane Statističke komisije UN-a, a njihovo donošenje planirano je u martu 2016. godine

Neophodno je da Nacrt Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine koji je u završnoj fazi izrade da odgovore na obaveze utvrđene Agendom, da postavi osnovu za

prevođenje Ciljeva održivog razvoja u nacionalni kontekst, ali i da monitoring sprovođenja politike održivog razvoja definiše u skladu s indikatorima održivog razvoja. Obzirom na značajno kašnjenje završetka globalnog procesa, odnosno činjenicu da će indiktori biti definisani tek u martu 2016. godine, realno je očekivati da se do kraja godine Vladi Crne Gore dostavi Nacrt NSOR do 2030. godine radi utvrđivanja programa javne rasprave, a da izrada dokumenta završi nakon definisanja indikatora održivog razvoja .

U okviru poglavlja NSOR do 2030. godine pod nazivom „Mjerenje održivosti i praćenje sprovođenja NSOR“ biće definisane mjere od značaja za integrisanje ciljeva i indikatora održivog razvoja kako slijedi:

- Preuzimanje Ciljeva održivog razvoja (SDGs) u srednjoročnom i dugoročnom periodu
- Dostupni nacionalni pokazatelji (po grupama) koji se mogu svrstati u indikatore održivog razvoja
- Odabrani kompleksni indikatori za kumulativno praćenje trendova održivosti (ekološki otisak, HDI, DMC, potrošnja prostora, ekosistemske usluge i servisi)
- Informacioni sistem i baza podataka kao ključni instrument za praćenje sprovođenja NSOR primjenom navedenog seta indikatora
- Izvještavanje o održivosti zasnovano na primjeni indikatora
- Monitoring sprovođenja NSOR

Donošenjem NSOR do 2030. godine stvaraju se uslovi za početak rada međuresorne Radne grupe sa ključnim zadatkom praćenja procesa izrade Ciljeva održivog razvoja, obrazovane u skladu sa zaključcima Vlade Crne Gore donesenim na sjednici održanoj 3. aprila 2014. godine prilikom razmatranje Informacije o učešću Crne Gore u radu Otvorene radne grupe (OWG) Ujedinjenih nacija za definisanje ciljeva održivog razvoja. Na taj način biće postavljena osnova za razvoj institucionalne platforme koja treba da omogući tranziciju sa Milenijumskih razvojnih ciljeva na Ciljeve održivog razvoja.

Veza između milenijumskih razvojnih ciljeva (MRC) i Ciljeva održivog razvoja (COR):

Milenijumski razvojni ciljevi predstavljaju sredstvo za mjerenje i praćenje progressa u realizaciji pojedinih zadataka značajnih za održivost razvoja kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom nivou. Očekuje se da će se primjenom ciljeva održivog razvoja napraviti značajan iskorak obzirom da su definisani kao sveobuhvatni, univerzalno primjenjivi i po svojoj prirodi transformativni. Stoga su ciljevi održivog razvoja orijentisani na aktivnosti, koncizni i lako i univerzalno primjenjivi na sve zemlje uzimajući u obzir različite nacionalne realnosti, kapacitete i nivo razvoja i poštujući specifičnosti nacionalnog razvojnog konteksta. Agenda za održivi razvoj do 2030. godine definiše 17 ciljeva sa pripadajućim ciljnim ishodima:

Cilj 1: Zaustaviti siromaštvo u svim formama svuda;

Cilj 2: Zaustaviti glad, obezbijediti sigurnost hrane i unaprijediti ishranu, i promovisati održivu poljoprivredu;

Cilj 3: Osigurati zdrave živote i promovisati dobro stanje svih bez obzira na godine;

Cilj 4: Osigurati inkluzivno i jednako kvalitetno obrazovanje i promovisati mogućnosti za cjeloživotno učenje svih;

Cilj 5: Obezbijediti rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i djevojčice;

Cilj 6: Osigurati dostupnost i održivo upravljanje vodom i komunalne usluge za sve;

- Cilj 7: Osigurati pristup pristupačnoj, pouzdanoj, održivoj i modernoj energiji za sve;
- Cilj 8: Promovisati održiv, inkluzivan i održiv ekonomski rast, punu i produktivnu zaposlenost i pristojne poslove za sve;
- Cilj 9: Izgraditi otpornu infrastrukturu, promovisati inkluzivnu i održivu industrijalizaciju i usvojiti inovacije;
- Cilj 10: Smanjiti nejednakosti među i u zemljama;
- Cilj 11: Učiniti gradove i ljudska naselja inkluzivnim, sigurnim, otpornim i održivim;
- Cilj 12: Osigurati sprovođenje obrazaca održive potrošnje i proizvodnje;
- Cilj 13: Preduzeti hitne mjere u borbi protiv klimatskih promjena i uticaja;
- Cilj 14: Zaštititi i održivo koristiti okeane, mora i morske resurse za održivi razvoj;
- Cilj 15: Zaštititi, obnoviti i promovisati održivu upotrebu kopnenih ekosistema, održivo upravljanje šumama, borbu protiv dezertifikacije i zaustavljanje dalje degradacije zemljišta i gubitka biodiverziteta;
- Cilj 16: Promovisati mirna i inkluzivna društava za održivi razvoj, obezbijediti pristup pravdi za sve i izgraditi efektivne, odgovorne i inkluzivne institucije na svim nivoima;
- Cilj 17: Ojačati sredstva implementacije i revitalizovati globalna partnerstva za održivi razvoj.

Uspostavljanje adekvatnog sistema praćenja ostvarenja navedenih ciljeva u nacionalnom kontekstu predstavljaće izuzetan izazov za sistem javne uprave. Stoga je neophodna reforma i značajno jačanje postojećeg institucionalnog okvira upravljanja i finansiranja za održivi razvoj. Radi obezbjeđivanja funkcionalne međusektorke saradnje i unaprjeđivanja efikasnosti funkcionisanja sistema upravljanja za održivi razvoj neophodno je horizontalno jačanje kapaciteta nadležnih resora u sprovođenju nacionalne politike održivog razvoja koja u svom središtu ima ciljeve i indikatore održivog razvoja i sa njom povezanih sektorskih politika u okviru sva tri stuba održivog razvoja. Pored jačanja kapaciteta na nacionalnom nivou, neophodno je izgraditi kapacitete u sekretarijatima lokalnih samouprava.

Predlog zaključaka Vladi Crne Gore:

1. Vlada Crne Gore, na sjednici od _____ 2015. godine, razmotrila i usvojila *Četvrti godišnji izvještaj o sprovođenju Milenijumskih razvojnih ciljeva u Crnoj Gori za period od 01. januara do 31. decembra 2014. godine.*
2. Zadužuje se Ministarstvo održivog razvoja i turizma da zajedno sa Petim završnim izvještajem o sprovođenju Milenijumskih razvojnih ciljeva u Crnoj Gori za period od 01. januara do 31. decembra 2015. godine predloži koncept platforme za uvođenje Ciljeva održivog razvoja u praćenju sprovođenja politike održivog razvoja Crne Gore.

CRNA GORA

MINISTARSTVO ODRŽIVOG RAZVOJA
I TURIZMA

IV Godišnji izvještaj o sprovođenju milenijumskih razvojnih ciljeva u Crnoj Gori: 01. januar-31. decembar 2014. godine

Podgorica, septembar 2015.

SADRŽAJ

Sadržaj	1
A. Milenijumski razvojni ciljevi (MRC)	2
Uvod	3
Proces pripreme izvještaja	4
Struktura izvještaja.....	4
B. Trendovi, status, zadaci, izazovi i opšta ocjena stanja	5
Cilj 1: Smanjiti relativno siromaštvo i druge dimenzije siromaštva	6
Cilj 2: Ostvariti univerzalno osnovno obrazovanje	12
Cilj 3: Unaprijediti rodnu ravnopravnost i poboljšati položaj žena	18
Cilj 4: Smanjenje stope smrtnosti djece	22
Cilj 5: Unaprijediti zdravlje majki	26
Cilj 6: Borba protiv hiv/aids, tuberkuloze i ostalih bolesti	28
Cilj 7: Obezbijediti održivost životne sredine	32
Cilj 8: Obezbijediti globalno partnerstvo za razvoj.....	41
C. Zaključci	46
Zaključci o opštem stepenu sprovedenosti ciljeva, preporuka i ostvarenog progressa	47
Izazovi u ispunjenju MRC	49
D. Agenda za održivi razvoj do 2030. godine	50
Ciljevi održivog razvoja	51
Veza između Milenijumskih razvojnih ciljeva (MRC) i Ciljeva održivog razvoja (COR)	52
Sistem praćenja ciljeva	55
Aneks: Preporuke i pregled njihovog progressa u 2014. godini.....	59

A MILENIJUMSKI RAZVOJNI CILJEVI

Uvod

Na osnovu Milenijumske deklaracije koja je rezultat pregovora Samita Ujedinjenih Nacija iz 2000. godine definisane su vrijednosti, principi i ciljevi za međunarodnu agendu u dvadeset prvom vijeku. Osnovni ciljevi poznati kao Milenijumski razvojni ciljevi (MRC) definisani ovom agendom i revizijom iz 2007. godine su:

- MRC 1 - Iskorjenjivanje ekstremnog siromaštva i gladi,
- MRC 2 - Ostvarivanje univerzalnog osnovnog obrazovanja,
- MRC 3 - Ostvarivanje ravnopravnosti polova i osnaživanje položaja žena,
- MRC 4 - Smanjenje smrtnosti djece,
- MRC 5 - Poboljšanje zdravlja majki,
- MRC 6 - Borba protiv HIV/AIDS, malarije i drugih bolesti,
- MRC 7 - Obezbeđivanje održivosti životne sredine,
- MRC 8 - Uspostavljanje globalnog partnerstva za razvoj.

Ovaj dokument je takođe postavio rokove za mnoge aktivnosti. Za ostvarenje Milenijumskih razvojnih ciljeva predviđena je 2015. godina, a Generalna skupština UN-a obavezala se da redovno izvještava o postignutom napretku u implementaciji odredbi Deklaracije. Imajući u vidu da je i Crna Gora jedna od potpisnica ove inicijative, njena je obaveza da implementira gore definisane razvojne ciljeve i da prati njihovo sprovođenje.

Nakon usvajanja inicijalnog Izvještaja o napretku u ostvarivanju Milenijumskih razvojnih ciljeva u Crnoj Gori iz 2005. godine, kojim je utvrđen tadašnji status razvoja Crne Gore u odnosu na MRC, 2010. godine usvojen je Srednjoročni izvještaj o Milenijumskim razvojnim ciljevima u Crnoj Gori koji daje presjek stanja svih 8 oblasti. Ovim izvještajem je omogućeno prilagođavanje globalnih ciljeva nacionalnim uslovima razvoja. Osim ovog izvještaja, kao presjek stanja tokom 2013. godine urađen je i Izvještaj o Milenijumskim razvojnim ciljevima u Crnoj Gori za period od 2010. do 2013. godine.

Imajući u vidu da je 2010. godine omogućeno prilagođavanje globalnih ciljeva nacionalnim uslovima razvoja, od 2011. godine rade se godišnji izvještaji o sprovođenju Milenijumskih razvojnih ciljeva u Crnoj Gori. Ovim izvještajima se osim praćenja ostvarenja određenih ciljeva, definišu i preporuke za prevazilaženje problema u njihovoj realizaciji. Izvještaji se usvajaju od strane Vlade Crne Gore. a obavezu praćenja i dostavljanja podataka imaju relevantne državne institucije i organi.

Trećim godišnjim izvještajem zaključeno je da su za 2013. godinu evidentna zaostajanja u postizanju ciljeva 1 (smanjenje siromaštva), 3 (rodna ravnopravnost) i 7 (održivost životne sredine). Osim toga, ocijenjeno je da je Crna Gora na dobrom putu da (uz izuzetke kod pojedinih indikatora) ostvari ciljeve 2, 4, 5 i 6.

Proces pripreme izvještaja

U skladu sa Programom rada Ministarstva za 2015. godinu, Odjeljenje za održivi razvoj i integralno upravljanje morem i obalnim područjem u Ministarstvu održivog razvoja i turizma kao koordinator procesa, realizovalo je izradu Četvrtog godišnjeg izvještaja o sprovođenju Milenijumskih razvojnih ciljeva za period od 1. januara do 31. decembra 2014. godine.

U izradi Četvrtog godišnjeg izvještaja učestvovao je Koordinacioni tim uspostavljen prilikom izrade prva tri godišnja izvještaja. Taj tim su činili predstavnici sljedećih nadležnih državnih organa:

- Ministarstvo rada i socijalnog staranja, 1 predstavnik,
- Ministarstvo prosvjete, 1 predstavnik,
- Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, 1 predstavnik,
- Ministarstvo zdravlja/Institut za javno zdravlje, 3 predstavnika,
- Ministarstvo održivog razvoja i turizma/Agencija za zaštitu životne sredine, 4 predstavnika
- Ministarstvo ekonomije, 1 predstavnik
- Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, 2 predstavnika
- Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija, 1 predstavnik
- Ministarstvo za informaciono društvo, 1 predstavnik
- Zavod za statistiku Crne Gore - MONSTAT, 1 predstavnik.

Podatke o pregledu stanja po pojedinačnim ciljevima, u domenu svojih nadležnosti, koordinatori su dostavili u vidu popunjenih formulara, definisanih od strane Odjeljenja. Na osnovu dostavljenih priloga, Odjeljenje je napravilo analizu opšteg stanja i pripremio Izvještaj.

Struktura izvještaja

Četvrtim godišnjim izvještajem o sprovođenju Milenijumskih razvojnih ciljeva je napravljen presjek stanja sa aspekta sprovedenosti zadataka u okviru osam ciljeva, identifikovani problemi u sprovođenju i date preporuke za unapređivanje procesa implementacije u sljedećem izvještajnom periodu, a cilju ostvarivanja progressa u dostizanju utvrđenih ciljnih vrijednosti do 2015. godine. Takođe, dat je osvrt na Ciljeve održivog razvoja koji će se posmatrati u narednom petnaestogodišnjem periodu. Četvrti godišnji izvještaj o Milenijumskim razvojnim ciljevima ima sljedeću strukturu:

Dio A sadrži osnovne informacije o Izvještaju i o procesu njegove izrade.

Dio B daje analizu stanja za period od 1. januara do 31. decembra 2014. godine za svaki cilj pojedinačno uključujući: tabelarni prikaz trenda svih indikatora u okviru cilja i opis trenutnog stanja, trendova, izazova i opšte ocjene izgleda da se cilj ostvari.

Dio C je posvećen zaključcima i preporukama za prevazilaženje problema u realizaciji ciljeva, kao i napretku u primjeni preporuka Trećeg godišnjeg izvještaja koji je ostvaren u 2014. godini.

Dio D sadrži osnovne informacije o Ciljevima održivog razvoja i njihovoj povezanosti sa Milenijumskim razvojnim ciljevima.

B TRENDОВИ, STATUS, ZADACI, IZAZOVI I OPŠTA OCJENA STANJA

CILJ 1:

SMANJITI RELATIVNO SIROMAŠTVO I DRUGE DIMENZIJE SIROMAŠTVA

Cilj 1 sastoji se iz četiri Zadataka prilagođena nacionalnim uslovima:

1. Smanjiti udio stanovništva koji živi ispod linije siromaštva za 50% do 2015. godine;
2. Smanjiti nejednakost u distribuciji potrošnje do 2015. godine;
3. Smanjiti regionalne razvojne razlike do 2015. godine;
4. Smanjiti nezaposlenost na 9% do 2015. godine.

Trenutno stanje, trendovi, izazovi i opšta ocjena cilja

Zadatak 1 Do 2015. godine smanjiti udio stanovništva koji živi ispod linije siromaštva za 50%

U 2013. godini stopa, jaz i oštrina siromaštva su bile niže u odnosu na prethodne dvije godine, međutim i dalje značajno iznad ciljnih vrijednosti definisanih za 2015. godinu. Stopa siromaštva u 2013. godini bila je na nivou od 8,6%, što je za 2,7 procentnih poena niže u odnosu na 2012. godinu.

Tabela 1.1: Indikatori siromaštva

Indikatori u %	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	cilj u 2015.
Stopa siromaštva	11,2	11,3	8,0	4,9	6,8	6,6	9,3	11,3	8,6	5,6
Jaz siromaštva	2,1	1,9	1,4	0,9	1,4	1,1	2	2,8	2,4	0,9
Oštrina siromaštva	0,7	0,6	0,4	0,3	0,5	0,3	0,7	1,4	1,1	0,3

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

1. Stopa siromaštva se računa kao udio (postotak) u ukupnom stanovništvu lica sa ekvivalentnom potrošnjom nižom od linije siromaštva.

2. Jaz siromaštva je proizvod stope siromaštva i prosječnog odstupanja potrošnje siromašnih od linije siromaštva.

3. Oštrina siromaštva je kvadrat jaza siromaštva.

**Izvor: Analiza siromaštva za 2013. godinu – MONSTAT

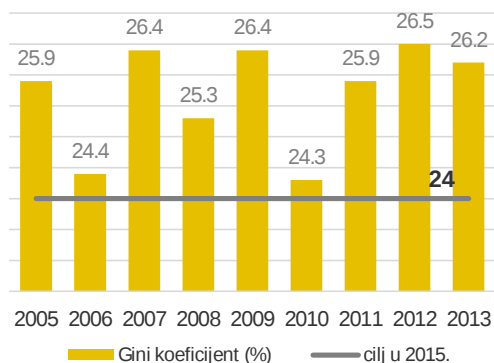
Dubina siromaštva koja se izražava preko indikatora jaz siromaštva je u 2013. godini smanjena sa 2,8% (koliko je iznosila u 2012. godini) na 2,4%. Međutim, u poređenju sa ciljem za 2015. godinu, jaz siromaštva je i dalje na značajno višem nivou. U odnosu na polaznu godinu, jaz siromaštva je zabilježio najveću vrijednost u 2012. i 2013. godini. Takođe, oštrina siromaštva je u 2013. godini smanjena sa 1,4% na 1,1%. Slično kao kod dubine siromaštva, ovaj indikator je za 3,7 puta viši u odnosu na cilj u 2015. godini.

Dubina siromaštva ukazuje da bi društvo trebalo obezbijediti sredstva u visini od 2,4% od linije siromaštva (Apsolutna linija siromaštva za 2013. godinu iznosila je 186,45 EUR po ekvivalentu odrasle osobe, što je za oko 4€ više nego 2012. godine) po svakom stanovniku, a zatim ta sredstva dodijeliti siromašnima u iznosu koji bi omogućio da njihova ukupna potrošnja dostigne liniju siromaštva.

Zadatak 2 Do 2015. godine smanjiti nejednakost u distribuciji potrošnje

Kod pokazatelja nejednakosti utvrđenih za praćenje napretka u postizanju Zadatka 2 (Smanjiti nejednakost u distribuciji potrošnje do 2015. godine) je zabilježen blagi pad nejednakosti.

Grafik 1.1: Gini koeficijent

Grafik 1.2: Odnos kvintilnih udjela

**Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:*

1. Gini koeficijent je numerički pokazatelj nejednake raspodjele prihoda.

2. Odnos kvintilnih udjela (s80/s20) je odnos prosječne potrošnje 20% najbogatijih i 20% najsiromašnijih građana.

***Izvor: Analiza siromaštva za 2013. godinu – MONSTAT*

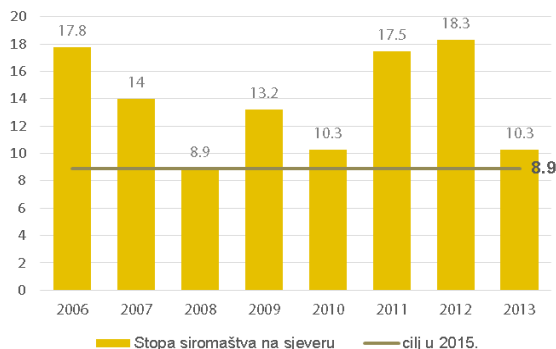
Gini koeficijent pokazuje blagi pad nejednakosti u Crnoj Gori u 2013. godini. Koeficijent je smanjen sa 26,5% na 26,2%. Mogući uzrok blagog pada nejednakosti je izmjena Zakona o porezu na dohodak fizičkih lica, prema kom se na zarade veće od prosječne primjenjuje veća poreska stopa od 15%, umjesto dotadašnje 9%.

Sa stanovišta oblasti življenja, Gini koeficijent u urbanim oblastima bilježi veće vrijednosti u odnosu na ruralne sredine, gdje je nejednakost raspodjele prihoda niža. U pređenju sa ciljem u 2015. godini, Gini koeficijent je za 2,2 procentna poena iznad ciljane vrijednosti. Kao i u prethodnoj godini, u 2013. je 20% najbogatijih imalo potrošnju koja je za 4,3 puta veća od potrošnje 20% najsiromašnijih građana. Dodatno, ovaj pokazatelj je u 2012. i 2013 godini zabilježio najveće vrijednosti do sada u odnosu na period od kad postoje kontinuirani podaci o siromaštvu u Crnoj Gori.

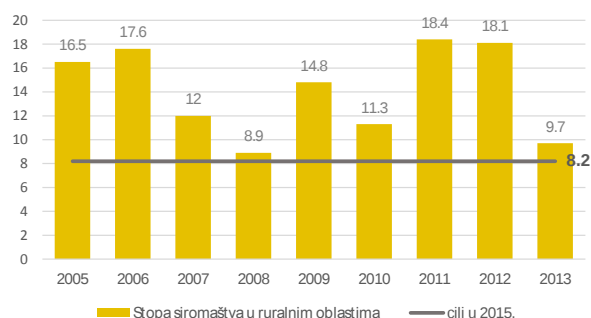
Zadatak 3 Smanjiti regionalne razvojne razlike do 2015. godine

Značajan napredak u smanjenju siromaštva je zabilježen u ruralnim oblastima, gdje je stopa siromaštva u 2013. godini bila skoro dva puta niža u odnosu na 2012. godinu (9,7% u odnosu na 18,1% koliko je stopa siromaštva iznosila u 2012. godini). U odnosu na polaznu godinu, stopa siromaštva u ruralnim oblastima je samo u 2008. i 2013. godini zabilježila jednocifrenu vrijednost.

Grafik 1.3: Stopa siromaštva na sjeveru (%)

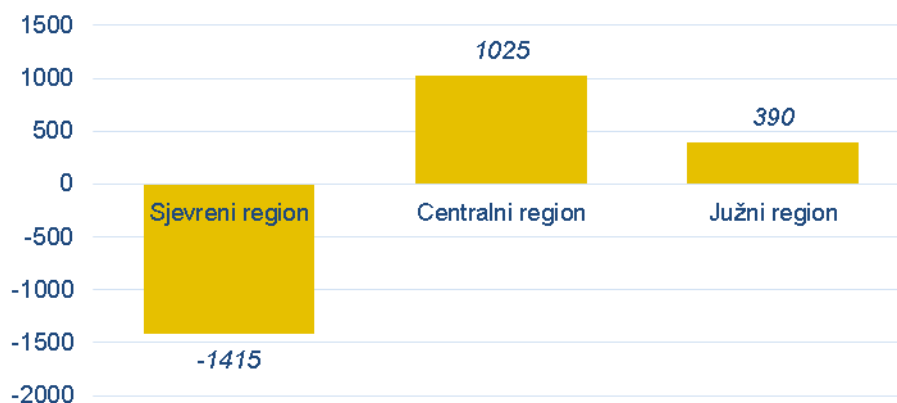
Grafik 1.4: Stopa siromaštva u ruralnim sredinama (%)

Izvor: Analiza siromaštva za 2013. godinu – MONSTAT

Također, pozitivan pomak je zabilježen i kod smanjenja regionalnih razilika. Stopa siromaštva je u Sjevernom regionu 2013. godini bila na istom nivou kao i stopa siromaštva u Centralnom regionu (10,3%), što predstavlja značajan pomak ukoliko se uzme u obzir da je u 2012. godini stopa siromaštva u Sjevernom regionu bila 2,3 puta veća u odnosu na Centralni region. Jedan od razloga smanjenja stope siromaštva u Sjevernom regionu su migracije u ostale djelove Crne Gore. Naime, zabilježen je negativan migracioni saldo Sjevernog regiona koji je iznosio 1415, dok je sa druge strane zabilježen pozitivan migracioni saldo u Centralnom i Primorskom regionu (1025 i 390, respektivno). Kako se stanovništvo sa sjevera zemlje najviše odselilo u Centralni region, došlo je do preliivanja siromaštva iz jednog u drugi region. S obzirom da podaci o migracijama iz ruralnih u urbane sredine nijesu dostupni, ne može se tačno procijeniti obim seljenja iz sela u gradove.

Grafik 1.4: Migracioni saldo po regionima u 2013. godini

Izvor: MONSTAT

Također, relativni rizik od siromaštva je znatno veći u ruralnim u odnosu na gradske sredine. U urbanim sredinama, relativni rizik od siromaštva je iznosio 1,13, dok je u ruralnim taj podatak iznosio 0,92. Međutim, i pored značajnog smanjenja vrijednosti ovih indikatora, u odnosu na cilj u 2015. godini iste su i dalje na znatno većem nivou.

Tabela 1.2: Procjene siromaštva po geografskim regijama, 2013. godinu

Regije	Stopa siromaštva	Udio siromašnih	Udio ukupnog stanovništva
Sjever (%)	10.3	30.1	25.0
Centar (%)	10.3	58.1	48.3
Jug (%)	3.8	11.8	26.6

Izvor: Analiza siromaštva za 2013. godinu – MONSTAT

Struktura siromašnih po regionima se značajno promijenila u 2013. u odnosu na 2012. godinu. Dok je u prethodnoj godini, čak polovina od ukupnog broja siromašnih živjela na sjeveru Crne Gore (50,2%), taj procenat je u 2013. godini smanjen na 30,1%. Sa druge strane, u Centralnom regionu je porastao broj siromašnih, pa je udio u ukupnom broju siromašnih u 2013. godini bio na nivou od 58,1%. Promjena strukture siromašnih je posljedica migracionih kretanja i seljenja stanovništva većim dijelom iz Sjevernog u Centralni region.

Tabela 1.2: Rizik od siromaštva po lokaciji, 2013. godina

	Stopa siromaštva	Udio siromašnih	Udio ukupnog stanovništva
Urbane oblasti	7.9	57.6	62.5
Ruralne oblasti	9.7	42.4	37.5

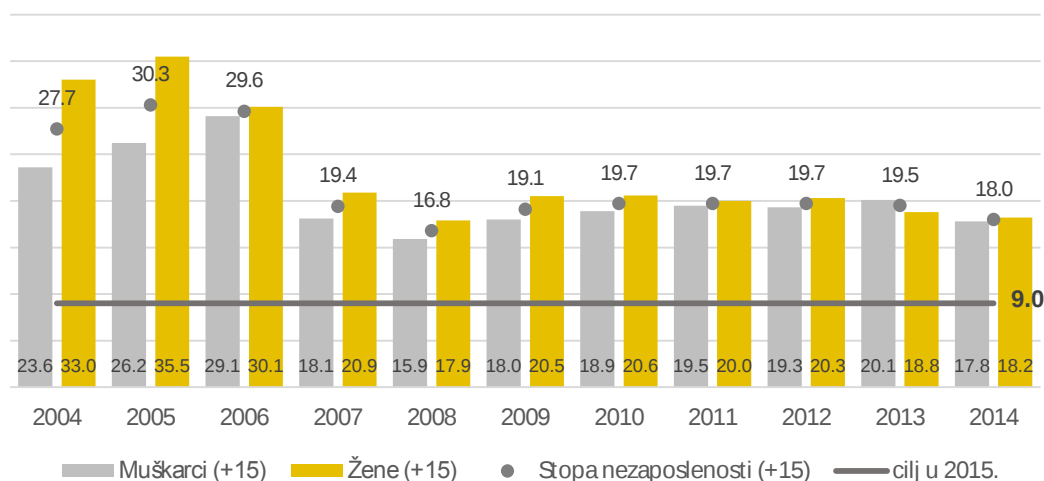
Izvor: Analiza siromaštva za 2013. godinu – MONSTAT

Analiza distribucije siromašnih u odnosu na oblast življenja (urbane ili ruralne sredine) za 2013. godinu ukazuje da je, u odnosu na 2012. godinu, izraženija razlika sa aspekta udjela siromašnih u ukupnom stanovništvu. Procenat siromašnih u 2012. godini koji žive u ruralnim oblastima iznosio je 51,8, taj podatak je u 2013. godini bio na nivou od 42,4 naspram 57,6% siromašnih koji žive u gradskim sredinama u 2013. godini. Sa druge strane, zabilježen je uravnoteženiji odnos kad je riječ o stopi siromaštva u 2013. u odnosu na 2012. godini. Stopa siromaštva u ruralnim i urbanim sredinama je u 2012. godini iznosila 18,1% i 8,1%, respektivno, dok je u 2013. godini ista bila na nivou 9,7% i 7,9%, respektivno.

Zadatak 4 Smanjiti nezaposlenost na 9% do 2015. godine

Nakon petogodišnjeg perioda u kom je stopa nezaposlenosti u prosjeku bila na nivou od 19,5%, u 2014. godini ista je iznosila 18%. U odnosu na ciljnu vrijednost u 2015. godini je tačno dva puta veća. Sudeći po stopi nezaposlenosti u prvom kvartalu 2015. godine, koja je bila na nivou od 18,2%, cilj od 9% nije moguće postići. Sa stanovništva polne strukture, stopa nezaposlenosti je veća kod žena (18,2% naspram 17,8%, koliko iznosi stopa nezaposlenosti muškaraca). Takav trend je prisutan tokom cijelog analiziranog perioda od 2004. godine.

Grafik 1.5: Stopa nezaposlenosti (ukupno i po polu)

**Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:*

Stopa nezaposlenosti predstavlja procenat nezaposlenih u ukupnom broju aktivnog stanovništva.

Stopa nezaposlenosti prema polu predstavlja procenat nezaposlenih muškaraca/žena u ukupnom broju muškog/ženskog aktivnog stanovništva.

Stopa dugoročne nezaposlenosti predstavlja procenat osoba koje su nezaposlene 12 mjeseci i duže u ukupnom broju aktivnog stanovništva.

***Izvor: MONSTAT*

U cilju smanjenja nezaposlenosti, Vlada je u saradnji sa Sistemom Ujedinjenih nacija u Crnoj Gori kroz MAF proces 2013. godine donijela Akcioni plan za unapređenje zapošljavanja mladih za 2014. godinu kojim su definisani prioriteti za intervenciju u ovoj oblasti. Na osnovu postojećeg strateškog okvira relevantnog za zapošljavanje mladih u Crnoj Gori, a u skladu sa politikama i standardima EU, identifikovane su četiri glavne kategorije mjera za zapošljavanje mladih, i to:

- unapređenje politike zapošljavanja i zapošljivosti mladih;
- unapređenje obrazovnih politika (stručno, visoko, srednje, neformalno) i odgovarajućih mjera za zapošljavanje mladih;
- unapređenje uslova i kapaciteta mladih za razvoj biznisa (mala i srednja preduzeća i razvoj preduzetništva) i
- obezbjeđenje jednakih mogućnosti za zapošljavanje mladih iz osjetljivih i manjinskih grupa.

Pozitivan pomak je ostvaren i u smanjenju dugoročne nezaposlenosti u 2014. godini. Stopa dugoročne nezaposlenosti je smanjena sa 16,0% na 13,9%. U odnosu na prethodni desetogodišnji period, stopa dugoročne nezaposlenosti je bila najniža u 2007. i 2014. godini (13,3% i 13,9%, respektivno). Međutim, ista je dva puta veća od predviđene ciljne vrijednosti za 2015. godinu.

I pored smanjenja stope siromaštva i nejednakosti u raspodjeli prihoda u 2013. godinu u odnosu na prethodne, opšte stanje se može okarakterisati kao zabrinjavajuće. Sve vrijednosti indikatora vezanih za siromaštvo i smanjenje nejednakosti su i dalje iznad ciljnih vrijednosti predviđenih za 2015. godinu, tako da se iste teško mogu postići. Takođe, neće biti dostignute ciljne vrijednosti stope nezaposlenosti. Iako je u 2014.

godini došlo do ekonomskog oporavka domaće ekonomije, tržište rada kao i u nekoliko prethodnih godina i dalje karakterišu problemi svojstveni tržištima regiona i šire, među kojima je najviše izražen problem nezaposlenosti mladih i visoka dugoročna nezaposlenost. Takođe, ne manje bitne su izražene disproporcije između ponude, tražnje i zapošljavanja, sezonski karakter zapošljavanja, relativno veliki broj zapošljavanja strane radne snage, velike regionalne razlike u nezaposlenosti, kao i veliki broj lica koji se smatra teže zapošljivim.

Dodatno, važan izazov za ostvarenje zadatka 4, odnosno ciljane vrijednosti koji se odnosi na indikator nezaposlenosti je i postojanje sive ekonomije, odnosno rada na crno. Sprovođenje godišnjih akcionih planova u domenu suzbijanja ove pojave u konačnom bi trebalo da doprinese do ublažavanja ove pojave odnosno do transformacije nelagalnog u legalan rad.

CILJ 2:

OSTVARITI UNIVERZALNO OSNOVNO OBRAZOVANJE

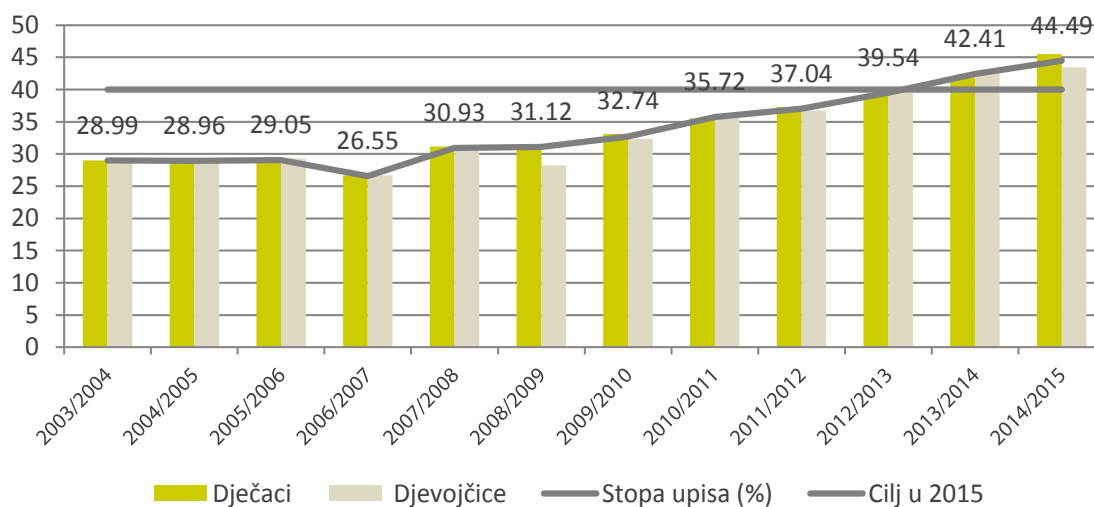
Cilj 2 sastoji se iz tri Zadatka prilagođena nacionalnim uslovima:

1. Ostvariti obuhvat djevojčica i dječaka predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem na nivou od 40% do 2015. godine;
2. Ostvariti 100% obuhvat osnovnim obrazovanjem i baspitanjem za dječake i djevojčice do 2015. godine;
3. Smanjiti stopu nepismenih starijih od 10 godina na 1% do 2015. godine.

Trenutno stanje, trendovi, izazovi i opšta ocjena cilja

Zadatak 1 Ostvariti obuhvat djevojčica i dječaka predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem na nivou od 40% do 2015. godine

Grafik 2.1. Stopa upisa u javnim predškolskim ustanovama (%)

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

Stopa upisa - ukupan broj upisanih u predškolske ustanove / ukupan broj stanovnika starosti 0-5

**Izvor podataka: Ministarstvo prosvjete i MONSTAT, je broj stanovnika 0-5 godina procijenjen metodologijom autora, na bazi popisa 2011.

U javnim predškolskim ustanovama u 2014/15. godini bilo je upisano 17091 djece, odnosno 44,5% djece uzrasta 0 do 5 godina. Ovo predstavlja povećanje broja upisanih učenika od 3,8% u odnosu na prethodnu školsku godinu. U 2013/14 stopa upisa dostigla je vrijednost od 42,41% čime su dostignute ciljne vrijednosti za 2015. godinu.

Javno predškolsko vaspitanje i obrazovanje organizovano je u svim gradovima u Crnoj Gori i ono se odvija u samostalnim javnim ustanovama ili u okviru obrazovnih centara odnosno pri osnovnim školama. Predškolsko vaspitanje i obrazovanje od presudnog su značaja za sveukupan rast, razvoj i formiranje ličnosti djeteta.

Integracija djece sa posebnim potrebama u predškolskim vaspitnim jedinicama sve je veća. Vlada Crne Gore prepoznala je neophodnost veće integracije osjetljivih grupa donijevši 2010. godine dokument Strategija ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja (2010-2015) sa Akcionim planom. Cilj Strategije je da se ispune svi uslovi kako bi se obezbijedile dostupne, visokokvalitetne, sveobuhvatne, kulturološki prilagođene, inkluzivne usluge svoj djeci u Crnoj Gori od rođenja do polaska u osnovnu školu, sa posebnim naglaskom na najosjetljiviju djecu.

U radu sa djecom romske i egipćanske populacije (RE) fokus je na njihovoj integraciji, poboljšanju školskog i socijalnog postignuća. U dijelu obezbjeđivanja kontinuiteta školovanja RE populacije, u 2014. godini realizovana je aktivnost priprema vrtića za djecu Romske i Egipćanske populacije u periodu od 16. do 27. juna 2014. Program se realizuje već treću godinu i obuhvatio je 8 javnih predškolskih ustanova. Ciljna grupa su bila djeca koja su stekla pravo na upis u osnovnu školu, školske 2015/2016. godine, a koja do sada nijesu bila obuhvaćena niti jednim sistemskim oblikom ili programom vaspitanja i obrazovanja.

Nastavljeni su naponi u proširenju kapaciteta predškolskog obrazovanja, kao odgovor na neke od glavnih problema u ovoj oblasti. U 2014. godini izgrađen je novi objekat u Bijelom Polju na mjestu dotadašnjeg vrtića, a u ovom gradu su u posljednje dvije godine izgrađena dva savremena objekta za potrebe predškolskog vaspitanja i obrazovanja čime su značajno prošireni kapaciteti ovog grada. Sistemu predškolskog vaspitanja i obrazovanja pripada i petnaest privatnih predškolskih ustanova koje su dobile licencu za rad. U 2014. godini jedna privatna predškolska ustanova je proširila djelatnost i dobila licencu za rad još jedne vaspitne jedinice.

Kada je riječ o prvom zadatku kod MRC 2, cilj postavljen za 2015, da predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem bude obuhvaćeno 40% djece u Crnoj Gori, postignut je već u 2013. godini.

Zadatak 2 Ostvariti 100% obuhvat osnovnim obrazovanjem i vaspitanjem za dječake i djevojčice do 2015. godine

Tabela 2.1: Stopa upisa i stopa završetka osnovnih obrazovnih ustanova

Školska godina	Stopa upisa (%)	Dječaci	Djevojčice	Stopa završetka (%)	Dječaci	Djevojčice
2003/04	92.3	92.4	92.2	92.3	92.5	92.0
2004/05	93.9	93.9	93.9	93.2	93.2	93.3
2005/06	96.5	96.8	96.2	96.5	96.7	96.3
2006/07	98.6	98.8	98.4	97.5	97.8	97.2
2007/08	99.7	99.8	99.7	99.1	99.3	98.8
2008/09	99.3	99.9	98.6	98.8	99.1	98.4
2009/10	98.3	98.9	97.6	97.9	98.6	97.2
2010/11	98.0	98.2	97.8	97.0	96.9	97.1
2011/12	95.9 98.3¹	96.0	97.8	95.8	98.8	99.2
2012/13	97.0	97.4	96.6	98.4	97.9	98.0
Cilj u 2015.			100.0			

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

Prema obrascu koji koristi Monstat: Bruto stopa upisa je ukupan broj upisanih učenika/ica kroz ukupan broj stanovnika starosti 6-14 godina*100.

**Izvor podataka: Ministarstvo prosvjete i MONSTAT

Strategija razvoja osnovnog obrazovanja i vaspitanja sa Akcionim planom (2011-2017), za svoj glavni cilj ima realizaciju svih predviđenih aktivnosti i stvaranje uslova za kvalitetno osnovno obrazovanje i vaspitanje za svu djecu u Crnoj Gori.

Takođe, Vlada Crne Gore usvojila je Strategiju za razvoj i podršku darovitim učenicima (2015-2019) s Akcionim planom (2015-2016). Ova Strategija predstavlja doprinos daljem razvoju sistema vrijednosti našeg društva, kao način da se jasno ukaže na značaj visoko sposobnih, darovitih i talentovanih učenika, na vrijednost učenja, posvećenosti i radu, što jeste doprinos razvoju društva u cjelini.

Inkluzivnim obrazovanjem i vaspitanjem za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama teži se povećati obuhvat te djece i njihova veća uključenost u obrazovni sistem. U decembru 2013. godine Vlada Crne Gore je usvojila Strategiju inkluzivnog obrazovanja (2014-2018). Dokument koji je razvijan kroz participativni proces i učešće svih relevantnih subjekata ima za cilj da omogući pristup obrazovanju, kao i da racionalno i operativno obezbijedi postizanje razvojnih i obrazovnih postignuća. Povećan je broj djece s rješenjem o usmjeravanju i poboljšana evidencija u Informacionom sistemu crnogorskog obrazovanja (Montenegrin

¹ Napomena: Zbog razlika u metodologiji prikupljanja podataka, podaci po evidenciji Ministarstva prosvjete i sporta – MPS (sivo) razlikuju se od podataka Monstata (crnom bojom istaknuti).

Education Information System - MEIS). Sprovedena obuka pedijatara i psihologa iz lokalnih komisija za usmjeravanje temu Podrška deinstitucionalizaciji i obuka komisija za usmjeravanje, na temu djece sa Poremećajem hiperaktivnosti i nedostatkom pažnje (Attention Deficit and Hyperactivity Disorder - ADHD). Urađen je i podjeljen Informator inkluzivnog obrazovanja namijenjen djeci, njihovim roditeljima kao i profesionalcima čije se polje djelovanja odnosi na ovu populaciju. Unaprijeđen je Individualno razvojno-obrazovni plan (IROP) kojim se sada po nivoima obrazovanja jasnije definišu i operacionalizuju vještine i temeljni procesi kojima djeca treba da ovladaju u cilju njihovih razvojnih i obrazovnih postignuća. Akcenat je mnogo više na aktivnostima, metodama, tehnikama rada kojima se postižu ciljevi. Realizovana savjetovanje za pripremu i sprovođenje novog IROP-a. U redovnim školama sa posebnim odjeljenjima (7) sprovodi se zajednička nastava djece iz ovih odjeljenja pojedinih predmeta sa vršnjacima u redovnim odjeljenjima, a u svim ovim školama učenici sa smetnjama u razvoju koji nastavu pohađaju u redovnim odjeljenjima dobijaju podršku defektologa (oblast crnogorski jezik i matematika). Ukupno 15 stručnih škola obuhvaćeno obukama kroz Projekat "Inkluzija u stručnom obrazovanju". Program asistenti učeniku u nastavi se realizuje kroz Program javnih radova Zavoda za zapošljavanje (uz finansijsko učešće Ministarstva prosvjete: 2 puta po 17.000,00 eura). Podržan je i Resursni centar „Podgorica“ koji je sproveo obuke: Obuke "Korišćenje udžbenika u Daisy formatu", "Rana intervencija za djecu sa smetnjama u razvoju vida i smetnjama u tjelesnom razvoju" za učesnike predškolskih ustanova, domova zdravlja i opštinskih komisija za usmjeravanje djece u posebni obrazovni program. Svim osnovnim školama podijeljen: "IROP, Priručnik za vaspitače, nastavnike i profesionalce", "Poteškoće u čitanju i pisanju", Priručnik za rad s djecom u procesu opismenjavanja.

Značajne su aktivnosti na integraciji romske i egipćanske populacije u obrazovni sistem, tako da je u protekloj deceniji evidentan porast broja djece romske i egipćanske populacije obuhvaćene osnovnim obrazovanjem i vaspitanjem. Školske 2012/13. godine osnovnu školu u Crnoj Gori je pohađalo 1.586 učenika romske i egipćanske populacije. Strategijom za poboljšanje položaja romske i egipćanske populacije u Crnoj Gori predviđa se godišnji rast upisa ove djece u predškolske ustanove od 10% i upis te djece u osnovnu školu.

Ministarstvo prosvjete od školske 2008/2009. godine realizuje aktivnosti uključivanja ove djece u gradske osnovne škole. Od školske 2013/14. godine se tzv. desegregisano obrazovanje RE djece iz kampova Konik 1 i 2 odvija u 6 podgoričkih osnovnih škola koji predstavlja jedan od ciljeva pomenutog projekta. U ranijem periodu Ministarstvo prosvjete je jednoj školi u Podgorici dodijelilo dva kombi vozila u svrhu prevoza ove djece do gradskih škola i obezbijedilo finansijska sredstva za kontinuirani prevoz. Redovno se obezbijeduju besplatni kompleti udžbenika. Šest RE medijatora vodi računa da djeca redovno pohađaju nastavu, sarađuju sa nastavnicima i stručnim saradnicima škola u cilju njihove uspješnosti. Da bi se ovaj proces finalizovao na pravi način u okviru programa pod nazivom "Program pomoći za integraciju i povratak RAE populacije i drugih interno raseljenih lica koja borave u kampu Konik", njemačka humanitarna organizacija Help i međunarodna nevladina organizacija Romski obrazovni fond (REF), podržavaju obrazovnu integraciju romske i

egipćanske djece koja žive u kampu Konik u bliskoj saradnji sa Ministarstvom prosvjete. Redovno se prate djeca u riziku od napuštanja školovanja, predlažu mjere za prevazilaženje problema, porodice obilaze i ostvaruje neposredan kontakt sa njima (učiteljice, stručni saradnici gradskih škola). Vodi se formular o djeci u riziku od napuštanja školovanja i samim tim i evidencija od strane odjeljenjskih starješina, a sumiraju ih školski koordinatori za obrazovanje RE učenika (pedagozi/psiholozi). Na redovnim mjesečnim sastancima školskih koordinatora, predstavnika Ministarstva prosvjete, Zavoda za školstvo, lokalnih partnera (Centra za socijalni rad, Crveni krst Crne Gore, angažovanih u pomenutom projektu) se analiziraju unutarškolske aktivnosti u ovom pravcu, i/ili predlažu mjere u saradnji sa partnerima. Na taj način identifikuju se i prate djeca koja su u riziku od napuštanja školovanja i predlažu mjere za prevazilaženje problema. S tim u vezi zapaženo je da postoji fluktuacija u redovnosti pohađanja i to iz razloga odlazaka u zemlju porijekla radi pribavljanja dokumenata potrebnih za regulisanje statusa. U ostalim slučajevima se obavlja direktna komunikacija sa roditeljima, organizuju posjete porodicama u riziku, šalju opomene. Navedeno je rezultiralo održavanjem redovnosti pohađanja nastave.

Tokom 2014. godine sa realizacijom otpočeo je Projekat "Stipendiranje i mentorska podrška za RE studente i učenike srednjih škola u Crnoj Gori". U toku je formiranje mentorskog tima, čije će zaduženje biti da prati uspjeh učenika, sprovodi tutorske časove, komunicira sa roditeljima.

Stopa završetka: Napuštanje školovanja se zapaža među djecom RE populacije, čemu su uzrok socio-ekonomski razlozi, ali i običaji. Nizak životni standard RE populacije i brojni problemi u vezi sa njihovim statusom u društvu čine da ova djeca rastu i razvijaju se u uslovima povećanog rizika. Jezičke barijere sa kojima se susreću raseljene i interno raseljene romske porodice između ostalog čine da je saradnja škole sa ovim porodicama otežana i često neefikasna. Takođe i zbog veoma niskog obuhvata djece RE populacije predškolskim vaspitanjem smanjuje se njihova šansa da se uključe u osnovno obrazovanje. Kroz projekat „Servisi inkluzivnog obrazovanja“ napisan je, publikovan i distribuiran Priručnik za profesionalce (nastavnike, stručne saradnike, direktore, RE asistente) i sve koji su zainteresovani za sprečavanje napuštanja školovanja. Kroz aktivnosti Projekta vršene su i analize redovne školske evidencije o napuštanju školovanja. Međutim, dodatno je neophodno razviti jasne procedure i definisati odgovornosti svih aktera sistema, kako bi se informacija o eventualnom napuštanju školovanja dobila pravovremeno i u skladu sa tim zakonski reagovalo.

Veća dostupnost obrazovanja za djecu RE populacije i obezbjeđenje obrazovnih usluga koje su usklađene sa njihovim realnim potrebama može se obezbijediti nizom, sada nedostajućih mjera i aktivnosti. Razvojem mehanizama praćenja i preventivnim mjerama može se smanjiti broj učenika romske i egipćanske populacije koja napuštaju školovanje. S tim u vezi potreban je i redovan nadzor i evaluacija procesa obrazovanja djece RE populacije u cilju praćenja i poboljšanja njihovih postignuća i prevencije napuštanja škole.

Zadatak 3 Smanjiti stopu nepismenih starijih od 10 godina na 1% do 2015.

Tabela 2.2: Stopa nepismenih starijih od 10 godina

Indikator	polazna godina	Vrijednosti indikatora			cilj u 2015
(%)*	1991	2003	2011		
Stopa nepismenih	5,9	2,35	1,5		1

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora: Pismenost je definisana kao sposobnost čitanja i pisanja lica starosti od 10 ili više godina. Za praćenje stope nepismenosti stanovništva uzimaju se podaci sa popisa stanovništva.

Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, broj nepismenih lica starosti od 10 i više godina u Crnoj Gori iznosi 8149 od ukupno 542 649 lica ove dobi, što čini 1,5%. Najveća stopa nepismenosti zabilježena je u Plavu i Ulcinju, dok je najmanja u Herceg Novom i Budvi. Više je nepismenih žena nego muškaraca, posebno u kontingentu stanovništva starog preko 60 godina. Najveći broj nepismenih je upravo među populacijom ove starosti, što utiče na izuzetno visoku prosječnu starost nepismenih od 62 godine. Ovo je indikator potencijalnog smanjenja nepismenosti u budućnosti.

U septembru 2014. godine Vlada Crne Gore donijela je Strategiju za obrazovanje odraslih za period 2015-2025. Cilj ove strategije je stvaranje ambijenta za uključivanje građana u proces cjeloživotnog učenja u cilju razvoja konkurentne tržišne privrede, smanjenja nezaposlenosti i socijalne isključenosti. Za sprovođenje Strategije obrazovanja odraslih predviđeno je da Vlada Crne Gore donese Plan obrazovanja odraslih, koji se u skladu sa Zakonom donosi za period od četiri godine. Na osnovu Plana Ministarstvo prosvjete, na prijedlog Centra za stručno obrazovanje, donosi Godišnji plan obrazovanja odraslih, za svaku jedinicu lokalne samouprave, sa definisanim aktivnostima, nosiocima aktivnosti i potrebnim sredstvima za njihovo ostvarivanje.

Pozitivan trend u smanjenju nepismenosti u Crnoj Gori predstavlja činjenica da se broj licenciranih ustanova za izvođenje programa funkcionalnog opismenjavanja prilagođenog programu osnovne škole za odrasle stalno povećava. Do kraja 2013. godine ukupno je licencirano 81 ustanova (organizatora obrazovanja odraslih).

Podaci koji ukazuju na tendenciju značajnog smanjenja broja nepismenih i aktivnosti koje se preduzimaju na tom planu daju realna očekivanja da će do 2015. godine broj nepismenih starijih od 10 godina u Crnoj Gori biti manji od 1% i time će se ostvariti Cilj treći zadatak cilja 2 MRC.

CILJ 3:

- ♦ **EKONOMSKO OSTVARIVANJE ŽENA**
- ♦ **POVEĆATI UČEŠĆE ŽENA U IZABRANIM ORGANIMA VLASTI NA NACIONALNOM I LOKALNOM NIVOU**

Cilj 3 se sastoji iz dva zadatka prilagođena nacionalnim uslovima:

- ♦ Povećati učešće žena u izabranim organima vlasti na nacionalnom i lokalnom nivou
- ♦ Ekonomsko osnaživanje žena

Trenutno stanje, trendovi, izazovi i opšta ocjena cilja

Zadatak 1 Ekonomsko ostvarivanje žena

Tabela 3.1: Stope zaposlenosti i nezaposlenosti žena
Vrijednosti indikatora**

Indikatori*	polazna godina	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	cilj
Stopa zaposlenosti žena	2004	28,8	27,6	28,7	34,8	36,1	34,4	33,8	33,7	34,6	35,4	37,8	50,0	
Stopa nezaposlenosti žena	2004	33,0	35,5	30,1	20,9	17,9	20,4	20,7	20,0	20,3	18,8	18,2	9,0	

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

Stopa zaposlenosti žen predstavlja procenat zaposlenosti žena u ženskom stanovništvu starom 15 i više godina.

Stopa nezaposlenosti žena predstavlja procenat nezaposlenosti žena u ukupnom broju ženskog aktivnog stanovništva.

**Izvor podataka: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava i MONSTAT.

Statistika je i u 2014. godini na strani žena, gdje se u odnosu na 2013. bilježi porast stope zaposlenosti za čak nešto više od dva procentna poena (37,8%). Stopa nezaposlenosti bilježi pad manjeg obima u 2013. godini (18,8%), taj pad se nastavlja i u 2014. godini u takođe neznatnom obimu (18,2%). Trend kod oba indikatora pokazuje da nije realno očekivati da će stopa zaposlenosti žena dostići planiranih 50% do 2015. godine, kao ni da će stopa nezaposlenosti pasti na 9%.

Jedan od glavnih uzroka ovakvom stanju je ekonomska kriza koja utiče na sve društvene sfere, pa tako i na položaj žena što direktno implicira njihovo ograničeno učešće u društvu i radu. Ekonomska nejednakost žena predstavlja složen problema koji je prouzrokovan brojnim međusobno povezanim faktorima (diskriminacija na radnom mjesti, sektorska

podijeljenost, potcjenjivanje ženskog rada i vještina, rodni jaz u zaradama, rodni stereotipi) iako pravni okviri kako Evropske Unije, tako i naše zemlje prepoznaju pravo na jednakost žena u poslu i primanjima.

Strategijom za razvoj ženskog preduzetništva 2015-2020, za koju je zadužena Direkcija za mala i srednja preduzeća u saradnji sa Ministarstvom ekonomije i uz podršku Regionalne kancelarije za jednakost polova, pokrenuće se pitanje boljeg razumijevanja ženskog preduzetništva što će direktno uticati na stvaranje povoljnih uslova za žensko poslovanje. Cilj ove strategije je da motiviše ekonomsko osnaživanje žena koje će uticati na to da se poboljša status i položaj žena u Crnoj Gori, dok će na duže staze doprinijeti kompletnoj društvenoj zajednici kroz otvaranje novih radnih mjesta i ekonomski rast.

Projektom “Jačanje ekonomskih i socijalnih prava žena u Crnoj Gori” koji je podržan od strane UN Woman, Odjeljenje za rodnu ravnopravnost Ministarstva za ljudska i manjinska prava radi na ekonomskom osnaživanju žena u Crnoj Gori. Finalni proizvod ovog dvogodišnjeg projekta je Program za poboljšanje zapošljivosti žena u ruralnim područjima 2013-2016. Vizija ovog programa su žene kao ravnopravni nosioci ekonomskog razvoja ruralnih područja i ravnopravni uživaoci dobiti od tog razvoja, programom su takođe definisane prioritetne oblasti djelovanja kao što su podizanje svijesti žena o značaju ekonomske samostalnosti, unaprijeđenje zaposlenosti žena u nepoljoprivrednom sektoru, itd. Ekonomski snažnije i aktivnije žene neophodan su preduslov ukupnog održivog razvoja Crne Gore.

Vlada Crne Gore je avgusta 2015. godine usvojila Smjernice za stvaranje povoljnog ambijenta za žensko preduzetništvo u lokalnim zajednicama sa odgovarajućim preporukama, za unapređenje ekonomskog položaja žena.

Investiciono razvojni fond (IRF) Crne Gore, uvažavajući važnost ciljnih grupa, realizuje kreditnu liniju namijenjenu za žene. Prvim Programom podrške (koji je raspisan u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i UNDP-em, na osnovu potpisanog zajedničkog Memoranduma) su definisani uslovi koji su administrativno mnogo jednostavniji od Programa podrške koji je namijenjen za preduzetnice koje planiraju ili već imaju privatni biznis većeg obima. Obje kreditne linije sadrže određene benefite jer je i cilj ovih programa da se stimulišu žene da započnu i/ili nastave sopstveni biznis.

U zavisnosti od Programa podrške, kamatna stopa se kreće od 2% do 3,5% na godišnjem nivou, sa rokom otplate do 12 godina, uključujući mogućnost korišćenja grejs perioda do 4 godine. Benefiti, pored stimulacije koja se ogleda u smanjenju kamatne stope za sjeverne i manje razvijene opštine (Ulcinj, Nikšić i Cetinje) podrazumijevaju i nepostojanje ograničenja u smislu ulaganja u osnovna i/ili obrtna sredstva i u bilo koju djelatnost (Program podrške koji je raspisan u saradnji sa Ministarstvom i UNDP-em) kao i znatno fleksibilnije administrativne procedure.

Konkretno, osnovni Program podrške ženama u biznisu koje imaju potrebu za većim sredstvima u cilju razvoja sopsstvenog biznisa, IRF omogućava sredstva u iznosu do 200.000 eura uz kamatnu stopu od 3,5%, odnosno 3% ukoliko se projekat realizuje na sjeveru Crne Gore ili manje razvijenim opštinama - Nikšiću, Ulcinju i Cetinju, i rokom otplate do 12 godina, uključujući grejs period do 4 godine.

Drugi, Program podrške IRF koji je raspisan u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i UNDP-em, realizuje se direktnim kreditiranjem korisnica kredita, a njime je pored finansijske podrške IRF-a za sve zainteresovane predviđena i obuka, iz domena preduzetništva. Uslovi za dobijanje finansijske podrške IRF-a, koji su definisani ovim Programom podrazumijevaju kreditna sredstva u iznosu do 10.000 eura uz kamatnu stopu od 2,5%, odnosno 2%, ukoliko se projekat realizuje na sjeveru Crne Gore ili manje razvijenim opštinama - Nikšiću, Ulcinju i na Cetinju, i rokom otplate do 6 godina, uključujući grejs period do jedne godine. Naglašavamo da, sa aspekta uslova finansiranja, oba Programa namijenjena ženama u biznisu, predstavljaju jedne od najpovoljnijih u okviru cjelokupnog Programa finansijske podrške IRF-a za 2015. godinu.

Pored navedenih mjera za poboljšanje položaja žena u Crnoj Gori, potrebno je i dalje raditi na podsticanju ekonomskog osnaživanja (što je predviđeno IPA programima i projektima koji se realizuju sa UNDP i OSCE) jer ekonomska stabilnost žena predstavlja osnovni preduslov za dalje unaprijeđenje ženskih pitanja, borbu za rodnu ravnopravnost i poboljšanja položaja crnogorskih žena uopšte.

Zadatak 2 Povećati učešće žena u izabranim organima vlasti na nacionalnom

Tabela 3.2: Procentualni udio žena u izabranim organima vlasti

Indikatori	polazna godina	Vrijednost														cilju 2015.
		2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	
3.Procenat mjesta koje zauzimaju žene u Skupštini Crne Gore	2001.	10.39	10.39	10.67	10.67	13.33	9.88	11.11	11.11	11.11	11.11	11.11	13.5 ₂ 17.2	14.8	17³	30.0
4.Udio žena među ministrima/kama u Vladi Crne Gore (%)		0.0	0.0	12.5	12.5	12.5	12.5	0.0	0.0	5.8	5.8	5.8	11.7 ⁴ 18.7	17.65	23.53⁵	
5.Udio žena među gradonačelnicima/cama (%)		0.0	9.5	14.2	9.5	9.5	9.5	4.7	4.7	4.7	4.7	4.7	4.7	4.7	4.3	
6.Udio žena među odbornicima/ama u skupštinama opština		6.3	8.9	8.9	8.9	8.9	8.9	11.3	11.3	12.7	13.8	13.8	14.2	15	23.81⁶	

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

1. Broj žena poslanica u odnosu na ukupan broj poslanika i poslanica x 100.
2. Broj žena ministarki u odnosu na ukupan broj ministara i ministarki x 100.
3. Broj žena gradonačelnica u odnosu na ukupan broj gradonačelnika i gradonačelnica u Crnoj Gori x 100.
4. Broj žena odbornica u odnosu na ukupan broj odbornika i odbornica u skupštinama opština x 100.

**Izvor: MONSTAT (za 2014. godinu UNDP, ISSP kalkulacije)

²Vrijednost indikatora za 2012 godinu označene plavom bojom odnose se na podatke nakon Parlamentarnih izbora održanih 4. oktobra 2012. godine.

³Informacija o učešću žena u zakonodavnoj, izvršnoj i sudskoj vlasti u Crnoj Gori, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, 2015

⁴Vrijednost indikatora za 2012. godinu označene crnom bojom odnose se na period prije Parlamentarnih izbora u Crnoj Gori održanih 14. oktobra 2012. godine.

⁵Informacija o učešću žena u zakonodavnoj, izvršnoj i sudskoj vlasti u Crnoj Gori, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, 2015

⁶Ibid.

Iako je Crna Gora uvela kvotu od 30% manje zastupljenog pola u izvršnim organima vlasti, Zastupljenost žena u Parlamentu je i dalje ispod ciljne vrijednosti od 30%, iako je tokom 2014. godine neznatno povećano i iznosilo 17%. Ovakvo stanje pozicionira Crnu Goru u donjem dijelu liste u regionu po pitanju učešća žena u izabranim organima vlasti na nacionalnom nivou, iako su određeni indikatori kao što je zastupljenost žena u Parlamentu veći u odnosu na 2013. godinu. Takođe je učešće žena u lokalnim odborima povećano na 23,81% u 2014. godini. Ovaj rast se duuguje drugačijoj strukturi nakon lokalnih izbora u aprilu 2014. godine u većini crnogorskih opština. Kroz saradnju Ministarstva za ljudska i manjinska prava sa lokalnim samoupravama nastavljeno je sa aktivnostima za unapređenje normativnih i institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost na lokalnom nivou. Do sada je potpisano 16 Memoranduma o saradnji u oblasti rodne ravnopravnosti sa 16 opština u Crnoj Gori, uključujući i Glavni grad Podgorica. Planirano je da se tokom 2015. godine potpišu memorandumi sa preostalim opštinama u Crnoj Gori. U 11 opština formirani su Savjeti za rodnu ravnopravnost, dok su u 20 opština imenovani koordinatori/ke za rodnu ravnopravnost. Takođe, formirano je 5 kancelarija za rodnu ravnopravnost u 5 opština. U 9 opština usvojeni su Lokalni akcioni planovi pri čijoj je izradi istovremeno vršena edukacija zaposlenih u lokalnoj samoupravi, kao i članova/ca Savjeta za rodnu ravnopravnost o pitanjima rodne ravnopravnosti i uopšte o anti-diskriminacionom zakonodavstvu. U 11 opština je usvojena Odluka o rodnoj ravnopravnosti. Imenovani/e su i koordinatori/ke za rodnu ravnopravnost u 105 institucija u Crnoj Gori, što je očigledan napredak.

Uprkos određenom unapređenju, ciljne vrijednosti za sve navedene indikatore kod zadatka 2 vjerovatno neće biti dostignute do 2015. godine, iako se očekuje da će u narednom periodu vrijednosti značajno porasti upravo kao rezultat usvajanja izmjena i dopuna Zakona o izboru odbornika i poslanika marta 2014. godine.

Kao i u prethodnim godinama, osnovna preporuka se odnosi na doslednu primjenu zakonske regulative i eliminaciji stereotipa i predrasuda vezano za učešće žena u javnom životu, kao i za još efikasnije funkcionisanje uspostavljenog institucionalnog okvira u oblasti rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena.

CILJ 4:

SMANJENJE STOPE SMRTNOSTI DJECE

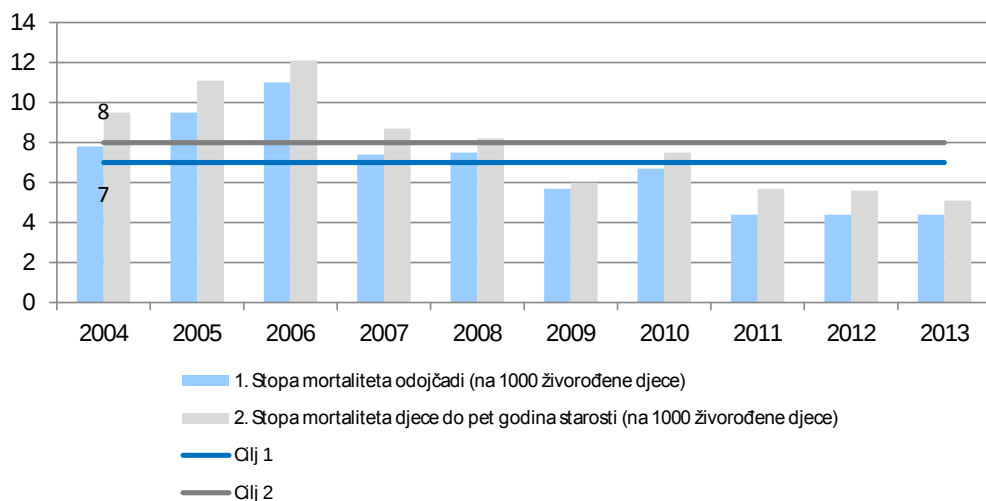
Cilj 4 sastoji se iz tri Zadatka prilagođena nacionalnim uslovima::

- ♦ Smanjiti vrijednost pokazatelja na osmoro umrle odojčadi na 1000 živorođenjke
- ♦ Imunizacija sve djece do godinu dana starosti
- ♦ Smanjiti smrtnost djece od 0 – 4 godine uzrokovane nezgodama.

Trenutno stanje, trendovi, izazovi i opšta ocjena cilja

Zadatak 1 Smanjiti vrijednost pokazatelja na osmoro umrle odojčadi na 1000 živorođene

Grafik 4.1: Stope mortaliteta odojčadi i djece do pet godina (%)

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

1. Stopa mortaliteta odojčadi - broj umrle odojčadi/broj živorođene djece*1000.
2. Stopa mortaliteta djece do pet godina starosti - broj umrle djece mlađe od 5 godina/broj živorođene djece*1000.

**Izvor: Izvor podataka za ciljeve 4, 5 i 6 je Ministarstvo zdravlja, Institut za javno zdravlje Crne Gore i MONSTAT.

U Crnoj Gori su vrijednosti indikatora kod prvog zadatka za MRC 4 već od 2009. godine dostignute za oba indikatora: za stopu mortaliteta odojčadi (na 1000 živorođene djece) i stopu mortaliteta djece do pet godina starosti (na 1000 živorođene djece). Treba naglasiti osjetljivost vrijednosti ovih indikatora, imajući u vidu da male promjene u umiranju djece navedene starosti značajno mijenjaju vrijednost indikatora. Ipak, za očekivati je da će ovi indikatori i u budućnosti biti povoljni sa aspekta ostvarivosti cilja, imajući u vidu nivo dostignutog razvoja i preduzetih mjera za unapređenje po ovom pitanju tokom prethodnog perioda. Stoga, da bi se dodatno snizio nivo stope mortaliteta odojčadi i djece starosti do 5 godina, neophodno je dodatno raditi na unapređenju preventivnih, zdravstvenih i edukativnih aktivnosti.

Zadatak 2 Imunizacija sve djece do godinu dana starosti

Tabela 4.1: Udio vakcinisane djece do godinu dana starosti

Indikatori (%)*	polazna godina	Vrijednosti indikatora**											cilj u 2015.
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	
Udio jednogodišnjaka vakcinisanih protiv boginja (%)	2004.	91.7	90.3	91.8	91.6	89.5	85.9	90.0	90.7	90.3	88.0	76.1	95.0
Udio djece vakcinisane sa (u %):													
4a. BCG ⁷	2004	97.6	98	98.4	98.2	98.1	95	95.3	97.1	94.7	92.9	91.1	100.0
4b. DTP ⁸		95.1	94.6	92.8	93.1	96.1	83.6	93.7	94.7	94.3	94.2	90.8	97.0
4c. OPV ⁹		95	94.6	92.8	93.1	96.1	83.6	93.7	94.7	94.3	94.2	90.7	97.0
4d. Hepatitis B		91.3	91.4	92.5	91.6	94.8	87.3	90.3	91.1	89	89.8	86.6	97.0

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

1. Broj djece vakcinisane protiv boginja/ukupan broj djece*100
2. Broj djece vakcinisane protiv BCG, DTP, OPV i vakcinom protiv Hepatitisa B/ukupan broj djece*100

**Izvor podataka za ciljeve 4, 5 i 6 je Ministarstvo zdravlja, Institut za javno zdravlje Crne Gore i MONSTAT.

Na osnovu Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti, Ministarstvo zdravlja je donijelo Program obaveznih imunizacija stanovništva protiv određenih zaraznih bolesti za 2014. godinu. Obavezna imunizacija lica određenog uzrasta protiv tuberkuloze, dječije paralize, difterije, tetanusa, velikog kašlja, hemofilusa influence tip b, hepatitisa "B", malih boginja, zaušaka i crvenke sprovodi se kontinuirano tokom 2014. godine. Prema programu,

⁷Vakcina protiv tuberkuloze.

⁸Vakcina protiv dječije paralize.

⁹Vakcina protiv difterije, tetanusa i velikog kašlja.

imunizacija se sprovodi sve dok ne budu obuhvaćena sva lica koja podliježu obaveznoj imunizaciji, osim lica kod kojih postoje trajne medicinske kontraindikacije.

Ipak, tokom 2014. godine, došlo je do značajnog pada svih pokazatelja za zadatak 2 kod MRC 4, a uzevši u obzir da su postavljeni ciljevi veoma visoki, ne može se sa sigurnošću procijeniti da li će doći do ostvarenja postavljenih ciljeva za 2015. godinu. Potrebno je uvažiti preporuke Svjetske zdravstvene organizacije (WHO) da se ciljne vrijednosti umanje i da se postave realniji ciljevi kada je vakcinacija u pitanju. Po njihovoj preporuci ciljna vrijednost za obuhvat BCG vakcinom bi trebala biti snižena na 97%, dok za ostale grupe vakcina ciljne vrijednosti treba sniziti na 96%.

Na nivou Crne Gore tokom 2014. godine najveći pad u dostignutim vrijednostima bilježi indikator koji se odnosi na broj vakcinisane djece protiv boginja koji iznosi svega 76,1%, što predstavlja značajno smanjenje u odnosu na 2013. godinu. Na to je najviše uticalo, pored nedostatka vakcina na globalnom tržištu, do sada najsnažnije angažovanje pripadnika antivakcinalnih grupa i njihova propaganda. Zbog toga je evidentan pad vrijednosti i ostalih indikatora koji se odnose na obuhvat imunizacijom ostalim vakcinama koje se prate kroz MRC.

Roditelji u Crnoj Gori su Članom 42. Zakona o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti obavezani da vakcinišu dijete, a ukoliko fizičko lice, roditelj ili staratelj odbiju imunoprofilaksu i hemioprofilaksu protiv određene zarazne bolesti propisana je novčana kazna od 110 do 550 eura.

Potrebno je udružiti snage različitih institucija kako bi se podigao nivo svijesti o važnosti vakcinacije i održavanju takozvanog kolektivnog imuniteta, takođe, kroz razne programe koji su stručno i naučno definisani potrebno je držati pod kontrolom uticaj antivakcinalnih lobija.

Zadatak 3 Smanjiti smrtnost djece od 0-4 godine uzrokovane nezgodama

Tabela 4.2: Broj umrle djece djece od 0-4 godine uzrokovane nezgodama

Indikator*	polazna godina	Vrijednosti indikatora**											cilj u 2015.
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	
Broj nesrećnih slučajeva djece 0-4 godine sa smrtnim ishodom na ukupnu populaciju	2004.	2	2	2	3	1	0	1 ¹⁰	0	0	n/a	n/a	< 2

¹⁰ Vrijednosti za 2010, 2011 i 2012 godinu su preliminarni podaci dobijeni na osnovu potvrda o smrti koje su Institutu za javno zdravlje dostavljane od strane nadležnog organa (MUP-a).

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

1. Broj nesrećnih slučajeva djece 0-4 godine sa smrtnim ishodom

**Izvor: Izvor podataka za ciljeve 4, 5 i 6 je Ministarstvo zdravlja, Institut za javno zdravlje Crne Gore i MONSTAT.

Prema postojećim podacima o umiranju djece starosti od 0 do 4 godine, uslijed nesrećnih slučajeva, do 2012. godine je bilježen trend pada vrijednosti ovog pokazatelja. S obzirom na to da podaci iz 2013. i 2014. godine nijesu dostupni, moglo bi se zaključiti da je ostvarivanje ciljne vrijednosti vrlo vjerovatno i da će ciljna vrijednost biti na nivou nižem od projektovane vrijednosti za 2015. godinu.

Ključni izazovi u sprovođenju ovog zadatka se odnose na prevenciju faktora rizika koji dovode do nesrećnih slučajeva, a koji su najčešći uzroci mortalita djece u uzrastu od 0-4 godine. Potrebno je unaprijediti registrovanje, praćenje i evaluaciju mortalitetne statistike, posebno u oblasti nesrećnih slučajeva kao uzroka umiranja.

Tokom posljednjih godina je pojačana kampanja i kontrola u saobraćaju u kojem djeca ovog uzrasta uglavnom i stradaju. Zakon o bezbjednosti saobraćaja na putevima, predviđa da dijete do pet godina starosti mora biti u bezbjednosnom sjedištu, odnosno korpi koja je u vozilu pričvršćena sigurnosnim pojasom ili posebnim kopčama. Stoga, da bi se dodatno snizio nivo stope mortaliteta djece ispod pet godina starosti, neophodno je dodatno raditi na unapređenju preventivnih, zdravstvenih i edukativnih aktivnosti.

Cilj 4 je jednim dijelom postignut i navedene su preporuke za održavanje i unapređenje vrijednosti pokazatelja. Za dio cilja koji još uvijek nije dostignut izazovi su vezani za promjenu antivakcionalnih poruka koje su se raširile u svijetu i za redovno obezbjeđivanje i snabdijevanje vakcinama zbog problema sa proizvodnjom vakcina koje imaju proizvođači širom svijeta. Osim toga jedan od izazova je i kontinuirana prevencija faktora rizika koji dovode do nesrećnih slučajeva a najčešći su uzroci mortaliteta djece u uzrastu od 0-4 godine.

CILJ 5:

UNAPRIJEDITI ZDRAVLJE MAJKI

U okviru MRC 5 na nacionalnom nivou definisan je zadatak:
Održavati i unaprijediti reproduktivno zdravlje majki.

Trenutno stanje, trendovi, izazovi i opšta ocjena cilja

U periodu između 2004. i 2011. godine samo u 2007. godini je zabilježeno umiranje vezano za trudnoću, porođaj i postporođajni period. Nakon 2011. godine ovaj indikator više nije praćen pa samim tim nedostaju podaci za period od 2012. do 2014. godine. Procenat porođaja kojima je prisustvovalo kvalifikovano medicinsko osoblje je od 2006. godine konstantno 100%, pa je samim tim planirana vrijednost ovog indikatora već ostvarena.

Zadatak 1 Održavati i unaprijediti reproduktivno zdravlje majki

Tabela 5.1: Stopa smrtnosti majki

Indikatori	polazna godina	posmatrane vrijednosti												cilj u 2015.
		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.		
Stopa smrtnosti majki na 100 000 živorođene djece	2004.	0	0	0	12,76	0	0	0 ¹¹	0	n/a	n/a	n/a	10	
Procenat porođaja kojima je prisustvovalo kvalifikovano medicinsko osoblje	2004.	99,6	99,9	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100%	

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

1. Broj umrlih žena usled trudnoće, porođaja i postporođajnog perioda/ukupan broj novorođene djece*100 000.

2. Broj žena koje su se porodile uz stručnu pomoć/ukupan broj porođaja*100

**Izvor: Izvor podataka za ciljeve 4, 5 i 6 je Ministarstvo zdravlja, Institut za javno zdravlje Crne Gore i MONSTAT.

S obzirom na to da je u ranijem periodu, samo 2007. godine registrovan jedan slučaj umiranja majki zbog trudnoće, porođaja i postporođajnih komplikacija, neophodno je održavati dostignuti nivo uz preporuku za unapređenjem kvaliteta podataka iz mortalitetne

statistike. Osim toga, od 2006. odine se registruje da su svi porođaji realizovani uz asistenciju stručnog medicinskog osoblja, što ukazuje da je ovaj cilj realizovan. Značajno je naglasiti da je važno unaprijeđivati ulogu savjetovašta za reproduktivno zdravlje u kojima se sprovodi program škole za trudnice. Priprema trudnice za porođaj podrazumijeva teorijski i praktični dio. Takva psiho-fizička priprema osposobljava trudnicu da prihvati trudnoću, porođaj i postporođajni period kao prirodan proces, pružajući joj mogućnost upoznavanja sa drugim trudnicama. Činjenica da je MRC 5, jedan od prioriteta zdravstvene politike, ukazuje da se prilikom zdravstvene zaštite značajna pažnja posvećuje osjetljivim populacionim kategorijama.

S obzirom da od 2010. godine nijesu u potpunosti definisane nadležnosti u vođenju mortalitetne statistike, ne raspolaže se zvaničnim podacima za period 2010-2014. godine. Ipak, u bliskoj budućnosti očekuje se prevazilaženje ovog problema donošenjem adekvatne zakonske regulative. Međutim trendovi vrijednosti pokazatelja u predhodnom periodu ukazuju da bi ovaj cilj i u narednom periodu ostao ostvaren.

U cilju održavanja postignutih rezultata potrebno je nastaviti sprovođenje mjera promocije zdravlja i prevencije oboljenja u oblasti reproduktivnog zdravlja. Osim toga, neophodno je obezbjediti adekvatno registrovanje i na taj način praćenje umiranja majki u navedenim periodima. Takođe, neophodno je u najvećoj mogućoj mjeri primijeniti novi legislativni okvir koji je usmjeren na poboljšanje funkcionisanja, efikasnosti i kvaliteta zdravstvene službe.

CILJ 6:

BORBA PROTIV HIV/AIDS, TUBERKULOZE I OSTALIH BOLESTI

Nacionalni zadaci i indikatori za MRC 6 su sledeći:

1. Zadržati nisku stopu prevalencije HIV/AIDS-a (između 0,01 – 0,02)
2. Smanjiti rasprostranjenost tuberkuloze do 2015. Godine
3. Smanjiti stopu smrtnosti od hroničnih nezaraznih bolesti u starosnoj grupi 0 – 64 godine

Trenutno stanje, trendovi, izazovi i opšta ocjena cilja

Zadatak 1 Zadržati nisku stopu prevalencije HIV/AIDS-a (između 0,01 – 0,02)

Tabela 6.1: Stopa novoregistrovanih slučajeva HIV na 100 000 stanovnika

Indikatori	polazna godina	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	cilj u 2015.
1a. Stopa novoregistrovanih slučajeva (u godini) HIV na 100000 stanovnika	2004.	0,15	1,07	0,61	0,92	0,92	1,24	1,24	1,13	0,97	0,48	2,09	< 1
1b. Stopa novoregistrovanih slučajeva (u godini) HIV/AIDS na 100000 stanovnika	2004.	0,3	1,37	1,07	1,38	1,38	2,16	2,16	1,45	2,10	1,61	3,22	< 1
2. Stopa dobrovoljno testiranih na HIV na 1000 stanovnika	2005.	-	0,16	0,25	0,39	0,68	1,14	1,36	2,1	1,5	1,66	2,1	1

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

1.a. Stopa novoregistrovanih slučajeva (u godini) HIV/broj stanovnika*100 000

1.b. Stopa novoregistrovanih slučajeva (u godini) HIV/AIDS/broj stanovnika*100 000

2. Stopa dobrovoljno testiranih na HIV/broj stanovnika*1000

**Izvor: Izvor podataka za ciljeve 4, 5 i 6 je Ministarstvo zdravlja, Institut za javno zdravlje Crne Gore i MONSTAT.

U 2014. godini došlo je do povećanja broja osoba koje su HIV inficirane i koje žive sa HIV/AIDS-om.

Povećanje Stope novoregistrovanih slučajeva (u godini) HIV na 100000 stanovnika sa 0,48 na 2,09, kao i povećanje Stope novoregistrovanih slučajeva (u 2014. godini) HIV/AIDS na 100000 stanovnika sa 1,61 na 3,22 ukazuje da će ovaj cilj biti teško ostvariv.

S obzirom da se starosna dob HIV inficiranih kreće od 25 do 45 godina, kada su ljudi seksualno najaktivniji, razumljiv je podatak da je 85% svih infekcija ostvaren seksualnim putem. Stoga, kroz implementaciju strategije o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i kroz implementaciju nacionalnog strateškog odgovora na HIV/AIDS u Crnoj Gori, treba što više raditi na prevenciji infekcije HIV-om kako bi se ovi ciljevi postigli u budućem periodu. S obzirom na to da je MRC 6 uvršten u nacionalnu zdravstvenu politiku, očekuje se održavanje vrijednosti incidence HIV-a i AIDS-a na niskom nivou. Tome će doprinijeti i činjenica da veći naponi zdravstvenog sistema fokusirani su na kontrolu zaraznih bolesti što direktno doprinosi uspjesima u prethodnom periodu. Evidentna je sve veća uključenost različitih društvenih aktera u borbi protiv HIV/AIDS-a. Reforma i osnaživanje primarnog nivoa zdravstvene zaštite, kroz uvođenje koncepta izabranog doktora i formiranje centara za podršku, predstavlja primjer dobre prakse u borbi protiv bolesti relevantnih za MRC 6.

Zadatak 2 Smanjiti rasprostranjenost tuberkuloze do 2015. godine

Tabela 6.2: Stopa novoregistrovanih slučajeva tuberkuloze na 100 000 stanovnika

Indikatori	polazna godina	posmatrane vrijednosti											cilj u 2015.
		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
3. Stopa novoregistrovanih slučajeva od tuberkuloze na 100 000	2004.	26,7	27,4	27,3	24,5	20,7	19,6	19,0	19,1	15,8	19,3	18,2	< 20
4. Procenat oboljelih od multirezistentne tuberkuloze u odnosu na ukupan broj oboljelih od tuberkuloze	2005.		1,77	3,48	4,32	4,40	3,33	3,44	3,36	3,06	2,5	3,5	<1
5. Stopa smrtnosti od TBC-a na 100 000 stanovnika	2004.		0,32	1,28	1,12	1,43	1,26	0,80	1,61	0,96	0,60	0,32	<0,5

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

3. Broj novoregistrovanih slučajeva tuberkuloze/ukupan broj stanovnika*100 000

4. Broj oboljelih od multirezistentne tuberkuloze/ukupan broj oboljelih od tuberkuloze*100

5. Broj umrlih od tuberkuloze/broj stanovnika*100 000

**Izvor: Izvor podataka za ciljeve 4, 5 i 6 je Ministarstvo zdravlja, Institut za javno zdravlje Crne Gore i MONSTAT.

U 2014. godini indikatori 3. i 5. su ispunili ciljeve, dok kod indikatora 4 - Procenat oboljelih od multirezistentne tuberkuloze u odnosu na ukupan broj oboljelih od tuberkuloze, imamo

povećanje sa 2.5 na 3.5 , tako da je malo vjerovatno da će ovaj indikator ispuniti cilj do kraja 2015. godine.¹²

Kod indikatora 3 tj. stope novoregistrovanih slučajeva od tuberkuloze na 100 000 stanovnika, od 2009. godine ova stopa se nalazi u granicama cilja, dok je najbolji rezultat bio ostvaren 2012. godine.

Što se tiče stope smrtnosti od TBC-a ovaj indikator je također ispunio cilj. Naime, prvi put nakon 2005. godine, u 2014. godini ovaj indikator bilježi vrijednost manju od 0,5 što je ujedno maksimalna gornja granica predviđena za ovaj indikator. Ipak, može se očekivati variranje stope smrtnosti jer se prikazuje i broj umrlih od drugih bolesti u toku liječenja TBC na što se ne može uticati, obzirom da je najveći broj oboljelih u starijoj uzrasnoj dobi.

Povećan rizik od aktivne TB u pacijenata na biološkoj terapiji može uticati na epidemiološku situaciju te je neophodno jačati dijagnostičke kapacitete u otkrivanju latentne tuberkulozne infekcije (LTBI) –uvođenje IGRA testova¹³ Uvođenje brzih molekularnih tehnika u dijagnostici rezistencije na osnovne antituberkulitike skratilo bi dužinu čeka za postavljanje dijagnoze, brže uvođenje alternativnih lijekova u liječenje i smanjenje transmisije MDR tuberkuloze I povećanje uspjeha liječenja ovih slučajeva, što bi sveukupno dovelo do postizanja ovog indikatora. Kontinuirano snabdijevanje antituberkuliticima prve i druge linije je preduslov za postizanje svih indikatora kao I nabavka novih lijekova za liječenje ekstenzivno (XDR) rezistentne tuberkuloze.

Zadatak 3 Smanjiti stopu smrtnosti od hroničnih

Tabela 6.3: Stopa smrtnosti od kardiovaskularnih i malignih bolesti

Indikatori	polazna godina	posmatrane vrijednosti											cilj u 2015.
		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013.	2014	
6. Stopa smrtnosti od kardiovaskularnih bolesti (na 100 000 stanovnika)	2004.	479,61	499,35	548,38	532,78	490,61	509,23	480,12	503,36	N/A	N/A	N/A	< 400
7. Stopa smrtnosti od malignih tumora (na 100 000 stanovnika)	2004.	157,11	166,01	157,60	150,6	146,30	141,08	160,63	157,57	N/A	N/A	N/A	

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

¹² Ipak, postizanje cilja za MDR/TB se može očekivati ako se postotak prikazuje samo za dijagnostikovane slučajeve u izvještajnoj godini a ne kumulativno (u 2014. godini dijagnostikovao je jedan novi MDR slučaj te kada se to prikaže kao procenat od ukupnog broja TB slučajeva u 2014. godini. ovaj indikator je manji od 1).

¹³ Interferon Gamma Release Assay – IGRA test je noviji test za otkrivanje latentne tuberkuloze koji se zasniva na otpuštanju interferona gama.

6. Broj umrlih od kardiovaskularnih bolesti/broj stanovnika*100 000.

7. Broj umrlih od malignih tumora/broj stanovnika*100 000.

**Izvor podataka za ciljeve 4, 5 i 6 je Ministarstvo zdravlja, Institut za javno zdravlje Crne Gore i MONSTAT.

Na osnovu tendencije iz prethodnih godina indikatori 6 i 7 ukazuju da nije za očekivati da ovaj cilj bude ispunjen. S tim u vezi, u toku su aktivnosti na dopuni podataka o uzrocima smrti, kao i na zakonskom definisanju obaveza u dostavljanju podataka o mortalitetu kako bi se dobila jasna slika indikatora i u tom kontekstu mogućnost definisanja smjernica djelovanja za suzbijanje hroničnih nezaraznih bolesti.

Bolesti sistema krvotoka koje su uzrok smrtnosti kod više od polovine umrlih. U cilju njihovog suzbijanja, neophodno je razvijati mjere i aktivnosti promocije zdravlja i prevencije oboljenja. Dobro organizovane medijske kampanje uveliko pomažu u podizanju nivoa svijesti i preuzimanju sopstvene odgovornosti za zdravlje, kao i samom informisanju stanovništva o ovim bolestima. Uključivanje, drugih sektora u smislu multisektorskog pristupa zdravlju u svim politikama predstavlja jako važan korak, kao i dodatna edukacija kadra i reorganizovanje sistema u smjeru jačanja preventivne zdravstvene zaštite. Takođe, potrebno je razviti kapacitete za monitoring trendova i determinanti HNB i evaluaciju ostvarenog napretka na planu njihove prevencije i kontrole.

Za postizanje ovog cilja, potrebno je ispraviti nedostatke i unaprijediti zdravstvenu statistiku kako bi se mogli dobiti podaci po socioekonomskim kategorijama stanovništva, da bi se obezbijedila procjena nejednakosti u zdravlju i mjerenje socijalnih determinanti zdravlja. U budućem periodu glavne aktivnosti u sektoru zdravstva će biti usmjerene na smanjenje umiranja i prijevremenog umiranja od KVB i malignih tumora kroz razvoj preventivnih programa za HNB.

CILJ 7:

OBEZBIJEDITI ODRŽIVOST ŽIVOTNE SREDINE

Cilj 7 sastoji se iz dva Zadatka na nacionalnom nivou i to:

1. Integrisati principe održivog razvoja u državne politike i programe i zaustaviti gubitak ekoloških resursa;
2. Do 2015. godine umanjiti udio stanovništva bez pristupa vodi za piće i sanitarnim uslovima.

Trenutno stanje, trendovi, izazovi i opšta ocjena cilja

Zadatak 1 Integrisati principe održivog razvoja u državne politike i programe i zaustaviti gubitak ekoloških resursa

Tabela 7.1: Vrijednosti indikatora održivog razvoja

indikator	1. Udio površina zaštićenih radi očuvanja biološkog diverziteta (%)	2. Udio morskih ekosistema u ukupno zaštićenoj površini radi očuvanja biološkog diverziteta (%)	3. Udio zemljišta pokrivenog šumama (%)	4. Broj prekoračenja izmjerenih koncentracija PM10 u odnosu na granične vrijednosti i granice tolerancije za zaštitu zdravlja ljudi u Podgorici	5. Antropogene emisije GHG gasova preračunate [t CO2 eq/stanovniku]	6. a. Energetski intenzitet (GIC/GDP)	6. b. Udio energije proizvedene u OIE u ukupnoj potrošnji (OIE) (% energija iz OIE ¹⁴ u ukupna potrošnja energije) ¹⁵	7. Stepent antropogenog uticaja na kvalitet površinskih voda (%)
1990					9.1	36.48	18.75	
1998					7.6			
2000					8.7	37.72	23.72	24.8
2001					8,1	35.24	25.96	
2002					8,9	38.07	18.21	
2003	7,14				8,0	37.8	23.85	
2004	7,14				7,7	36.87	31.13	
2005	7,14		54,0		7,0	34.56	25.28	
2006	7,14				7,4	33.44	23.2	9.6
2007	7,14		54,0	75	7,4	31.16	17.1	13.5
2008	7,14			86	6,9	31.52	19.53	35.1
2009	9,04	0		45	4,9	26.2	28,74	40.1
2010	9,04	0	54,0	41/1 ¹⁶	6,5 ¹⁷	29.77	36,28	31.2
2011	9,04	0	54,0	89/27	6.2		26,8 ¹⁸	35.8

14 U udjelu energije iz obnovljivih izvora uračunata je energija iz velikih, malih hidroelektrana, dobijena iz biomase, energija sunca i vjetra).

15 Inovirani podaci od 2009. godine su iz Nacionalnog akcionog plan za obnovljive izvore energije (2014)

16 U procesu pripreme ovog Izvještaja ažurirani su podaci za period 2010–2012. i precizirana ciljana vrijednost (plavi brojevi). Kod podataka od 2010. godine prvi broj predstavlja broj prekoračenjagranične vrijednosti za PM10(od 50µg/m3), a drugi broj prekoračenja granice tolerancije (što je dozvoljeni postotak uvećanja granične vrijednosti u propisanom periodu). Crnogorski propis (stupio na snagu 2010. godine) predviđa postepeno smanjenje granice tolerancije na 0% u 2015. godini. Dozvoljeni broj prekoračenja srednje dnevne koncentracije PM10 čestica je 35 puta tokom kalendarske godine, pa je u skladu s tim korigovana ciljana vrijednost za 2015. Godinu (cilj je, dakle, da se broj prekoračenja drži ispod dozvoljenih 35 puta godišnje, tj. da izmjerene koncentracije PM10 od 2015. godine ne prelaze vrijednost od 50µg/m3 više od 35 puta godišnje

17 Inovirane podatke dostavila Agencija za zaštitu životne sredine Crne Gore.

18 Od 2011. projektovane vrijednosti

2012	9,04	0	69,7	79/18	5,7	29.9	28,5	37.6
2013	9,04	0	69,4	64/19	5,1	30.21	31,0	29.3
2014	8,95	0	69,4	78/40			31,1	42.2 ¹⁹
cilj u 2015/20	10				2015	5,6		2015 15
		3	54,0	<35	2020	5,7	28.485 ²⁰ (262.22)	27.72 2020 10

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

3. Informacije o površinama šuma i šumskog zemljišta Crne Gore zasnovane su na ortofoto snimcima, digitalnim granicama države, klasifikaciji zemljišnog pokrivača koji je pripremljen za izradu topografske karte, te Landstat satelitskim podacima, terenskim snimanjima, kao i na bazi definicije šume i šumskog zemljišta koja je sadržana u Zakonu o šumama. Definicija je usklađena sa FAO definicijom, kao i sa preporukama Cost Action E43 – Harmonizacija Nacionalnih inventura u Evropi tehnike zajedničkog izvještavanja.

4. Prvi broj predstavlja broj prekoračenja granične vrijednosti za PM10, a drugi broj prekoračenja granice tolerancije (što je dozvoljeni postotak uvećanja granične vrijednosti u propisanom periodu).

5. t CO2 eq/stanovniku -date su vrijednosti ukupnih emisija GHG gasova preračunatih u CO2 eq, u skladu sa GHG potencijalom gasova, ne računajući ponore emisija (kao što su šume i sl.).

6.a. Energetski intenzitet se izražava kao odnos bruto potrošnje energije (gross inland consumption - GIC) ili bruto potrošnja u unutrašnjosti (final energy consumption - FEC) u našem slučaju sa bruto domaćim proizvodom (GDP) – cijene uzete iz 2000 godine u MJ/000 EUR - 2000.

6.b. Odnos udjela energije iz obnovljivih izvora energije i ukupne potrošnje energije Broj klasa van propisane klase za pojedine grupe parametara kroz ukupan broj određenih klasa.

7. Broj klasa van propisane klase za pojedine grupe parametara kroz ukupan broj određenih klasa.

Indikator 1: Udio površina zaštićenih radi očuvanja biološkog diverziteta

Tokom 2013. godine je ukupno pod nacionalnom zaštitom bilo 9,04% teritorije, a taj procenat je neznatno smanjen tokom 2014. godine. Naime, tokom 2014. godine je usvojen novi Zakon o nacionalnim parkovima kojim je utvrđena nova granica Nacionalnog Parka Dumitor kojom je umanjena površina nacionalnog parka za 1. 199,9 ha, odnosno 0,09% teritorije.

Tokom 2014. godine urađene su brojne aktivnosti kako bi došlo do povećanja teritorije pod nacionalnom zaštitom, do čega će doći 2015. godine. Naime, tokom 2014. godine, u cilju proglašenja novog zaštićenog prirodnog područja urađena je Studije zaštite za Regionalni Park „Piva“ za koju su finansijska sredstva opredijeljena u okviru projekta »Jačanje sistema održivosti zaštićenih područja« (PAS), koji se finansira preko Globalnog fonda za životnu sredinu (GEF) i implementira preko UNDP, a čiji je korisnik Ministarstvo održivog razvoja i turizma, sa ciljem povećanja teritorije Crne Gore pod nacionalnom zaštitom. Predmetnu Studiju je izradio Zavod za zaštitu prirode/Agencija za zaštitu životne sredine u cilju uspostavljanja novog zaštićenog dobra, Regionalnog parka „Piva“ (Maglić, Volujak, Bioč), čiji koncept zaštite je predviđen Prostornim Planom Crne Gore do 2020. godine. Sa proglašenjem Regionalnog Parka „Piva“ koji će zauzimati 32 471,2 ha ili 2,35 % teritorije,

19 Hidrometeorološki zavod Crne Gore

20 U tabeli su prikazani inovirani podaci dostavljeni od strane Ministarstva ekonomije, a koji se nalaze u novoj Strategiji razvoja energetike do 2030. godine – Zelena knjiga, koju je Vlada CG usvojila u maju 2013. godine. Podaci su izraženi u jedinici MJ/000 EUR-2000 i ciljna vrijednost (plava boja) je ekvivalentna sa prethodnom ciljnom vrijednošću (crna boja) imajući u vidu da je prethodna ciljna vrijednost izražena u toe/ mil. EUR. Podaci do 2010. godine su ostvareni, dok su podaci poslije toga procijenjeni.

biće postignuti ciljevi zacrtani Nacionalnom strategijom održivog razvoja, kao i Strategijom biodiverziteta, odnosno Milenijumskim razvojnim ciljevima. Predviđa se da će ukupna površina teritorije Crne Gore pod nacionalnom zaštitom u 2015. godini iznositi 11,4 %.

Osim Regionalnog Parka "Piva", budući Regionalni Park „Komovi“ prostire se na teritoriji tri opštine: Glavnog grada Podgorice, Kolašina i Andrijevice i zauzimaće ukupnu površinu od 19 504 ha, odnosno 1,41% ukupne teritorije Crne Gore. Opštine pojedinačno sprovode procedure usvajanja odluka o proglašenju regionalnog parka, svaka na svojoj teritoriji. SO Glavnog grada je na sjednici u decembru 2014. godine, nakon prethodno dobijene saglasnosti od strane Ministarstva održivog razvoja i turizma, donijela je Odluku o proglašenju regionalnog parka „Komovi“ za teritoriju Podgorice, dok je za opštine Kolašin i Andrijevica u toku procedura dobijanja saglasnosti od strane našeg ministarstva. Opština Kolašin još nije započela svoju proceduru, tako da u drugoj polovini godine očekujemo proglašenje i ovog regionalnog parka.

Finansijska sredstva za izradu studije zaštite za Komove opredijeljena su u okviru projekta »Jačanje sistema održivosti zaštićenih područja« (PAS).

Takođe, vodeći računa o razvojnim potrebama opštine Šavnik, predviđeno je da područje kanjona Nevidio i Dragišnice bude zasebno izdvojeno kao posebno zaštićeno dobro nižeg ranga-kategorije, kao Regionalni Park odnosno park prirode "Dragišnica i Komarnica" sa površinom od 2.570,5 hektara, što je približno 0,2% ukupne teritorije Crne Gore. Budući Regionalni Park „Dragišnica – Komarnica“ ima punu opravdanost s ciljem povezivanja zaštićenih prostora na nacionalnom i regionalnom nivou. Stručnu podlogu – Studiju zaštite uradila je Agencija za zaštitu životne sredine i upućena je naručiocu studije, opštini Šavnik, u cilju sprovođenja dalje procedure. Finansijska sredstva za izradu i ove studije zaštite opredijeljena su u okviru projekta »Jačanje sistema održivosti zaštićenih područja« (PAS).

Indikator 2: Udio morskih ekosistema u ukupno zaštićenoj površini radi očuvanja biološkog diverziteta

Kada je riječ o zaštićenim marinskim područjima, treba napomenuti da je tokom 2014. godine urađena „Studiju izvodljivosti za marinsko zaštićeno područje Platomuni“.Ovu studiju je uradila Agencija za zaštitu životne sredine uz podršku UNDP-ja, a u narednom periodu razmotriće se mogućnosti stavljanja navedenog područja pod zaštitu. Proglašenje ovog zaštićenog područja se očekuje 2016. godine. Ipak, uprkos izrađenim studijama izvodljivosti za određena područja, neophodno je da se u saradnji Ministarstva održivog razvoja i turizma, Agencije za zaštitu životne sredine i lokalnih samouprava pokrene i sprovede procedura uspostavljanja zaštićenog područja u moru barem na jednom lokalitetu. Napori na uspostavljanju prvog zaštićenog marinskog područja naišli su na nekoliko izazova, uključujući potrebu da se obezbijede održiva upravljačka struktura zaštićenih marinskih područja i odgovarajuća finansijska sredstva.

Indikator 3: Udio zemljišta pokrivenog šumama

Posljednji raspoloživi podaci o udjelu zemljišta pokrivenog šumama baziraju se na rezultatima Prve Nacionalne inventure šuma u Crnoj Gori²¹, prema kojoj područja pod šumama zauzimaju 59.5% (826 782 ha, relativna standardna greška 0.5 %), a šumsko zemljište 9.9 % (137 480 ha) nacionalne teritorije, što ukupno iznosi 69.4% (964 262 ha od ukupno 1 388 581 ha). Navedeno ukazuje da je utvrđena ciljna vrijednost već ostvarena, a da ključni izazovi u održavanju trenutnog stanja ostaju izrada planske dokumentacije, te postizanje optimalnog stanja i praćenje indikatora održivog gazdovanja šumama.

S tim u vezi u prethodnih nekoliko godina doneseni su ključni dokumenti koji regulišu sektor šumarstva, kao što su Nacionalna šumarska politika, Zakon o šumama i Nacionalni akcioni plan za borbu protiv bespravnih aktivnosti u šumarstvu. U 2014. godini usvojena Strategija razvoja šumarstva i drvne industrije za period do 2023. godine, kojom bi se trebalo rješiti pitanje održivog gazdovanja tim resursom, kao i pitanje povećanja drvnih zaliha.

Indikator 4: Broj prekoračenja izmjerenih koncentracija PM10 u odnosu na granične vrijednosti i granice tolerancije za zaštitu zdravlja ljudi u Podgorici

Kada je u pitanju broj prekoračenja izmjerenih koncentracija PM10 u odnosu na granične vrijednosti i granice tolerancije za zaštitu zdravlja ljudi u Podgorici za očekivati je da se cilj postavljen do 2015. godine neće ostvariti. U 2014. godini u Podgorici je evidentirano 78 prekoračenja granične vrijednosti i 40 prekoračenja granice tolerancije za PM čestice, što predstavlja pogoršanje u odnosu na 2013. godinu.

Naime, zbog registrovanih prekoračenja koncentracije PM10 čestica, u toku je izrada Plana kvaliteta vazduha za Glavni grad. Iako su prekoračenja registrovana tokom 2014. godine samo 5 dana više od dozvoljenih 35, u skladu sa propisanim smanjenjem granice tolerancije na 0%, dostizanje propisanih vrijednosti je očekivano tek nakon primjene mjera koje će biti propisane Planom kvaliteta vazduha. Neophodno je obezbijediti što efikasnije sprovođenje ciljeva predviđenih strateškim dokumentima.

Indikator 5: Antropogene emisije GHG gasova preračunate [t CO2 eq/stanovniku]

Podaci indikatora Antropogene emisije GHG gasova preračunate (tona po stanovniku) su za 2011. godinu obrađeni u skladu sa metodologijom izrade nacionalnih inventara emisija GHG gasova (emisije CO₂, CF₄, CH₄, N₂O, C₂F₆) i iznosili su 6,2 tona po glavi stanovnika. Tokom 2012. i 2013. godine došlo je do poboljšanja ovog indikatora. U 2013.

²¹ Prva nacionalna inventura šuma Crne Gore - Završni izvještaj, Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, Podgorica, 2013. godine

godini ovaj indikator je imao vrijednost od 5,1 tona po glavi stanovnika, što ukazuje da bi se 2015. godine mogla zadovoljiti ciljna vrijednost. Ipak, to će u znatnoj mjeri zavisiti i od rada određenih industrijskih postrojenja, kao i od realizacije određenih investicija koje direktno mogu uticati na promjene nivoa ovog indikatora.

Ministarstvo održivog razvoja i turizma je tokom 2014. godine donijelo Pravilnik o popisu gasova sa efektom staklene bašte i razmjeni informacija kojim se uređuje popis gasova sa efektom staklene bašte, rokovi za izradu izvještaja, način izrade inventara emisija gasova sa efektom staklene bašte, nacionalnog inventara emisija zagađujućih materija u vazduh i razmjena informacija.

Indikator 6: Energetski intenzitet (GIC/GDP)/ Udio energije proizvedene u OIE u ukupnoj potrošnji (OIE) (% energija iz OIE/ ukupna potrošnja energije)

Nakon donošenja Zelene knjige krajem 2013. godine, urađena je Strategija razvoja energetike do 2030. godine (Bijela knjiga), koja je u julu 2014. godine usvojena od strane Vlade Crne Gore, odnosno izvršeno je ažuriranje i nadogradnja dotadašnje Strategije razvoja energetike do 2025. godine s obzirom na neprilagođenosti realnoj situaciji i potrebama njenog daljeg razvoja. Nova Strategija uključuje procjenu uticaja na životnu sredinu.

Podaci za energetski intenzitet u tabelarnom prikazu ovog Izvještaja izraženi su u mjernim jedinicama MJ/000 EUR-2000 i do 2010. godine prikazane su ostvarene, a nakon 2010. godine projektovane vrijednosti indikatora. Ne postoje noviji podaci koji će biti dostupni tek pri izradi nove strategije energetike, jer se radi o veoma komplikovanim energetskim i ekonomskim proračunima i vrši se njihovo upoređivanje na bazi čega se dolazi do indikatora, tako da se takvi proračuni vrše jedino pri izradi Strategije. Na osnovu sprovedenog projekta ODA bilateralne pomoći Republike Slovenije, postignuto usaglašavanje nacionalne metodologije sa praksom EUROSTAT-a i poboljšanje postojećih energetskih bilansa u skladu sa EU praksom i metodologijom. Ipak, na osnovu posljednjih raspoloživih podataka prikazanih u tabeli izvodi se zaključak, da je enrgetski intenzitet blizu ciljne vrijednosti.

Drugi akcioni plan energetske efikasnosti za period 2013-2015 pripremljen je na osnovu zahtjeva Zakona o energetskej efikasnosti i EU Direktive 2006/32/EC o efikasnosti korišćenja finalne energije i energetskim uslugama, prilagođene za potrebe njene implementacije u zemljama potpisnicama Sporazuma o Energetskoj zajednici.

Ovaj plan je urađen prema obrascu koji je pripremila Energetska zajednica i koji u potpunosti odgovara zahtjevima Direktive. Obaveza Crne Gore, prema Sporazumu o Energetskoj zajednici, je postizanje indikativnog cilja energetske efikasnosti, a koji predstavlja uštedu u iznosu 9% od prosječne finalne potrošnje energije u zemlji za period

od 5 godina, i to u devetoj godini primjene Direktive. Utvrđeni period za postizanje indikativnog cilja prema Direktivi je od 2010. do 2018. godine.

Ovaj plan pokriva period od 2013. do 2015. godine i predviđa prelazni indikativni cilj za ovaj period u iznosu od približno 3% prosječne godišnje finalne potrošnje energije prema Direktivi, za period od 2002. do 2006. godine. Glavni ciljevi Akcionog plana bazirani su na prioritetima Zakona o energetske efikasnosti. U toku implementacije ovog akcionog plana Crna Gora bi dodatno trebala da uvede značajne normativne, poreske, finansijske i organizacione mjere za kompletnu implementaciju i ispunjenje Direktive. U cilju postizanja indikativnog cilja, moraju biti mobilisana značajna finansijska sredstva, što znači da država, ministarstva, opštine i druge zainteresovane strane moraju odrediti neophodne ljudske i finansijske resurse. Energetsko tržište mora biti dodatno liberalizovano, posebno u pogledu pružanja energetskih usluga. U tom smislu neophodno je dodatno razvijati javno-privatno partnerstvo u oblasti energetske efikasnosti.

Ovo je naročito značajno jer je registrovano da postoje gubici u prenosu i distribuciji električne energije, kao i da je evidentna energetska neefikasnost u potrošnji finalne energije, što povećava inače već visoki energetski intenzitet. Takođe, visok energetski intenzitet se pripisuje i niskom stepenu energetske efikasnosti u svim privrednim sektorima. Sa druge strane, energetski intenzitet i indikatori korišćenja ukazuju da postoji značajan potencijal za uštedu energije i sprovođenje mjera efikasnosti.

Kad je u pitanju Udio energije proizvedene u obnovljivim izvorima energije u ukupnoj potrošnji (OIE) prema podacima Ministarstva ekonomije, ciljna vrijednost u 2015. godini će biti ostvarena jer je predviđena vrijednost već ostvarena tokom prethodnih godina. Na bazi Odluke o implementaciji Direktive 2009/28/EC o obnovljivim izvorima energije na Ministarskom sastanku Energetske zajednice od 2012. godine, za Crnu Goru je određen nacionalni cilj učešća obnovljivih izvora u ukupnoj bruto potrošnji finalne energije od 33% do 2020. godine što je već dostignuto 2010. godine.

Indikator 7: Stepen antropogenog uticaja na kvalitet površinskih voda

Kad je u pitanju stepen antropogenog uticaja na kvalitet površinskih voda, prema podacima Hidrometeorološkog zavoda Crne Gore tokom 2014. godine je zabilježeno pogoršanje ovog indikatora odnosno porast vrijednosti sa 29,3% tokom 2013. godine na 42,2% u 2014. godini. Nerealno očekivati da će doći do ostvarenja zacrtanog cilja u 2015. i 2020. godini. Stoga se kao ključni izazov nameću efikasnija rješenja po pitanju upravljanja otpadnim vodama u narednom periodu.

Zadatak 2 Do 2015. godine umanjiti udio stanovništva bez pristupa vodi za piće i sanitarnim uslovima

Tabela 7.2: Vrijednosti indikatora o vodama

	8. Smanjiti gubitak na vodovodnoj mreži u urbanim naseljima(%)	9.Procenat priključenosti na kanalizacionu mrežu u urbanim naseljima	10. Udio prečišćenih otpadnih voda u odnosu na ukupne količine vode u skladu sa nacionalnim propisima (%)
1990	36-80		
2005	35-85	60,0	10,0
2006	33-84	60,5	11,0
2007	30-83	61,0	15,0
2008	30-77	63,0	17,0
2009	30-77	65,0	18,0
2010	30-77	65,0	18,0
2011	32 -72	65,5	18,0
2012	61,0	65,5	18,0
2013	63,0	68,7	20,0
2014	61,3	68,7	20,0
cilj u 2015/20	30,0	85%	60,0

*Metodološki obrazac za izračunavanje indikatora:

Podaci o gubicima u vodovodnoj mreži dobijaju se od opštinskih vodovodnih i kanalizacionih preduzeća, a računaju se u formi procenta, na bazi odnosa potisnute vode u vodovodnim sistemima i fakturisane vode, po formuli.

Podatke o priključenosti potrošača na kanalizacionu mrežu u urbanim naseljima, takođe se dobijaju od opštinskih vodovodnih i kanalizacionih preduzeća. Procenat priključenosti računa se kao odnos broja registrovanih potrošača na urbanom području jedinice lokalne samouprave (izraženih brojem domaćinstava povezanih na kanalizacioni sistem) i ukupnog broja domaćinstava na istom području.

Podatak o udjelu prečišćenih otpadnih voda u odnosu na ukupne količine vode računa se kao odnos količina vode koje se prečiste na izgrađenim postrojenjima za prečišćavanje otpadnih voda i ukupno proizvedenih količina otpadnih voda na području jedne jedinice lokalne samouprave

Ocjena za indikatore 8, 9 i 10

Budući da je za postizanje navedenih ciljeva, za sva tri indikatora, potrebna izgradnja odgovarajuće, investicije vrlo zahtjevne, infrastrukture, da se radi o projektima čija realizacija traje više godina, kao i da se sa njihovom realizacijom iz objektivnih i subjektivnih razloga kasni, navedeni ciljevi se neće moći ostvariti u iskazanim vrijednostima u predviđenom periodu. U toku je realizacija velikog broja projekata koji bi trebalo da obezbijede postizanje postavljenih ciljeva, sa izvjesnim kašnjenjem.

Prema podacima za 2014. godinu, gubici u vodovodnim sistemima opština u Crnoj Gori kreću se okvirno oko 61% što predstavlja poboljšanje u odnosu na prethodnu godinu kada

je taj indikator iznosio 63%. Drugim riječima, došlo je do smanjenja procenta gubitaka u vodovodnim sistemima usljed investicionih aktivnosti u nekim od opština Crne Gore.

U cilju poboljšanja vodosnabdijevanja i odvođenja otpadnih voda u Crnoj Gori u toku 2014. godine nastavljeno je sa brojnim investicionim aktivnostima na sljedećim projektima:

- Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i dijela kanalizacione mreže u opštini Budva;
- Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i proširenje vodovodne i kanalizacione mreže u Herceg Novom;
- Proširenje kanalizacione mreže u opštini Tivat;
- Proširenje kanalizacione mreže u opštini Kotor;
- Izgradnja zajedničkog postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda za opštine Kotor i Tivat;
- Proširenje kanalizacione mreže u Prijestonici Cetinje;
- Unapredjenje sistema vodosnabdijevanja u Prijestonici Cetinje;
- Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda u opštini Nikšić;
- Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i proširenje kanalizacione mreže u opštini Pljevlja;
- Rehabilitacija i proširenje vodovodne mreže izgradnja SCADA sistema u opštini Danilovgrad;
-
- Izgradnja sistema za snabdijevanje vodom u opštini Rožaje;
- Rekonstrukcija vodovodne mreže izvor Krkori – Andrijevica;
- Izgradnja vodovodne mreže u Glavnom gradu Podgorica;

kao i pripremnim aktivnostima (izrada projektne dokumentacije, izrada tenderske dokumentacije, ugovaranje radova i nadzora) za realizaciju projekata:

- Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i kanalizacione mreže u opštini Bar;
- Izgradnja kanalizacione mreže za naselja Kodra, Totoši, Bijela Gora i Donja Bratica u opštini Ulcinj;
- Proširenje vodovodne i kanalizacione mreže i izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda u opštini Ulcinj;
- Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i proširenje kanalizacione mreže u opštini Danilovgrad;
- Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i proširenje kanalizacione mreže u opštini Berane;
- Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i kanalizacione mreže u opštini Bijelo Polje;
- Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i proširenje kanalizacione mreže u opštini Rožaje;

- Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda u Prijestonici Cetinje;
- Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i proširenje kanalizacione mreže u opštini Plav;
- Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i proširenje kanalizacione mreže u opštini Kolašin;
- Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i proširenje kanalizacione mreže u opštini Plužine;
- Izgradnja novog postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i kolektorskog sistema otpadnih voda u Galvnom gradu Podgorici.

Očekuje se dalja realizacija projekata koji za cilj imaju poboljšanje stepena priključenosti na kanalizacionu mrežu i prečišćavanje otpadnih voda što trenutno nije na zadovoljavajućem nivou.

CILJ 8:

OBEZBIJEDITI GLOBALNO PARTNERSTVO ZA RAZVOJ

Cilj 8 se prati kroz dvije oblasti na nacionalnom nivou:

1. Koordinaciju međunarodne donatorske pomoći i
2. Razvoj i primjenu informaciono-komunikacionih tehnologija.

1. Koordinacija međunarodne donatorske pomoći

Kada su u pitanju podaci za novčane prilive zvanične razvojne pomoći za period 1. januar-31. decembar 2014. godine, Evropska komisija je odlukom od 25. aprila 2014. godine prenijela ovlašćenje za upravljanje sredstvima Komponente III IPA - Regionalni razvoj na strukturu formirane u Crnoj Gori. Potpisivanjem Finansijskog sporazuma između Evropske komisije i Crne Gore 5. decembra 2014. godine ispunjeni su svi preduslovi za početak implementacije šest projekata iz oblasti saobraćaja i zaštite životne sredine, koji će biti finansirani u okviru ove komponente, ukupne vrijednosti 26.159.624 EUR (od čega 22.235.679 EUR iz sredstava EU i 3.923.945 EUR iz sredstava nacionalnog kofinansiranja).

Takođe, Evropska komisija je Odlukom od 28. jula 2014. godine prenijela ovlašćenje za upravljanje sredstvima Komponente IV – Razvoj ljudskih resursa na strukturu formirane u Crnoj Gori. Potpisivanjem Finansijskog sporazuma 5. decembra iste godine ispunjeni su svi preduslovi neophodni za realizaciju planiranih mjera ukupne vrijednosti 6,56 miliona EUR (od čega doprinos EU iznosi 5,58 miliona EUR, dok nacionalno kofinansiranje iznosi 0,98 miliona EUR). Ova sredstva će biti utrošena za projekte u oblasti zapošljavanja i socijalne inkluzije.

U okviru bilateralne saradnje sa Norveškom, tokom 2014. opredijeljeno je 962.696 EUR za implementaciju projekata u oblasti energetike, zaštite životne sredine i jačanja nacionalnih kapaciteta u procesu pregovora za pristupanje EU u vezi sa poglavljima 23 i 24.

Projekcija IPA fondova se sprovodi planiranim dinamikom, tj. projekti se sprovode u skladu sa ugovorima i planom aktivnosti.

Tokom 2014. u okviru Komponente I IPE u toku je bila realizacija 39 projekata, za čiju je realizaciju iz IPA opredijeljeno ukupno 62,8 miliona EUR.

Takođe, nastavljena je realizacija projekata u okviru osam bilateralnih i transnacionalnih programa u kojima Crna Gora učestvuje. U okviru Programa prekogranične saradnje Albanija – Crna Gora realizovano je deset (10) projekata, ukupne vrijednosti u Crnoj Gori 2.081.814,00 EUR, i to u okviru prioriternih mjera: Ekonomski razvoj s naglaskom na

turizam, Zaštita i unapređenje životne sredine i Unapređenje društvene kohezije kroz projekte ljudi-ljudima. U okviru Programa prekogranične saradnje Bosna i Hercegovina – Crna Gora realizovano je ukupno šest (6) projekata, ukupne vrijednosti u Crnoj Gori 1.276.542,92 EUR, i to u okviru prioritetnih mjera: Inicijative za razvoj okoline u cilju zaštite, promocije i upravljanja prirodnim resursima i Inicijative usmjerene na prekogranični privredni razvoj sa naglaskom na turistički i ruralni razvoj. Kada je u pitanju Prekogranični program Crna Gora – Kosovo²² tokom 2014. je trajao prvi poziv za dostavljanje prijedloga projekata za podršku ekonomskom, ekološkom i društvenom razvoju u prihvatljivim oblastima (poziv je otvoren 16. decembra 2013. godine, a zatvoren 25. marta 2014. godine). U okviru Programa prekogranične saradnje Hrvatska – Crna Gora realizovano je ukupno sedam projekata, ukupne vrijednosti u Crnoj Gori 1.436.952,74 EUR, i to za prioritetne mjere: Zajedničke akcije na zaštiti životne sredine, prirodnog i kulturnog nasljeđa, Zajednički turistički i kulturni prostor i Mali prekogranični projekti razvoja zajednica. Kroz Program prekogranične saradnje Srbija – Crna Gora realizovano je ukupno sedam (7) projekata, kroz Mjeru Poboljšanje produktivnosti i konkurentnosti ekonomskih, ruralnih, kulturnih i prirodnih resursa prekogranične oblasti, ukupne vrijednosti u Crnoj Gori 1.505.539,18 EUR. U okviru IPA Jadranskog prekograničnog programa realizovano je 48 projekata, kroz prioritete: Ekonomska, socijalna i institucionalna saradnja, Zaštita prirodnih i kulturnih resursa i prevencija rizika, Dostupnost i mreže, ukupne vrijednosti u Crnoj Gori 13.461.249 EUR. U okviru transnacionalnog programa Jugoistočna Evropa, tokom 2014. Nastavljena je realizacija trinaest projekata ukupne vrijednosti u Crnoj Gori 1.501.117,64 EUR. Kada je riječ o transnacionalnom Mediteranskom programu realizovano je sedam projekata, ukupne vrijednosti u Crnoj Gori 714.266,99 EUR.

Program razvojne saradnje izmedju Crne Gore i Republike Slovenije za 2013-2015 se realizuje kako je u Programu navedeno, obje strane ispunjavaju predviđene uslove i realizacija projekata se sprovodi prema planu. Svi projekti će biti realizovani do kraja 2015. godine.

Od ukupne sume koju je Vlada Republike Slovenije opredijelila 1.329.347€ namijenjeno je za finansiranje razvojnih projekata koji imaju za cilj unapređenje infrastrukture za razvoj ekonomske i socijalne komponente, 315.000 € za finansiranje tehničke podrške i drugih oblika saradnje, kao i dodatni iznos od 453.221€ za projekte zaštite životne sredine koji su opredijeljeni preko UNIDO. Tokom 2014. Republika Slovenija u skladu sa programom saradnje za period 2013-2015 donirala ukupan iznos sredstava od 1.186.802,43 EUR za projekte:

1. Nastavak izgradnje sportske hale na Žabljaku, faza II -588.291,23 EUR
2. Renoviranje hotela „Gorske oči“ na Žabljaku – 50.000 EUR (projekat je realizovan)

²² Ova odluka je bez prejudiciranja statusa Kosova i u skladu je s Rezolucijom Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija 1244 i Mišljenjem suda pravde o proglašenju nezavisnosti Kosova

3. Izgradnja reciklažnog centra na Žabljaku – 440.000 EUR (ovaj projekat je zamijenio programom predviđeni projekat Postavljanje sistema grijanja na biomasu u Mojkovcu, s obzirom da su u međuvremenu obezbijeđena sredstva iz drugih izvora)
4. Oganizacija i upravljanje rekreativnim aktivnostima na rijeci Tari – 19.800 EUR, (projekat je realizovan)
5. Izgradnju dječjeg igrališta u Baru – (projekat je realizovan)

Dodatno dva projekta (predviđena ranijim programima saradnje za 2011, 2012) su finansirana tokom 2014. i to:

1. Izgradnja prostornog plana za višenamjenske akumulacije na rijeci Morači – 33.550 EUR (projekat je realizovan)
2. Izrada studije o osnovnim parametrima za izgradnju malih hidroelektrana – 55.250 EUR (projekat je realizovan).

Kada je u pitanju IPA II za period 2014-2020 podrška se usmjerava na sektore, a ne na komponente kako je to do sada bio slučaj. U Crnoj Gori riječ je o sljedećih osam sektora:

- Demokratija i upravljanje;
- Vladavina prava i temeljna prava;
- Životna sredina i klimatska akcija;
- Saobraćaj; Konkurentnost i inovacije;
- Obrazovanje, zapošljavanje i socijalne politike;
- Poljoprivreda i ruralni razvoj; i
- Regionalna i teritorijalna saradnja.

S tim u vezi, Skupština Crne Gore je 14. maja 2015. godine usvojila Zakon o potvrđivanju Okvirnog sporazuma između Crne Gore i Evropske komisije čime će se steći uslovi za korišćenje sredstava u iznosu od 270,5 miliona eura za period 2014-2020. U okviru finansijske perspektive 2014-2020, Crna Gora će učestvovati u devet prekograničnih i transnacionalnih programa: četiri bilateralna programa (Bosna i Hercegovina-Crna Gora, Crna Gora-Albanija, Crna Gora-Kosovo i Srbija-Crna Gora); dva trilateralna programa (Hrvatska-Bosna i Hercegovina-Crna Gora i Italija-Albanija-Crna Gora); tri transnacionalna programa (Dunavski, Mediteranski i Jadransko-jonski program). Konačne verzije Operativnih programskih dokumenata za programe sa Albanijom, Bosnom i Hercegovinom, Srbijom i Kosovom je Evropska komisija usvojila u decembru 2014. godine.

Kada je u pitanju Nacionalni program IPA 2014. on je usvojen od strane Evropske komisije 11. decembra 2014. godine. Za finansiranje je odobreno 17 akcijskih dokumenata za šest sektora, ukupne vrijednosti 39.227.420 EUR (od čega je 35.707.300 EUR iz sredstava IPA, dok nacionalno kofinansiranje iznosi 3.520.120 EUR).

Broj predloženih akcija i distribucija iznosa po sektorima izgleda kako slijedi:

- Demokratija i upravljanje (6 akcija ukupne vrijednosti 16,2 miliona EUR);

- Vladavina prava i temeljna prava (2 akcije ukupne vrijednosti od 5,3 miliona EUR);
- Životna sredina i klimatska akcija (2 akcije ukupne vrijednosti od 3 miliona EUR);
- Saobraćaj (2 akcije ukupne vrijednosti 5,8 miliona EUR);
- Konkurentnost i inovacije (3 akcije ukupne vrijednosti 5,9 miliona EUR);
- Poljoprivreda i ruralni razvoj (2 akcije ukupne vrijednosti 2,8 miliona EUR).

Ovaj paket ne sadrži akcijske dokumente Instrument podrške civilnom društvu i Regionalni stambeni program, ukupne vrijednosti 3.750.000 EUR, koji se finansiraju iz nacionalne IPA-e, ali ih programira i sprovodi Evropska komisija.

Crna Gora aktivno radi na ispunjenju uslova za indirektno upravljanje sredstvima u okviru IPA II, što znači da će se poslovi koji se odnose na ugovaranje i isplatu sredstava prenijeti sa Delegacije EU u Crnoj Gori na crnogorske institucije. U tom smislu, sve neophodne strukture su uspostavljene za efikasno korišćenje dostupnih sredstava.

U okviru procesa pregovora sa EU, obaveza je izrada zakonodavnog okvira o razvojnoj politici i humanitarnoj pomoći kojim će se utvrditi standardi, u skladu sa standardima Evropske Unije u ovoj oblasti, koje će biti neophodno dostići (0,3% GDP).

Ključni izazov kada je u pitanju IPA će predstavljati efikasno funkcionisanje uspostavljenih struktura za decentralizovano upravljanje sredstvima za komponente III i IV, kao i sredstvima iz IPA II.

2. Razvoj i primjena informaciono-komunikacionih tehnologija

Tokom 2014. godine nastavljen je trend rasta broja građana Crne Gore koji pristupaju internetu, kao i porast penetracije fiksnog širokopojasnog pristupa. Penetracija je na kraju 2014. godine iznosila 16,8% što predstavlja porast od 1,4% u odnosu na 2013. godinu.

S druge strane, penetracija mobilnog širokopojasnog pristupa bilježi pad od 1,4% u odnosu na 2013. godinu i iznosila je 10,8% na kraju 2014. godine. Ovdje je neophodno napomenuti da su, u skladu sa metodologijom, uračunati samo korisnici data SIM kartica Telenora i Telekoma.

Kvalitetan pristup internetu u skladu sa potrebama krajnjih korisnika jedan je od glavnih prioriteta Strategije razvoja informacionog društva. Trenutno stanje u Crnoj Gore ide u prilog realizaciji ciljeva koji su definisani ovim dokumentom iz sledećih razloga:

- Penetracija fiksnog širokopojasnog pristupa u Crnoj Gori je iznad prosjeka zemalja jugoistočne Evrope, dok je penetracija mobilnog širokopojasnog pristupa veća od prosjeka EU
- Dostupnost širokopojasnog pristupa putem ADSL-a je 99,981%

Prema podacima MONSTAT-a 63,6% domaćinstava koristilo je internet na kraju 2014. godine, što je predstavlja porast od 3,6% u odnosu na prethodnu godinu. U vezi sa tipovima Internet konekcije, najviše domaćinstava (79%) koristi fiksnu širokopojasnu konekciju, dok njih 29,6% koristi mobilnu širokopojasnu konekciju.

Tabela 8.1: Nivo penetracije broadband usluga

Indikatori	Nivo penetracije broadband usluga					
	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
1. Penetracija za fiksni broadband	8,5%	11.6%	13.3 %	14.3%	15.4%	16,8%
2. Penetracija za mobilni broadband ²³	3,4%	5.5%	10.4 %	10.2%	12.8%	10,4%

**Izvor: Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost

I pored ohrabrujućih podataka kada je u pitanju korišćenje Interneta, visoke cijene, usled nepostojanja efikasne konkurencije, ograničavaju kvalitetniji iskorak. Aktuelna Strategija o informacionom društvu je propisala obavezu obezbjeđivanja pouzdane i neprekidne internet konekcije i kao nosioce aktivnosti imenovala Ministarstvo i Agenciju za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost.

Takođe, uprkos kontinuiranom rastu u broju priključaka broadband pristupa, Crna Gora zaostaje za prosjekom državava članica EU, a pristuna je i značajna neravnomjernost u broju i gustoći širokopojasnih priključaka po oblastima i regijama.

Ključni izazov u narednom periodu će se odnositi na obezbjeđivanje adekvatnog sprovođenja Strategije informacionog društva i realizaciju definisanih ciljeva sa akcentom na povećanje investicija u infrastrukturu za pristup mreži i smanjivanje cijena internet pristupa.

²³ Broj korisnika koji su pristupili internetu putem Data kartice, koje se koriste isključivo za pristup Internetu; IZVOR: Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost

C ZAKLJUČCI

ZAKLJUČCI O OPŠTEM STEPENU SPROVEDENOSTI CILJEVA, PREPORUKA I OSTVARENOG PROGRESA

Opšti zaključak ovog Izvještaja je da su evidentna zaostajanja u postizanju ciljeva 1 (smanjenje siromaštva), 3 (rodna ravnopravnost), 6 (borba protiv HIV/AIDS) i 7 (održivost životne sredine). U odnosu na 2013. godinu, evidentno je pogoršanje kad je u pitanju cilj 6 (borba protiv HIV/AIDS, tuberkuloze i nezaraznih bolesti), ali treba imati u vidu osjetljivost indikatora na male promjene u apsolutnim iznosima. Crna Gora je na dobrom putu da ostvari ciljeve 2 (ostvarivanje univerzalnog osnovnog obrazovanja), 4 (smanjenje smrtnosti djece) i 5 (poboljšanje zdravlja majki).

Kod MRC 1 je ipak zabilježen napredak u odnosu na podatke iz Trećeg godišnjeg izvještaja, ali i novi podaci o siromaštvu pokazuju da postavljeni cilj neće biti dostignut. Stopa siromaštva, jaz siromaštva i oštrina siromaštva bilježe napredak. Gini koeficijent takođe pokazuje pad nejednakosti u Crnoj Gori u 2013. godini u odnosu na 2012. godinu, čime se prekinuo trend rasta nejednakosti u društvu koji je bio prisutan u prethodnom periodu. Značajno je smanjena stopa siromaštva na sjeveru i u ruralnim oblastima. Ovo smanjenje ipak prije svega treba pripisati migracijama, odnosno depopulaciji sjevernih i ruralnih oblasti tokom 2014. godine, jer je u tom periodu u svakoj opštini sa sjevera Crne Gore evidentiran negativan migracioni saldo koji ukupno iznosi 1 186 lica. Ta lica su migrirala u ostale djelove Crne Gore, u kojima je evidentiran pozitivan migracioni saldo.

Ipak, teško je očekivati da će bilo koji od zadataka kod MRC 1 biti postignut do kraja 2015. godine. Neće biti dostignute ni ciljne vrijednosti za smanjenje nezaposlenosti, uprkos blagom napretku kad je u pitanju ovaj indikator i na ukupnom nivou i po kategorijama nezaposlenosti. Stoga je za poboljšanja u oblasti smanjenja siromaštva i nezaposlenosti neophodna dalja borba sa strukturnom nezaposlenošću, unapređenje podudaranja ponude i tražnje na tržištu rada, kao i efikasniji sistem socijalne zaštite.

Kada je u pitanju MRC 2, značajan napredak je ostvaren kod obuhvata djece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem budući da se stopa upisa školske 2013/2014. godine prvi put našla iznad nivoa od 40%, što je i ciljna vrijednost za 2015. godinu. Ovaj indikator je dodatno poboljšan u 2014/2015. godini i iznosio je 43,33%. Indikator je dostigao cilj i kad je u pitanju obuhvat i dječaka i djevojčica. Iako neki podaci za MRC 2 još uvijek nijesu dostupni, vjerovatno je da će svi zadaci kod MRC 2 biti u potpunosti ostvareni do 2015. godine.

S druge strane, teško je očekivati da će se bilo koji od zadataka iz MRC 3 ostvariti uprkos blagom napretku kad je u pitanju smanjenje stope nezaposlenosti žena, odnosno povećanje stope zaposlenosti, kao i indikator participacije žena u javnom životu. Vrijednosti svih pokazatelja su i dalje znatno ispod ciljnih.

Za MRC 4 i 5 koji se odnose na smanjenje smrtnosti djece i majki karakteristični su pozitivni trendovi i poboljšanja kod većine pokazatelja u posljednjem izvještajnom periodu. Izuzetak su stope vakcinacije odojčadi i djece koje bilježe značajan pad. Za razliku od prethodnog izvještajnog perioda, negativan rezultat bilježi se kada je u pitanju MRC 6 - borba protiv HIV/AIDS, tuberkuloze i ostalih nezaraznih bolesti. Ovo se odnosi posebno na stopu novoregistrovanih slučajeva HIV i AIDS-a koje bilježe porast, što ukazuje na potrebu za dodatnim naporima kako bi se ostvario predviđeni cilj u ovoj oblasti.

Kao i u prethodnom, i tokom ovog izvještajnog perioda došlo je do poboljšanja kod određenog broja pokazatelja u okviru MRC 7 (održivost životne sredine). Takođe, stanje pokazatelja odabranih za praćenje napretka kod ovog cilja je veoma različito – od onih kod kojih su ciljane vrijednosti prevaziđene (površina pod šumama, udio obnovljivih izvora energije u ukupnoj potrošnji finalne energije, emisije gasova sa efektom staklene bašte), preko onih gdje se Crna Gora približila ostvarenju utvrđenih ciljeva i izvjesno je da će ih ostvariti u toku 2015. godine (npr. udio zaštićenih područja u nacionalnoj teritoriji), do pokazatelja gdje još postoje brojni izazovi koje treba prevazići da bi se ciljevi ostvarili. U ovu poslednju kategoriju spadaju udio morskih ekosistema u ukupnoj površini zaštićenih područja, stepen antropogenog uticaja na kvalitet površinskih voda, gubici u sistemima vodosnabdijevanja, kao i stepen priključenosti na kanalizacionu mrežu i prečišćavanje otpadnih voda. Ukupno posmatrano nije realno očekivati da će MRC 7 biti ostvaren.

IZAZOVI U ISPUNJENJU MRC

Na bazi prethodnog može se zaključiti da je Crna Gora napravila napredak kada je u pitanju dostizanje pojedinih Milenijumskih razvojnih ciljeva. Ipak, na putu ka potpunom ostvarenju ciljeva su stajali i još uvijek stoje brojni izazovi i prepreke. Izazovi se uglavnom odnose na redukciju siromaštva i unapređenje opšteg socio-ekonomskog položaja stanovništva u Crnoj Gori. Uprkos značajnom unapređenju opšteg ambijenta za poboljšanje položaja pojedinca u godinama prije globalne ekonomske krize, sama kriza je uticala na ograničavanje sposobnosti i sveukupnog potencijala usmjerenog na ostvarenje tog cilja. To smanjenje potencijala je bilo vidljivo kroz smanjenje priliva direktnih investicija koje su značile otvaranje novih radnih mjesta, dodatno slabljenje industrijskog sektora, smanjen obim poslovanja i smanjenu likvidnost domaćih preduzeća, veći broj tehnoloških viškova i posljedično veći broj zahtjeva za socijalnom zaštitom i pritiskom na budžet koji se suočavao sa smanjenjem naplate prihoda u odnosu na period prije krize. Uprkos oporavku, ključni izazovi koji su i danas prisutni odnose se na smanjenje regionalnih razlika, stope siromaštva (naročito u ruralnim oblastima) i stope nezaposlenosti.

Značajni su izazovi koji se odnose na veću socijalnu uključenost pojedinih grupa, ali i na podizanje ukupne svijesti o raznim socijalnim problemima sa kojima se susrijeću određene vulnerabilne grupe kao što su pripadnici romske populacije, mladi koji prvi put stupaju na tržište rada, dugoročno nezaposlene osobe, žene, osobe oboljele od HIV-a/AIDS-a i sl. Osim toga, kao izazov se javlja i unapređenje opšteg razumijevanja problema održivosti životne sredine i rad na povećanju odgovornosti svih relevantnih subjekata.

Po pitanju rodne ravnopravnosti kao izazovi i dalje se izdvajaju niske političke participacije i nedovoljne primjene principa rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou. U pojedinim opštinama ne postoji nikakav mehanizam/tijelo koje se bavi pitanjem rodne ravnopravnosti, a osim toga vidljivo je odsustvo rodne perspektive iz lokalnih politika.

Uspjeh na putu ostvarenja ciljeva zavisi i od uspjeha u relaizaciji brojnih aktivnosti koje se direktno sprovode od strane nadležnih institucija. Stoga te institucije na raspolaganju moraju imati odgovarajuća sredstva odnosno kapacitete, čije obezbjeđivanje i dalje donosi brojne izazove. Pored odgovarajućih finansijskih sredstava neophodni su i adekvatni i dovoljni ljudski kapaciteti čiji nedostatak se uglavnom do sada manifestovao u manjku aktivnosti ili nedostatku informacija o rezultatima i uticaju pojedinih aktivnosti. To ukazuje na potrebu unapređenja sistema praćenja ostvarenja pojedinih indikatora

D Agenda za održivi razvoj do 2030. godine

Ciljevi održivog razvoja (COR)

U periodu od januara 2013. godine do avgusta 2015. godine vođene su intenzivne konsultacije zemalja UN-a o Agendi za održivi razvoj do 2030. godine čija će primjena započeti po isteku 2015. godine kao krajnjeg roka za ispunjenje Milenijumskih razvojnih ciljeva. Sastavni dio Agende su ciljevi održivog razvoja o kojim su pregovori vođeni u okviru Otvorene radne grupe (OWG) za definisanje Ciljeva održivog razvoja. Agenda je usvojena septembra 2015. godine na Samitu o održivom razvoju u okviru Sedamdesetog zasijedanja Generalne skupštine UN-a. Agenda definiše 17 ciljeva sa pripadajućim ciljnim ishodima:

- COR 1: Zaustaviti siromaštvo u svim formama svuda;
- COR 2: Zaustaviti glad, obezbijediti sigurnost hrane i unaprijediti ishranu, i promovisati održivu poljoprivredu;
- COR 3: Osigurati zdrave živote i promovisati dobro stanje svih bez obzira na godine;
- COR 4: Osigurati inkluzivno i jednako kvalitetno obrazovanje i promovisati mogućnosti za cjeloživotno učenje svih;
- COR 5: Obezbijediti rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i djevojčice;
- COR 6: Osigurati dostupnost i održivo upravljanje vodom i komunalne usluge za sve;
- COR 7: Osigurati pristup pristupačnoj, pouzdanoj, održivoj i modernoj energiji za sve;
- COR 8: Promovisati održiv, inkluzivan i održiv ekonomski rast, punu i produktivnu zaposlenost i pristojne poslove za sve;
- COR 9: Izgraditi otpornu infrastrukturu, promovisati inkluzivnu i održivu industrijalizaciju i usvojiti inovacije;
- COR 10: Smanjiti nejednakosti među i u zemljama;
- COR 11: Učiniti gradove i ljudska naselja inkluzivnim, sigurnim, otpornim i održivim;
- COR 12: Osigurati sprovođenje obrazaca održive potrošnje i proizvodnje;
- COR 13: Preduzeti hitne mjere u borbi protiv klimatskih promjena i uticaja;
- COR 14: Zaštititi i održivo koristiti okeane, mora i morske resurse za održivi razvoj;
- COR 15: Zaštititi, obnoviti i promovisati održivu upotrebu kopnenih ekosistema, održivo upravljanje šumama, borbu protiv dezertifikacije i zaustavljanje dalje degradacije zemljišta i gubitka biodiverziteta;
- COR 16: Promovisati mirna i inkluzivna društava za održivi razvoj, obezbijediti pristup pravdi za sve i izgraditi efektivne, odgovorne i inkluzivne institucije na svim nivoima;
- COR 17: Ojačati sredstva implementacije i revitalizovati globalna partnerstva za održivi razvoj.

Crna Gora je kroz rad Odjeljenja za održivi razvoj i integralno upravljanje morem i obalnim područjem u Ministarstvu održivog razvoja i turizma u saradnji sa Ministarstvom vanjskih poslova i evropskih integracija učestvovala i u procesu međuvladinih pregovora za

definisanje razvojne Agende. Ciljevi održivog razvoja su definisani na način da naglašavaju pristup poštovanju i zaštiti ljudskih prava, kao i izbalansirano uključivanje tri dimenzije održivog razvoja. Ciljevi se dalje razrađuju definisanjem indikatora održivog razvoja od strane Statističke komisije UN-a, a njihovo donošenje planirano je u martu 2016. godine

Neophodno je da Nacrt nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore (NSOR CG) do 2030. godine, koji je u završnoj fazi izrade, odgovori na obaveze utvrđene Agendom, da postavi osnovu za prevođenje Ciljeva održivog razvoja u nacionalni kontekst, ali i da monitoring sprovođenja politike održivog razvoja definiše u skladu s indikatorima održivog razvoja. Obzirom na značajno kašnjenje završetka globalnog procesa, odnosno činjenicu da će indikatori biti definisani tek u martu 2016. godine, realno je očekivati da se do kraja godine Vladi Crne Gore dostavi Nacrt NSOR CG do 2030. godine radi utvrđivanja programa javne rasprave, a da izrada dokumenta završi nakon definisanja indikatora održivog razvoja.

U okviru poglavlja NSOR CG do 2030. godine pod nazivom „*Mjerenje održivosti i praćenje sprovođenja NSOR CG*“ biće definisane mjere od značaja za integrisanje ciljeva i indikatora održivog razvoja kako slijedi:

Preuzimanje Ciljeva održivog razvoja u srednjoročnom i dugoročnom periodu

- Dostupni nacionalni pokazatelji (po grupama) koji se mogu svrstati u indikatore održivog razvoja.
- Odabrani kompleksni indikatori za kumulativno praćenje trendova održivosti (ekološki otisak, HDI, DMC, potrošnja prostora, ekosistemske usluge i servisi).
- Informacioni sistem i baza podataka kao ključni instrument za praćenje sprovođenja NSOR CG primjenom navedenog seta indikatora.
- Izvještavanje o održivosti zasnovano na primjeni indikatora.
- Monitoring sprovođenja NSOR CG.

Donošenjem NSOR CG do 2030. godine stvaraju se uslovi za početak rada međuresorne Radne grupe sa ključnim zadatkom praćenja procesa izrade Ciljeva održivog razvoja, obrazovane u skladu sa zaključcima Vlade Crne Gore donesenim na sjednici održanoj aprila 2014. godine prilikom razmatranje Informacije o učešću Crne Gore u radu Otvorene radne grupe Ujedinjenih nacija za definisanje ciljeva održivog razvoja. Na taj način biće postavljena osnova za razvoj institucionalne platforme koja treba da omogućiti tranziciju sa Milenijumskih razvojnih ciljeva na Ciljeve održivog razvoja.

Veza između Milenijumskih razvojnih ciljeva (MRC) i Ciljeva održivog razvoja (COR)

Milenijumski razvojni ciljevi predstavljaju sredstvo za mjerenje i praćenje progressa u realizaciji pojedinih zadataka značajnih za održivost razvoja kako na nacionalnom, tako i međunarodnom nivou. Očekuje se da će se primjenom Ciljeva održivog razvoja napraviti značajan iskorak obzirom da su definisani kao sveobuhvatni, univerzalno primjenjivi i po svojoj prirodi transformativni. Stoga su ciljevi održivog razvoja orijentisani na aktivnosti, koncizni i lako i univerzalno primjenjivi na sve zemlje uzimajući u obzir različite nacionalne realnosti, kapacitete i nivo razvoja i poštujući specifičnosti nacionalnog razvojnog konteksta.

Preporuke za usklađivanje i uvezivanje MRC sa pojedinačnim COR:

MRC 1 (Iskorjenjivanje ekstremnog siromaštva i gladi) je usko povezan sa ciljevima održivog razvoja čije ostvarenje bi direktno ili indirektno značilo i doprinos ostvarenju ovog milenijumskog razvojnog cilja. Ti ciljevi su prije svih COR 1 (Zaustaviti siromaštvo u svim formama svuda) i COR 2 (Zaustaviti glad, obezbijediti sigurnost hrane i unaprijediti ishranu, i promovisati održivu poljoprivredu). Međutim, pojedini indikatori u okviru COR 10: (Smanjiti nejednakosti među i u zemljama), i COR 8 (Promovisati održiv, inkluzivan i održiv ekonomski rast, punu i produktivnu zaposlenost i pristojne poslove za sve) se odnose na MRC1, jer se prate indikatori kao što je GINI koeficijent, stopa radnog siromaštva, učešće u sivoj ekonomiji i sl.

MRC 2 (Ostvarivanje univerzalnog osnovnog obrazovanja) je naročito usklađen sa COR 4 (Osigurati inkluzivno i jednako kvalitetno obrazovanje i promovisati mogućnosti za cjeloživotno učenje svih) jer se indikatori koji će se pratiti odnose na stopu završetka po nivoima obrazovanja (disagregirano po polu, mjestu i sl), indikatore koji se odnose na raspoloživost ljudskih i ostalih kapaciteta u obrazovanju, itd. Takođe, aspekt obrazovanja se može naći i u ostalim ciljevima održivog razvoja kao što je COR 8 gdje se prati indikator procenat mladih koji nijesu u obrazovnom sistemu, zaposlenosti ili programima obuka.

MRC 3 (Ostvarivanje ravnopravnosti polova i osnaživanje položaja žena) je direktno povezan sa indikatorima COR 5 (Obezbijediti rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i djevojčice), dok su aspekti rodne ravnopravnosti kada je u pitanju pristup tržištu rada i obezbjeđivanje pristojnih poslova za sve prisutni i u COR 8 kao i u COR 16 (gdje su neki indikatori usmjereni na zastupljenost žena, ali su u kontekstu praćenja manje relevantni za nacionalni okvir²⁴).

MRC 4 (Smanjenje smrtnosti djece), **MRC 5** (Poboljšanje zdravlja majki) i **MRC 6** (Borba protiv HIV/AIDS, malarije i drugih bolesti) su ciljevi koji će svoj kontinuitet praćenja imati prvenstveno kroz COR 3 (Osigurati zdrave živote i promovisati dobro stanje svih bez obzira na godine). To omogućava postojanje indikatora u okviru ovog cilja održivog razvoja koji se

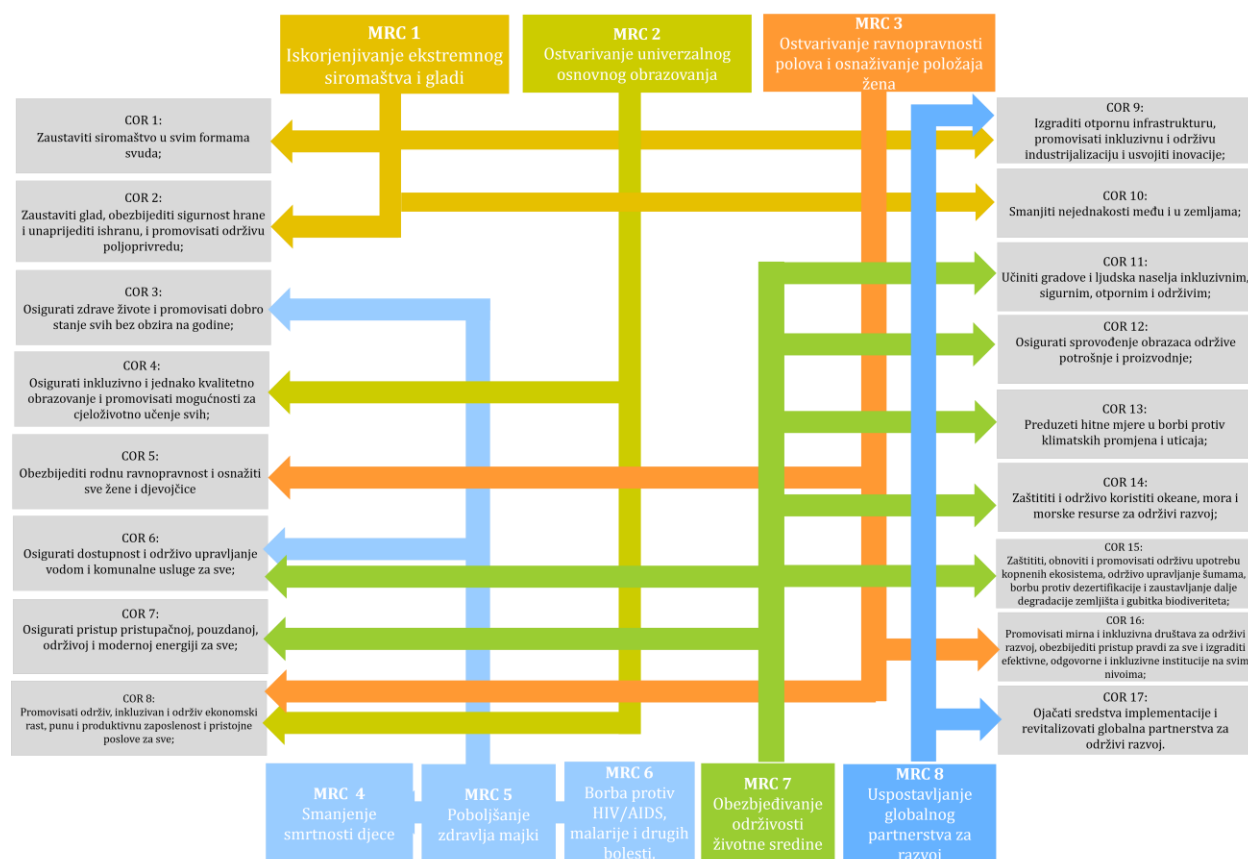
²⁴ Na primjer u okviru COR 16 je kao indikator predloženo praćenje učešća žena na pregovaračkim pozicijama u mirovnim pregovorima.

odnose na stopu smrtnosti porodilja, stopu smrtnosti novorođenčadi i djece ispod 5 godina starosti, rasprostranjenost HIV-a, TBC i drugih bolesti, procenat porođaja na kojima je prisutvovalo kvalifikovano osoblje i sl. Većina indikatora je već bila prisutna i kod prethodno definisanih Milenijumskih razvojnih ciljeva. Osim ovog cilja, na MRC koji se odnose na unapređenje zdravlja odnosi se i COR6, jer je ponuđena lista indikatora koja se odnosi na praćenje higijenskih uslova i sl.

MRC 7 (Obezbeđivanje održivosti životne sredine) je cilj koji je najdiversifikovaniji kroz Ciljeve održivog razvoja. Ovaj cilj je zastupljen kroz COR 6 (Osigurati dostupnost i održivo upravljanje vodom i komunalne usluge za sve), COR 7 (Osigurati pristup pristupačnoj, pouzdanoj, održivoj i modernoj energiji za sve), COR 11: Učiniti gradove i ljudska naselja inkluzivnim, sigurnim, otpornim i održivim; COR 12: Osigurati sprovođenje obrazaca održive potrošnje i proizvodnje, COR 13 (Preduzeti hitne mjere u borbi protiv klimatskih promjena i uticaja), COR 14 (Zaštititi i održivo koristiti okeane, mora i morske resurse za održivi razvoj, kaoi kroz COR 15 (Zaštititi, obnoviti i promovisati održivu upotrebu kopnenih ekosistema, održivo upravljanje šumama, borbu protiv dezertifikacije i zaustavljanje dalje degradacije zemljišta i gubitka biodiveriteta), a indirektno je i COR 9 (Izgraditi otpornu infrastrukturu, promovisati inkluzivnu i održivu industrijalizaciju i usvojiti inovacije), povezan sa MRC 7. Kroz sve navedene ciljeve su prisutni i principi inkluzivnosti i održivosti.

MRC 8 (Uspostavljanje globalnog partnerstva za razvoj) je cilj koji je mjesto u novoj agendi našao kroz praćenje indikatora u okviru COR 17 (Ojačati sredstva implementacije i revitalizovati globalna partnerstva za održivi razvoj), ali i kroz ciljeve održivog razvoja čiji indikator se odnose na penetraciju interneta i ostalih informaciono komunikacionih tehnologija kao što je COR 9.

Šematski prikaz povezanosti MRC i COR

Sistem praćenja ostvarenja ciljeva

Uspostavljanje adekvatnog sistema praćenja ostvarenja navedenih ciljeva u nacionalnom kontekstu predstavljaće izuzetan izazov za sistem javne uprave. Stoga je neophodna reforma i značajno jačanje postojećeg institucionalnog okvira upravljanja i finansiranja za održivi razvoj. Radi obezbjeđivanja funkcionalne međusektorke saradnje i unaprjeđivanja efikasnosti funkcionisanja sistema upravljanja za održivi razvoj neophodno je horizontalno jačanje kapaciteta nadležnih resora u sprovođenju nacionalne politike održivog razvoja koja u svom središtu ima ciljeve i indikatore održivog razvoja i sa njom povezanih sektorskih politika u okviru sva tri stuba održivog razvoja. Pored jačanja kapaciteta na nacionalnom nivou, neophodno je izgraditi kapacitete u sekretarijatima lokalnih samouprava.

Posmatrano po ciljevima biće neophodno u odnosu na dosadašnje stanje dodati praćenje pojedinih indikatora i odrediti institucije na nacionalnom nivou koje će biti zadužene za obezbjeđivanje podataka, odnosno informacionu bazu. Takođe, iste institucije bi trebale dati puni doprinos i kada je u pitanju analitičko praćenje, pri čemu za samu analizu podataka treba konsultovati i naučno-istraživačke institucije ili posebna odjeljenja u okviru ministarstava.

Preporuke za praćenje povezanih ciljeva, odnosno indikatora MRC i COR u odnosu na nadležnost resora i institucija, koje će biti utvrđene kroz izradu platforme koja treba da omogući tranziciju sa Milenijumskih razvojnih ciljeva na Ciljeve održivog razvoja:

U odnosu na dosadašnje indikatore kod **MRC 1**, povezani ciljevi održivog razvoja nameću i praćenje drugih indikatora koji su relevantni za smanjenje siromaštva a koji se odnose na praćenje procenata pojedinih ciljnih grupa osoba (osobe sa invaliditetom, starije osobe, nezaposleni i sl.) koji primaju određenu vrstu naknada i socijalne zaštite (naknade za nezaposlene, invalidnine, penzije i sl.) Imajući u vidu vrstu podataka, kao najrelevantnija institucija se nameće Ministarstvo rada i socijalnog staranja, odnosno Zavod za zapošljavanje i Fond PIO. Takođe je neophodno konsultovati i MONSTAT.

Pored ovih indikatora, potrebno je razmotriti praćenje nekih indikatora koji zahtijevaju dodatne analize i istraživanja, a koji bi bili relevantni sa aspekta praćenja progressa u ostvarenju ovog cilja kao što su Multidimenzionalni indeks siromaštva, ili indikatori koji se odnose na ishranu. Ti indikatori bi zahtijevali dodatne analize i sredstva, a za proizvodnju tih podataka bi bile uključene institucije kao što je MONSTAT, Institut za javno zdravlje, itd. Takođe, u okviru praćenja promovisanja pametnog, inkluzivnog i održivog ekonomskog rasta, pune i produktivne zaposlenosti i pristojnih poslova za sve, treba pratiti indikatore kao što su stopa nezaposlenosti mladih, zaposlenosti lica sa posebnim potrebama, učešće zaposlenih u radno sposobnoj dobi, stopu nezaposlenosti po polu i strosnim grupama, i sl. što bi trebao da obezbijedi MONSTAT.

U odnosu na dosadašnje praćenje **MRC 2**, nova agenda predviđa praćenje dodatnih indikatora uspješnosti obrazovanja koji bi bili korisni na nacionalnom nivou, poput minimalnog nivoa stručnosti u određenim oblastima (matematika, čitanje, funkcionalna pismenost i sl.), stope participacije odraslih u formalnom i neformalnom obrazovanju i obukama tokom prethodnih 12 mjeseci, procenta mladih sa ICT vještinama, nivoa znanja upisanih u srednje škole u određenim oblastima itd.

Takođe, potrebno je uključiti i indikatore koji se odnose na praćenje raspoloživosti institucionalnih, ljudskih i finansijskih kapaciteta čije povećanje utiče na obezbjeđivanje univerzalnog obrazovanja, povećanje kvaliteta obrazovanja i promocija mogućnosti cjeloživotnog učenja. Ti indikatori bi se odnosili na opremljenost škola raznim kapacitetima, nivo ODA stipendija po sektorima i vrsti studiranja, procenat nastavnika koji su prošli kroz određene treninge i sl. Za dobijanje ovih podataka neophodno je uključiti u najvećoj mjeri Zavod za školstvo i Centar za stručno obrazovanje, dok je za dobijanje nekih indikatora poput stope upisa i svršetka, nadležan MONSTAT i druge relevantne institucije iz oblasti obrazovanja.

Osim ovih indikatora, neophodno je razmotriti i uvođenje i kalkulaciju indikatora poput Indeksa ranog razvoja djeteta (ECDI), što bi zahtijevalo veću uključivanje pri dobijanju podataka od UNICEF-a.

MRC 3 koji je pratio osnaživanje rodne ravnopravnosti i položaja žena u društvu bi kroz novu agendu trebalo nadograditi određenim indikatorima koji bi bili korisni za Crnu Goru. Pored postojećih indikatora o zastupljenosti žena u parlamentu, lokalnim odborima i sl, potrebno razviti praćenje indikatora koji se odnose na druge aspekte položaja pojedinih specifičnih grupa žena, kao što su, na primjer, pripadnice RE populacije (indikator ranog stupanja u brak). Ovo bi zahtijevalo formiranje novih statističkih podataka od strane Ministarstva za ljudska i manjinska prava ili MONSTAT-a.

Takođe, neophodno je razmotriti i praćenje indikatora kao što su procenat prijavljenih slučajeva seksualnog ili drugog zlostavljanja žena, procenat žena koje nemaju lična primanja, jer indikatori kao što su ovi mogu imati višestruki značaj, ne samo prilikom sagledavanja progressa, već i prilikom izrade brojnih strateških dokumenata i akcionih planova. Stoga je pored pojačane komunikacije u okviru nacionalnih institucija (Kancelarija za ravnopravnost polova) potrebno povećati protok informacija i sa međunarodnim institucijama (UN Women, UNICEF).

Milenijumski ciljevi koji su se odnosili na smanjenje smrtnosti djece, unapređenje zdravlja majki i borbu protiv određenih bolesti, (**MRC 4, 5 i 6**) kao što je već napomenuto naći će svoj kontinuitet u novoj agendi kroz indikatore u okviru praćenja indikatora relevantnih za osiguravanje zdravih života i promovisanje dobrog stanja svih bez obzira na godine. Indikatori koji se trenutno ne prate u okviru MRC (a koji postoje ili ih je potrebno dobiti), čije praćenje bi trebalo razmotriti u okviru nacionalnog konteksta se odnose na ukupnu stopu smrtnosti na 1000 živorođenih, broj smrtnih slučajeva usljed saobraćajnih nezgoda, stopa rađanja među adolescentkinjama, (podatke bi trebao da obezbijedi MONSTAT), učestalost

HIV na 100 osoba iz različitih podložnijih grupa, pokrivenost tretmanima liječenja (farmakološkim, psihološkim, rehabilitacionim, i sl.) za poremećaje nastale usljed korišćenja različitih supstanci, pokrivenost opijumskim terapijama kod zavisnika od droga i opijumskih supstanci, broj intervencija za prevenciju zloupotrebe narkotika među osobama ispod 25 godina starosti (informaciona baza za pružanje ovih podatak bi trebao da bude Institut za javno zdravlje, odnosno Ministarstvo zdravlja). Neki indikatori bi zahtijevali unapređenje kapaciteta kad je u pitanju praćenje, ali i dodatna istraživanja i analize (na primjer indikator koji pokazuje procnat žena u reproduktivnoj dobi koje su svoje potrebe za planiranjem porodice zadovoljile modernim metodama, i sl.).

MRC 7 će biti unaprijeđen kroz brojne nove indikatore zastupljene u ciljevima nove agende. Neki od tih indikatora se odnose na osiguravanje dostupnosti i održivog upravljanja vodom i komunalnim uslugama za sve, a među njima: tretman otpadnih voda (disagregiran po ekonomskih aktivnostima), procentualnu promjenu u efikasnosti upotrebe vode kroz vrijeme (ovaj indikator će zahtijevati nove analize ili modifikaciju i usklađivanje sa indikatorom o gubicima na vodovodnoj mreži). Ovi podaci bi trebali da budu proizvodjeni i obezbijeđeni od strane Ministarstva održivog razvoja i turizma i zahtijevali bi dodatne analize i sredstva.

Indikator koji bi trebao da pruži dodatne informacije o osiguravanju pristupa pristupačnoj, pouzdanoj, održivoj i modernoj energiji za sve a odnose se na učešće energije dobijene iz obnovljivih izvora u ukupnoj potrošnji energije. Takođe, treba razmotriti i indikator koji pokazuje strukturu primarne energije po tipu. Podatke za ove indikatore bi trebao da obezbijedi MONSTAT. Ova institucija bi trebala da obezbijedi informacije i o broju oštećenih ili uništenih stambenih jedinica.

Ministarstvo održivog razvoja i turizma bi takođe trebalo da u okviru Ciljeva održivog razvoja prati i obezbjeđuje podatke o domaćoj potrošnji materijala (DMC) u ukupnom iznosu i per capita, broju kompanija koje objavljuju izvještaje o održivosti, što bi trebalo da omogući praćenje progressa u stvaranju obrazaca održive potrošnje i proizvodnje. U okviru istog cilja MONSTAT bi trebao a obezbijedi podatke o stvaranju otpadu (čvrsti otpad na deponijama u kg per capita, i sl.) U cilju efikasne borbe protiv klimatskih promjena i njihovog uticaja, neophodno je da Ministarstvo održivog razvoja i turizma obezbjeđuje podatke o GHG emisijama, dok bi kod praćenja zaštite i održivog korišćenja okeana, mora i morskih resursa za održivi razvoj, kao i zaštite, obnavljanja i promovisanja održive upotrebe kopnenih ekosistema, održivog upravljanja šumama, borbe protiv dezertifikacije i zaustavljanja dalje degradacije zemljišta i gubitka biodiverziteta, trebalo da nastavi sa praćenjem indikatora iz MRC 7 (kao što je zastupljenost zaštićenih područja, podaci o zaštićenih marinskih područja i sl.) i unapređenje zakonskog okvira za zaštitu ili kontrolu od invazivnih vrsta, kao i podatke o broju nacionalnih planova razvoja koji uključuju vrijednosti usluga biodiverziteta i ekosistema. Takođe, ostale institucije treba da obezbijede podatke o procentu zemljišta pod šumama (Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja), prosječnoj kisjelosti u marinama (Agencija za zaštitu životne sredine). Određeni indikatori koji su relevantni se trenutno ne mogu pratiti jer zahtijevaju dodatn sredstva (na primejr Indeks Crvene Liste).

MRC 8 će nastaviti da se prati prvenstveno kroz indikatore koji se odnose na jačanje sredstava implementacije i revitalizovanje globalnih partnerstava za održivi razvoj jer će se u okviru ovog cilja pratiti indikatori kao internet penetracija, ali i procenat razvojne pomoći i raznih grantova kao procenat GDP. Takođe, u okviru COR 9 bi trebalo posmatrati procenat domaćinstava sa internet pristupom, broadband rasprostranjenost na 100 hiljada stanovnika posmatrano po tipu naselja i sl). Za ove podatke bi bio nadležan MONSTAT.

Aneks: Preporuke i pregled njihovog progressa u 2014. godini

Cilj	Preporuke za prevazilaženje prepreka u sprovođenju Ciljeva definisane u II godišnjem Izvještaju o MRC	Pregled progressa pojedinih preporuka definisanih II godišnjim Izvještajem o MRC
I	Kako bi se dodatno unaprijedile vrijednosti za indikatore u okviru četiri zadatka Cilja 1, potrebno je raditi na: 1. Sprovoditi aktivnosti u cilju povećanju konkurentnosti ekonomije kako bi se poboljšalo stanje na tržištu rada i smanjilo siromaštvo; 2. Nastaviti sa aktivnostima u cilju smanjenja sirove ekonomije; 3. Nastaviti sa aktivnostima pojednostavljenja procedure i administriranja za ostvarivanje prava iz socijalne i dječje zaštite; 4. Uvođenje programa zapošljavanja i uključivanje na tržište rada radno sposobnih korisnika materijalnog obezbjeđenja porodice; 5. Razvoj i sprovođenje adekvatne stambene politike koja bi podrazumijevala obezbjeđivanje stanova pod povoljnim uslovima i sprečavanje beskućništva; 6. Podsticanje seoskog turizma, što bi doprinijelo kreiranje novih radnih mjesta u ruralnim sredinama; 7. Povećati ponudu socijalnih usluga i pravcu osnivanja organizacija koje bi pružale podršku ženama na selu u pravcu usklađivanja obaveza brige o porodici i angažovanosti na tržištu rada; 8. Podsticanje razvoja zadrugarstva kako bi se lakše pokretali sopstveni biznisi, što će uticati na poboljšanje života na selu; 9. Promovisati i podsticati razvoj preduzetništva, naročito u ruralnim sredinama kroz projekte unapređenja poljoprivredne proizvodnje, ruralnog razvoja itd. kao i poboljšati dostupnost finansijskim uslugama i kreditima; 10. Sprovoditi evaluaciju i monitoring aktivnih politika zapošljavanja i raditi	1. U dijelu mjera aktivne politike zapošljavanja koje se sprovode na tržištu rada realizovane su aktivnosti predviđene Akcionim planom zapošljavanja za 2014. godinu. Realizovane su mjere koje u dijelu mjera koje utiču na smanjenje strukturne neusklađenosti kroz stručno osposobljavanje nezaposlenih lica i obuke, kao i mjere koje pridonose smanjenju nezaposlenosti kroz odobravanje kredita za samozapošljavanje, program javnih radova, profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom, sezonsko zapošljavanje. 2. U cilju obavljanja razvojnih, savjetodavnih, istraživačkih i drugih stručnih poslova u socijalnoj i dječjoj zaštiti u skladu sa Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti Vlada je osnovala Zavod za socijalnu i dječju zaštitu. 3. U odnosu na zakonodavni okvir, postignuti rezultati na polju usaglašenosti sa pravnim tekovinama EU i propisima MOR-a. U oblasti radnog zakonodavstva je stvoren solidan osnov za otvoren put ka Evropskoj uniji. Usklađivanje propisa iz oblasti radnog zakonodavstva sa propisima Evropske unije će se nastaviti u narednom periodu, u skladu sa Programom pristupanja Crne Gore Evropskoj Uniji. 4. Zaključen je novi Opšti kolektivni ugovor u tripartitnom socijalnom dijalogu (Službeni list Crne Gore broj 14/14). 5. U skladu sa Zakonom o zapošljavanju i ostvarivanju iz osiguranja od nezaposlenosti, donesen je Pravilnik o sadržaju i načinu utvrđivanja individualnog plana zapošljavanja (Sl.list Crne Gore, br. 52/14.) 6. U oblasti sprovođenja aktivnosti predviđenih Akcionim planom za

na unapređenju obima i kvaliteta aktivnih mjera; 11. Kreirati posebne programe zapošljavanja za starije radnike koji posjeduju radno iskustvo, kao i programe i mjere za određene kategorije teže zapošljivih lica i nezaposlenih lica na Sjeveru Crne Gore i mladih; 12. Sprovoditi aktivnosti u cilju veće usklađenosti obrazovnog sistema sa potrebama tržišta rada (veća usklađenost upisne politike sa tražnom na tržištu rada) 13. Sprovoditi istraživanja o potrebama tržišta rada; 14. Nastaviti sa aktivnostima na razvoju usluga u vidu otvaranju dnevnih centara za djecu sa posebnim potrebama i osnivanje male grupne kuće; 15. Nastaviti sa aktivnostima poboljšanja uslova i kvaliteta rada u ustanovama socijalne i dječje zaštite, kao i raditi na sistemu supervizije stručnog rada i standarda profesionalnog i etički ispravnog ponašanja stručnih radnika u socijalnoj i dječjoj zaštiti (etički kodeks); 16. Nastaviti sa sprovođenjem aktivnosti u cilju edukacije stručnih radnika u centrima za socijalni rad i ustanovama za smještaj; 17. Realizacija strateških dokumenata iz oblasti socijalne i dječje zaštite u skladu sa Akcionim planovima i nastavak aktivnosti na donošenju podzakonskih akata u skladu sa Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti; 18. Nastaviti sa sprovođenjem reforme tržišta rada u skladu sa evropskim zakonodavstvom u cilju povećanja fleksibilnosti na tržištu rada; 19. Nastaviti aktivnosti usklađivanja sa pravnom tekovinom Evropske unije i standardima Međunarodne organizacije rada (konvencije i preporuke). 20. Unaprijeđenju zaštite siromašnih građana, imajući u vidu činjenicu da je primarna svrha socijalne zaštite	zapošljavanje mladih nastalog u sklopu Okvira za ubrzanje dostizanja Milenijumskih razvojnih ciljeva, Ministarstvo rada i socijalnog staranja je u novembru 2014. godine organizovalo konferenciju „Zapošljavanje mladih – korak naprijed”. 7. Pripremljen Predlog Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti 8. U skladu sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom, doneseo je niz pravilnika: Pravilnik o postupku i metodologiji za finansiranje grant šema (Sl.list CG, br. 28/14); Pravilnik o dopuni Pravilnika o načinu i uslovima ostvarivanja prava na profesionalnu rehabilitaciju (Sl.list CG, br. 46/14); Pravilnik o dopuni Pravilnika o kriterijumima i uslovima za utvrđivanje procenta invaliditeta, preostale radne sposobnosti i mogućnosti zaposlenja (Sl.list CG, br. 46/14); Pravilnik o dopunama Pravilnika o uslovima, kriterijumima i postupku ostvarivanja prava na subvencije (Sl.list CG, br. 46/14). 9. Vlada Crne Gore je donijela Uredbu o izmjeni Uredbe o subvencijama za zapošljavanje određenih kategorija nezaposlenih lica (Sl.list CG, br. 55/14). 10. U toku je realizacija projekta “Nastavak reforme sistema socijalne zaštite” koji sprovode UNDP i Vlade Crne Gore. Projekat se realizuje u periodu jul 2014. godine - decembar 2015. godine, a u prethodnom period je urađeno mapiranje i analiza usluga socijalne zaštite u svim crnogorskim opštinama i kreirana baza usluga socijalne zaštite. 11. Aktivnosti na osnivanju dnevnih centara za djecu sa smetnjama u razvoju nastavljaju se u kontinuitetu. Međutim, i dalje su prisutni su problemi smještaja različitih kategorija građana usljed nedostatka kapaciteta (djeca sa smetnjama u razvoju, lica s invaliditetom i stara lica). 12. Realizovane su značajne aktivnosti na bilateralnom pregovaranju u oblasti
---	--

	obezbjeđivanje minimuma socijalnih sigurnosti siromašnih i rizičnih djelova populacije; 21. Osnivanje Direkcije u okviru Direktorata sa socijalno staranje i dječju zaštitu Ministarstva rada i socijalnog staranja, koja će se baviti pitanjima razvoja usluga u lokalnim upravama.	socijalnog osiguranja (počeli pregovori u vezi sa zaključivanjem Sporazuma o socijalnom osiguranju sa Republikom Bugarskom i Slovačkom Republikom; održan četvrti krug pregovora u vezi s a zaključivanjem Sporazma o socijalnom osiguranju sa Bosnom i Hercegovinom). Usvojen je Zakon o potvrđivanju Sporazuma između Crne Gore i Republike Hrvatske o socijalnom osiguranju ("Službeni list Međunarodni ugovori", br. 04/2014); 13. Pripremljen je Izvještaj o sistemu socijalne sigurnosti za bazu podataka MISSCEO Savjeta Evrope, kojim se pružaju koncizne, ažurirane godišnje informacije o različitim granama socijalne sigurnosti. 14. Pripremljen je Izvještaj o promjenama u oblasti socijalne sigurnosti u Crnoj Gori za Međunarodno udruženje socijalne sigurnosti (ISSA), a u cilju ažuriranja publikacije Programi socijalne sigurnosti širom svijeta (SSPTW): Evropa 2014. 15. Ministarstvo rada i socijalnog staranja je realizovalo projekat „Socijalni karton-Informacioni sistem socijalnog staranja (ISSS)“. Urađena je instalacija računara u svim centrima za socijalni rad i njihovim područnim jedinicama. Računari su povezani sa centralnom lokacijom u MIDT-u. Osim računara, instalirana je i ostala oprema. Takođe, nastavljena je realizacija web servisa za potrebe Ministarstva rada i socijalnog staranja i projekta „Socijalni karton“. 16. Definisano formiranje tima za evaluaciju koji će pratiti realizaciju Strategije razvoja sistema socijalne i dječje zaštite, za period 2013-2017. Tim za evaluaciju prati i ocjenjuje aktivnosti i rezultate ove strategije kao i akcionih planova i projekata razvijenih na bazi akcionih planova i izvještava periodično, jednom godišnje. 17. Sprovode se aktivnosti vezane za "Regionalni stambeni program". Obezbjedenja smještaja realizuje se kroz regionalnu inicijativu, međunarodne donacije, povoljne kredite i sopstvene izvore. Doprinos Crne Gore je u dodjeli
--	--	---

		zemljišta i obezbjeđivanju primarne infrastrukture. Zakonom o socijalnom stanovanju propisana je mogućnost regulisanja stambenih pitanja RE populacije, lica sa I/RL statusom, strancima sa stalnim nastanjenjem ili privremenim boravkom kojem je prethodio I/RL status itd. Kroz Regionalni stambeni program za Crnu Goru, predviđeno je obezbjeđenje sredstava za rješavanje stambenog pitanja za 6.063 lica (1.177 domaćinstava) koja spadaju u najranjivije kategorije.
II	Kako bi se <i>ostvarilo univerzalno osnovno obrazovanje</i> dostizanjem zacrtanih ciljanih vrijednosti do 2015.godine neophodno je: - raditi dalje na proširivanju institucionalnih i ljudskih kapaciteta; - raditi na proširenju prostornih kapaciteta, posebno u Glavnom gradu - Podgorici, i opštinama Bar, Pljevlja, Ulcinj, Herceg Novi i Kotor; - raditi na aktivnostima koje imaju za cilj promociju predškolskog vaspitanja u sjevernim opštinama u kojima je zabilježena niska stopa upisa, odnosno gdje je obuhvat djece najniži (Andrijevića, Berane, Bijelo Polje, Plužine, Rožaje i Šavnik); - raditi na povećanju efikasnosti nastavnog kadra; - raditi na kreiranju uslova za kontinuirani profesionalni razvoj, usavršavanje i napredovanje nastavnika u predškolskom obrazovanju; - nastaviti aktivnosti na poboljšanju kvaliteta i predškolskog i osnovnog obrazovanja, kao i aktivnosti na pripremi djece za uključivanje u obrazovne institucije; - Posebnu pažnju posvetiti kreiranju novih i uspješnoj realizaciji započetih programa kad je u pitanju uključivanje i rad sa djecom iz osjetljivih i marginalizovanih grupa; - dodatno raditi na obezbjeđivanju i horizontalne i vertikalne posvećenosti	- U 2014. godini izgrađeni su novi objekti i prošireni kapaciteti za predškolsko obrazovanje u Bijelom Polju i Podgorici, gdje su određene ustnove dobile i licence za rad i proširenje djelatnosti. - Na inicijativu UNICEF-a Kancelarije u Crnoj Gori izrađena je Studiju o ulaganju u rano obrazovanje djece u Crnoj Gori čiji je cilj ispitivanje načina na koje se usluge predškolskog obrazovanja mogu proširiti na što veći broj djece, naročito one iz marginalizovanih grupa. U tu svrhu analizirani su aktuelni troškovi i finansiranje predškolskih ustanova i pripremljeni modeli za proširenje obuhvata djece predškolskim obrazovanjem. - Realizovana je aktivnost pripremnih vrtića za djecu romske i egipćanske populacije. Program se realizuje već treću godinu i obuhvatio je 8 javnih predškolskih ustanova kojima je obuhvaćeno 119 djece. Aktivnosti su podrazumijevale kontakt sa porodicama, RE zajednicom, lokalnom samoupravom, opštinskim organizacijama Crvenog krsta, centrima za socijalni rad, školama u koje će se djeca upisati. Zavod za školstvo je sproveo obuku i podržao angažman RE medijatora. - Redovno se prate djeca u riziku od napuštanja školovanja, predlažu mjere

	i daljoj izgradnji kapaciteta za rad sa najosjetljivijim grupama, kao što su djeca Romske nacionalnosti, ili djeca sa posebnim potrebama, kao i obezbjeđivanju adekvatne finansijske podrške za rad sa ovim grupama;	za prevazilaženje problema, porodice obilaze i ostvaruje neposredan kontakt sa njima (učiteljice, stručni saradnici gradskih škola). Šest RE medijatora vodi računa da djeca redovno pohađaju nastavu, sarađuju sa nastavnicima i stručnim službama škola u cilju njihove uspješnosti. 5. Obezbijeđen je jedan broj besplatnih udžbenika za djecu Romske populacije u prva tri razreda.
III	1. U cilju povećanja učešća žena na mjestima odlučivanja neophodno je razmotriti nova rješenja i preporuke međunarodnih organizacija. 2. Potrebno je kontinuirano raditi na ekonomskom osnaživanju žena i stvaranju povoljnog poslovnog ambijenta za njihovo samozapošljavanje i veću uključenost u društveno-ekonomski život. 3. Posebnu pažnju treba posvetiti aktivnostima koje su usmjerene na veću socio-ekonomsku uključenost žena u ruralnim oblastima.	1. U Izborni zakon je uvedena afirmativna mjera, tačnije minimalna kvota od 30 % žena na izbornim listama, praćena dodatnim mjerama poput sankcija i tačno utvrđenog rasporeda kandidatkinja na listama. Sveukupne aktivnosti i naponi rezultirali su povećanjem broja žena u Skupštini na 18,5% u 2014. godini dok se ozbiljniji pomaci očekuju nakon primjene kvota na nacionalnom nivou, tj nakon opštih izbora koji će se održati u 2016-toj godini. Primjena izbornih kvota na lokalnim izborima dala je nešto vidljivije rezultate pa je broj žena u lokalnim skupštinama opština skočio na 26% u 2014-toj godini. 2. U okviru Programa za rodnu ravnopravnost IPA 2010, koji zajednički sprovode Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i Kancelarija UNDP-a u Crnoj Gori nastavljene su aktivnosti koje promovišu žensko preduzetništvo.
IV	Potrebne aktivnosti se odnose na: 1. osiguravanje i jačanje integralnog pristupa u bavljenju ovim ciljem; 2. Razvijanje svijesti roditelja o značaju vakcinisanja; 3. Potrebno je nastaviti sa radom na aktivnostima koje se odnose na promociju zdravlja i prevenciji oboljenja u vezi sa trudnoćom, porođajem i ranim razvojem djece;	1. Donesen je Program obaveznih imunizacija stanovništva protiv određenih zaraznih bolesti na teritoriji Crne Gore za 2015. godinu 2. U fazi izrade je Strategija za prevenciju povreda kod djece. Posvetiće se veća pažnja segmentima kojim će se definisati preventivne aktivnosti za sve sektore.

	4. Kampanje i aktivnosti na preventivnom djelovanju, posebno vezano za sprečavanja povreda djece, odnosno prevencija faktora rizika koji dovode do nesrećnih slučajeva koji su najčešći uzroci mortaliteta djece u posmatranom mlađem uzrastu.	
V	1. Kontinuirano pratiti situaciju u oblasti reproduktivnog zdravlja 2. Sprovođenje mjera promocije zdravlja među ženama, kako bi se održavale i unaprijeđivale postojeće vrijednosti pokazatelja. 3. Sprovoditi aktivnosti na prevenciji oboljenja u oblasti reproduktivnog zdravlja. 4. Nastaviti sa razvijanjem aktivnosti savjetovališta za reproduktivno zdravlje u sklopu centara za prevenciju u okviru domova zdravlja i adekvatnije pratiti realizaciju aktivnosti savjetovališta 5. Unaprijediti sistem praćenja zdravstvenog statusa trudnica koje se kontrolišu u privatnom zdravstvenom sektoru, kao i praćenje mortalitetne statistike.	1. Za pripadnice Romske populacije u 2014. godini, održan je veći broj radionica u nekoliko opština na temu reproduktivnog zdravlja u saradnji Crvenog krsta i Instituta za javno zdravlje. U koordiniranoj saradnji Crvenog krsta i zdravstvenih institucija kontinuirano se sprovode edukativne radionice na temu očuvanja i unapređenja zdravlja u Kampovima Konik I i II.
VI	1. Uključiti širu podršku kako finansijsku, tako i stručnu u borbi protiv bolesti definisanih u MRC6 2. Primijeniti participativni pristup, odnosno uključiti razne ineresne strane, poput organizacija civilnog društva sa kojim bi nadležne institucije u skladu sa dogovorenim principima radile zajedno na stvaranju uslova za redukciju medicinskih, socijalnih i ekonomskih posljedica HIV-a i definisale dalje politike u odnosu na HIV. 3. Kontinuirano raditi na uspostavljanju efikasnijeg sistema prevencije od ovih bolesti (naročito među identifikovanim osobama sa povećanim rizikom)	1. Tokom 2014. godine donesena je Nacionalna strategija za borbu protiv HIV/AIDS-a 2015-2020 čiji je osnovni cilj niska stopa rasta HIV infekcije i univerzalni multisektorski pristup prevenciji, liječenju i podršci osobama koje žive sa HIVom. 2. Nastavljena je praksa testiranja na HIV, tako da je u 2014. godini na HIV testirana 22141 osoba (među kojima je 470 injektirajućih korisnika droga i 120 muškaraca koji imaju seksualne odnose sa muškarcima). Od ukupnog broja testiranih, 18623 osobe testirane su u transfuziološkim jedinicama, 2197 osoba je testirano u Centru za medicinsku mikrobiologiju Instituta za javno zdravlje, a 1321 osoba je testirana u

	4. Raditi na povećanju kapaciteta i nadležnih institucija ali i nevladinog sektora za preventivno djelovanje u odnosu na bolesti definisane u MRC6	Savjetovalištima za povjerljivo savjetovanje i testiranje (DPST). 3. U 2014. godini je nastavljeno sa obukama zdravstvenih radnika koje su počele 2010. godine, tako da je u periodu 2010 -2014 ukupno 896 zdravstvenih radnika obuhvaćeno nekom od obuka, direktno ili indirektno vezanom za temu HIV-a. U istom periodu obukama je obuhvaćena i 931 osoba iz drugih institucija poput socijalnih i policijskih službi, pravosudnih organa, medija i NVO. 4. Tokom proteklih pet godina Vlada Crne Gore i NVO su uz finansijsku podršku Globalnog fonda za tuberkulozu, AIDS i malariju, te nacionalne kancelarije UNDP-a intenzivirali napore u oblasti preventivnog djelova u populacijama u najvećem riziku (između ostalog i dijeljenje preventivnih i sterilnih materijala najrizičnijim grupama, razne kampanje, uvođenje izbornog predmeta "Zdravi stilovi života" (koji uključuje i teme HIV i SPI) u još 13 škola tokom 2014/2015 i sl.). 5. U 2014. godini sprovedeno je treće bio-bihejvioralno istraživanje među injektirajućim korisnicima droga i drugo istraživanje među populacijom muškaraca koji imaju seksualne odnose sa muškarcima, što omogućava da se utvrdi ponašanje punoljetnih IVKD u Crnoj Gori, prate promjene u rizičnom ponašanju i prati raširenost HIV-a, HBV i HCV u ovoj populaciji. 6. Novim predlogom Zakona o zdravstvenoj zaštiti je predviđeno donošenje podzakonskog akta kojim će se regulisati nadležnosti u vođenju mortalitetne statistike i obrazac potvrde o smrti, u skladu sa EU propisima u oblasti vođenja uzroka smrti.
VII	Indikator 1: Raditi na realizaciji preduzetih aktivnosti kad su u pitanju procedure za proglašavanje novih zaštićenih područja, naročito novih regionalnih parkova. Takođe, neophodno je obezbijediti punu primjenu Zakona o nacionalnim parkovima.	Indikator 1: U 2014. godini su vršene aktivnostii u cilju proglašenja novih zaštićenih prirodnih područja, odnosno izrada studija zaštite za određena područja, čime će ovaj indikator biti ostvaren. Tokom 2014. godine je takođe usvojen novi Zakon o nacionalnim parkovima.

Indikator 2: Kako bi se dostigle zacrtane vrijednosti Cilja 7 indikatorom 2, neophodno je: • Raditi na donošenju zakonske regulative za zaštitu morskih i priobalnih staništa i vrsta. • Kontinuirano raditi na podizanju svijesti i edukaciji kako bi se unaprijedila svijest o značenju i namjeni zaštićenih područja u moru. • Sprovesti sve procedure za uspostavljanje zaštićenog područja u moru barem na jednom lokalitetu. Obezbijediti održivu upravljačku strukturu zaštićenih marinskih područja i odgovarajuća finansijska sredstva. Indikator 3. Imajući u vidu da je indikator ostvaren, ljučni izazovi u održavanju i unaprijeđenju trenutnog stanja ostaju izrada planske dokumentacije, te postizanje optimalnog stanja i praćenje indikatora održivog gazdovanja šumama. Indikator 4. Neophodno je obezbijediti što efikasnije sprovođenje ciljeva predviđenih strateškim dokumentima, kao što je Nacionalna strategija upravljanja kvalitetom vazduha sa Akcionim planom. To se prije svega odnosi na obezbjeđivanje adekvatnih finansijskih sredstava za sanaciju deponija, i negativnih efekata raznih industrijskih postrojenja, kao i za kao i za smanjenje emisija koje potiču iz grijanja domaćinstava. Indikator 6. Crna Gora bi dodatno trebala da sprovede značajne poreske, finansijske i organizacione mjere za kompletnu implementaciju i ispunjenje EU Direktive 2006/32/EC . Potrebno je raditi na mobilizaciji značajnih finansijskih sredstava, ali i ljudskih resursa na svim nivoima upravljanja. Stoga je potrebno dodatno razvijati javno-privatno partnerstvo u oblasti energetske efikasnosti. Kroz sektorske politike treba raditi na unapređenju stepena energetske	Indikator 2. Tokom 2014. godine urađena „Studiju izvodljivosti za marinsko zaštićeno područje Platomuni“.Ovu studiju je uradila Agencija za zaštitu životne sredine uz podršku UNDP-ja kako bi se razmotrile mogućnosti stavljanja navedenog područja pod zaštitu. Proglašenje ovog zaštićenog područja se očekuje 2016. godine. Indikator 3: Usvojena je Strategija razvoja šumarstva i drvne industrije za period do 2023. godine, kojom bi se trebalo riješiti pitanje održivog gazdovanja tim resursom, kao i pitanje povećanja drvnih zaliha. Indikator 5: Ministarstvo održivog razvoja i turizma je tokom 2014. godine donijelo Pravilnik o popisu gasova sa efektom staklene bašte i razmjeni informacija kojim se uređuje popis gasova sa efektom staklene bašte, rokovi za izradu izvještaja, način izrade inventara emisija gasova sa efektom staklene bašte, nacionalnog inventara emisija zagađujućih materija u vazduh i razmjena informacija. Indikator 6: Nastavljeno je sa donošenjem strateških dokumenata, odnosno urađena je Strategija razvoja energetike do 2030. godine (Bijela knjiga), koja je u julu 2014. godine usvojena od strane Vlade Crne Gore, odnosono izvršeno je ažuriranje i nadogradnja dotadašnje Strategije razvoja energetike do 2025. godine. Nova Strategija uključuje procjenu uticaja na životnu sredinu. Postignuto je usaglašavanje nacionalne metodologije sa praksom EUROSTAT-a i poboljšanje postojećih energetskih bilansa u skladu sa EU praksom i metodologijom. Indikatori 8, 9 i 10: U cilju poboljšanja vodosnabdijevanja i odvođenja otpadnih voda u Crnoj Gori u toku 2014. godine nastavljeno je sa brojnim aktivnostima izgradnje postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i proširenja kanalizacione mreže u brojnim opštinama, izgradnjom
--	--

	efikasnosti u svim privrednim sektorima. Takođe, neophodno je raditi na mjerama ozelenjavanja ekonomije, kako bi se dodatno unaprijedila energetska efikasnost. Indikator 7: Neophodno je razmotriti nova rješenja po pitanju upravljanja otpadnim vodama kako bi se poboljšao ovaj indikator. Indikator 8: Kako bi se unaprijedio ovaj indikator, neophodni su dalji infrastrukturni radovi i projekti (ugradnja savremenih sistema za praćenje, zamjena dotrajalih vodovodnih instalacija, priključivanje na opštinske vodovode i sl), kao i jačanje rada inspeksijskih službi. Takođe, neophodno je uraditi Studiju optimizacije vodovodnih sistema u svakoj opštini sa predviđenim mjerama za unapređenje vodovodnih sistema, izvršiti ispitivanja postojećih vodovodnih mreža i obezbijediti sredstva za njihovu sanaciju, obezbijediti finansijske i tehničke preuslove za izgradnju novih kanizacionih sistema, nastaviti sa realizacijom započetih projekata u ovoj oblasti i obezbijediti pretpostavke za izgradnju tercijarne kanizacione mreže, tamo gdje to nije urađeno. Osim toga, potrebno je nastaviti sa započetim aktivnostima vezanim za izgradnju postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda u većini opština u Crnoj Gori; obezbijediti takav sistem da se otpadne vode iz individualnih stambenih objekata, koji koriste septičke jame, prečišćavaju na postrojenjima za prečišćavanje otpadnih voda.	sistema za snabdijevanje vodom i izgradnjom i rekonstrukcijom vodovodne mreže, i sl.
VIII	1. Neophodno je raditi na efikasnijem funkcionisanju uspostavljenih struktura za decentralizovano upravljanje sredstvima za komponente III i IV, kao i sredstvima iz Ipe II. 2. Obezbijediti adekvatno sprovođenje Strategije informacionog društva i realizacije definisanih ciljeva sa	1. Potpisan je finansijskog sporazuma između Evropske komisije i Crne Gore 5. decembra 2014. čime su ispunjeni svi preuslovi za početak implementacije šest projekata iz oblasti saobraćaja i zaštite životne sredine 2. Tokom 2014. u okviru Komponente I Ipe u toku je bila realizacija 39 projekata. Takođe, nastavljena je realizacija projekata u okviru osam bilateralnih i

	akcentom na povećanje investicija u infrastrukturu za pristup mreži i smanjivanje cijena internet pristupa.	transnacionalnih programa u kojima Crna Gora učestvuje.
--	---	---